

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA SOCIOLOGIE, ANDRAGOGIKY A KULTURNÍ ANTROPOLOGIE

PŘEDSTAVY O RURÁLNÍM A PŘEDSTAVENÍ V RURÁLNÍM
Sociální konstrukce rurality české vesnice

IMAGES AND PERFORMANCE OF THE RURAL
A SOCIAL CONSTRUCTION OF RURALITY OF A CZECH VILLAGE

DISERTAČNÍ PRÁCE

Vladislava Závorská

ŠKOLITELKA: prof. Libora Oates-Indruchová, Ph.D.

OLOMOUC 2016

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Olomouci 23. 2. 2016

Vladislava Závorská

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych poděkovala své školitelce, profesorce Liboře Oates-Indruchové, za odborné rady, které mi při psaní studie poskytla. Děkuji také svým blízkým, kteří mě podporovali. Tuto studii jim věnuji.

Obsah

Úvod	6
1 Přístupy k vymezení rurálního	9
1.1 Deskriptivní přístup k vymezení rurálního	9
1.2 Odlišné přístupy k vymezení rurálního	14
1.3 Kulturní obrat v rural studies: venkov jako mnohost sociálních prostorů, sociálně konstruovaná ruralita	16
2 Přehled stavu bádání: výzkum rurálního v rural studies a české rurální sociologii	19
2.1 Venkov v rural studies	19
2.2 Venkov v české sociologii a český venkov v mezinárodním výzkumu	22
2.3 Shrnutí přehledu literatury a vymezení výzkumných otázek	29
3 Teoretický rámec studie	31
3.1. Sociálně konstruovaná ruralita a její studium se zaměřením na každodennost: každodenní rurální představení	31
3.2. Kontrast s rurální idylou	34
4. Kvalitativní studie ve venkovském prostředí Valašska: strategie zakotvené teorie	38
4.1 Kvalitativní rozhovory a pozorování	40
5. Představy o rurálním a představení v rurální	44
5.1 Představy o rurálním jako součást sociální konstrukce rurality české vesnice	44
5.1.1 Odlišnost rurálního prostřednictvím práce: rurální jako produktivní činnost	44
5.1.2 Odlišnost rurálního typem sociálních vazeb: rurální jako komunita	51
5.1.3 Rurální jako zdravější, poklidnější a neomezené	55
5.1.4. Kritická reflexe života na venkově: ambivalence komunity	57
5.1.5. Shrnutí výsledků: představy o rurálním konstruované obyvateli valašských venkovských obcí	59

5.2 Představení v rurálním: ruralita utvářená v každodenních interakcích	
obyvatel venkovských obcí	61
5.2.1 Představení, ve kterých je vytvářen a udržován dojem pracovitosti a obecněji dojem produktivní činnosti	61
5.2.2 Představení, ve kterých je utvářen a udržován dojem osobních vztahů, dojem komunity	65
5.2.2.1 Vytváření a udržování dojmu osobních vztahů, dojmu komunity: ambivalence každodenních interakcí	68
5.2.3 Shrnutí výsledků: představení v rurálním	73
5.3 Závěrečné shrnutí výsledků: Představy o rurálním a představení v rurálním	75
Závěr	79
Anotace	82
Abstrakt	83
Seznam zdrojů	84

Úvod

Disertační práce je příspěvkem do odborné diskuse o rozmanitosti venkovského prostoru. Jejím základním východiskem je chápání venkova jako mnohosti sociálních prostorů (srov. Halfacree 2006, 2007, McDonagh 1998, Pratt 1996). Konceptualizace venkova jako mnohosti sociálních prostorů je důsledkem tzv. kulturního obratu v rural studies z přelomu 80. a 90. let 20. století. Odborná pozornost je v důsledku tohoto obratu soustředěna na sociální konstrukci rurality, na procesy, kterými jednotliví aktéři ruralitu utvářejí a udržují v interakcích (srov. Murdoch, Pratt, 1993, Little, Austin 1996, Rye 2006). V českém odborném diskursu je ale tématu sociální konstrukce rurality věnovaná pozornost jen omezeně, jak dokládám v přehledu literatury. Ve své studii vycházím z perspektivy Petera L. Bergera s Thomasem Luckmannem (1999), když chápu ruralitu jako sociálně konstruovanou. Zajímám se o studium procesů sociální konstrukce, kterými ruralitu utvářejí její aktéři, a to každodenním jednáním v rurálním prostředí, ale také prostřednictvím představ, které s rurálním spojují. Podle modelu rurálního prostoru, jak jej popsal Keith Halfacree (2007), se tedy zajímám o dva jeho aspekty, a sice reprezentaci rurálního a každodenní život na venkově, ruralitu zakoušenou aktéry prostřednictvím každodenních aktivit.

Zahraniční studie dokládají vhodnost zkoumání rozmanitosti venkova zaměřením právě na každodennost (např. Trell, van Hoven, Huigen 2014). Jejich výsledky jsou do různé míry kontrastní k tzv. rurální idyle (např. Valentine 1997, Matthews, Taylor, Sherwood, Tucker, Limb 2000), která je součástí sociální reprezentace zprostředkované např. mediálními diskursy, jak popisuje Halfacree (2006, 2007). Na každodennost se zaměřuji prostřednictvím dramaturgického přístupu Ervinga Goffmana (1999) a konceptu „performing rurality“ Tima Edensora (2006), který na Goffmana navazuje a jeho myšlenky rozvíjí ve studiu britského venkova. Venkov s využitím Goffmanova dramaturgického přístupu a Edensorova konceptu „performing rurality“ interpretuji jako různorodá představení¹ aktérů odehrávající se na různých rurálních jevištích. Goffman navrhuje jakékoliv organizované společenství sledovat z hlediska ovládání dojmů, udržet dojem znamená pro účinkujícího splnit normy, respektive vytvořit přesvědčivý dojem, že jsou splňovány (1999). Edensor na Goffmana navazuje a specificky na poli rural studies využívá metafory představení pro vysvětlení způsobů jednání v rurálním prostředí, respektive pro vysvětlení, jak aktéři svými různorodými představením (re)produkuje formy rurálního prostoru (2006).

¹ V textu užívám překlad Goffmanova termínu performance jako představení, tak jak je uvedeno v českém překladu jeho knihy. Stejný termín zachovám také u Edensora, když představuji jeho studii „Performing rurality“.

Hlavní výzkumnou otázkou studie je „Jakými procesy sociální konstrukce utvářejí ruralitu české vesnice její obyvatelé?“. První okruh dílčích výzkumných otázek se vztahuje k tématu percepce rurality s dílčí výzkumnou otázkou „Jak ruralitě rozumějí obyvatelé venkovských obcí, jaké představy s rurálním konstruuji?“. Tuto otázku dále doplňují specifické otázky zjišťující, zda a jakým způsobem se v jejich představách objevuje koncept odlišnosti života ve městě a na venkově a koncept „rurální idylly“. Druhý okruh tematizuje každodenní interakce vesničanů s dílčí výzkumnou otázkou „Jakým způsobem obyvatelé venkovských obcí jednají v rurálním prostředí?“. V rámci tohoto okruhu otázek zjišťuji, jak je ruralita utvářena v každodenních interakcích vesničanů, jakou povahu tyto interakce mají. Vzhledem k charakteru výzkumných otázek jsem zvolila kvalitativní výzkum, strategii zakotvené teorie podle Kathy Charmaz (2006). Data jsem získávala prostřednictvím kvalitativních rozhovorů a otevřeného pozorování každodenních interakcí v terénu s různým stupněm participace. Využívala jsem způsob dotazování, který Charmaz označuje jako intenzivní (2006). Spolu s 20 intenzivními rozhovory, které se odehrávaly zpravidla v domácím prostředí dotazovaných, jsem uskutečnila také velké množství etnografických rozhovorů (srov. Gobo, 2008), které byly součástí každodenních interakcí v rurálním prostředí. Data jsem analyzovala podle doporučení Charmaz (2006), pro analýzu dat jsem využila softwaru MAXQDA.

Ve své studii jsem se zaměřila se na sociální konstrukci rurality obyvatel Valašska, dvou zvolených venkovských obcí Zlínského kraje. Názvy obcí jsou změněny z důvodu jejich anonymizace. První z obcí, Valašská Lhota, má více než 1 500 obyvatel a ze správního hlediska dvě místní části. Obě místní části, Zafúkaná s méně než sedmdesáti trvale hlášenými obyvateli a místní část Valašská Lhota, jsou od sebe prostorově oddělené kopcovitým lesnatým terénem. Podle místních obyvatel se jedná o oddělené vesnice, v rovině nejen prostorové, ale také symbolické. Vnímaná odlišnost obou místních částí je způsobená pravděpodobně tím, že místní část Zafúkaná byla až do začátku osmdesátých let minulého století samostatnou obcí, souvisí ale také i s dalšími faktory, jakými jsou odlišná poloha obou místních částí (rozdíl v nadmořské výšce 200 metrů), odlišná úroveň občanské vybavenosti nebo věkové rozložení obyvatelstva. Mezi oběma místními částmi je zúžena možnost sociálního kontaktu. Jako druhou venkovskou obec jsem do své studie zařadila sousední Světlici, která má více než 600 obyvatel. Nadmořskou výškou, ale také občanskou vybaveností je velmi podobná místní části Valašská Lhota.

Limitem studie je její zúžení na každodenní představení obyvatel části valašského rurálního jeviště. Studie tedy interpretuje jen výsek možných rurálních jevišť a jednání v nich. Mým

původním záměrem bylo zaměřit se širěji na představení různých aktérů ve stejném rurální jevišti (např. turistů, chatařů, chalupářů), popsat, jakými procesy sociální konstrukce utvářejí pravděpodobně částečně odlišnou ruralitu. Na základě zahraniční literatury (Edensor 2006) lze totiž předpokládat, že různí aktéři vytvářejí odlišné podoby rurality ve stejném geografickém prostoru. Získávání dat v terénu je obvykle spojeno s různými druhy obtíží. Studii jsem koncipovala jako kvalitativní terénní šetření ve dvou venkovských obcích. K jedné z nich jsem měla snadnější přístup, respektive k jejím obyvatelům, neboť jsem v ní přibližně 8 let žila, než jsem se trvale odstěhovala do města. Důvěrnější vztah s respondenty mi umožnil hlubší a otevřenější rozhovory, ale také přístup do osobního prostoru některých respondentů. Mohla jsem tak lépe sledovat, jakým způsobem je to, co o životě na venkově říkají, v souladu s tím, jak v rurálním prostředí jednají. Do druhé obce byl vstup obtížnější a musela jsem v řádech týdnů vytvářet vztahy důvěry. Velmi náročné bylo navazovat kontakt s obyvateli v produktivním věku, kteří byli zaneprázdněni svým zaměstnáním a následnou prací (a/nebo svou zaneprázdněnost využili jako způsob, jak mě odmítnout). Pro obyvatele jsem zůstávala cizinkou a mohla jsem pozorovat jen to, co mi pozorovat umožnili. K některým oblastem každodennosti, zvláště spojených se soukromým prostorem, jsem neměla přístup.

I přes výše zmíněné limity předkládaná studie zastupuje v českém odborném diskursu nový pohled vycházející z tzv. kulturního obratu v sociálních vědách a představuje ruralitu jako sociálně konstruovanou, jako utvářenou v každodenních jednáních jejích aktérů a prostřednictvím představ o rurálním. Ukazuje, jak jsou představy vesničanů o rurálním částečně odlišné od toho, jakým způsobem svým jednáním ruralitu utvářejí. Ve své studii představuji, jakým způsobem je ruralita zvolených obcí utvářena prostřednictvím představ tamních obyvatel o rurálním a v jejich každodenních představeních v rurálním prostředí. V dílčím tématu percepce rurality se tedy analyticky zabývám představou rurálního jako produktivní činnosti, jako komunity a představou zdravější, poklidnější a neomezené rurality. Jak je ruralita utvářena v každodenním jednání, ukazuji na představeních, ve kterých je utvářen a udržován dojem pracovitosti, obecněji dojem produktivní činnosti, a dojem osobních vztahů. Popisuji také ambivalence v každodenních interakcích, které tyto dojmy narušují/ohrožují.

1. Přístupy k vymezení rurálního

Venkov je předmětem vědeckého bádání od konce 19. století, kdy ve Spojených státech amerických vzniká rurální sociologie. Jak uvádí Helena Hudečková, její vznik je spojen se dvěma důležitými událostmi: Charles Henderson v roce 1894 užívá pojem „Rural Sociology“ ve svém kurzu na univerzitě v Chicagu a prezident Spojených států amerických Theodore Roosevelt v roce 1908 ustavuje „Commission for Country Life zaměřující se na výzkum sociálních podmínek rurálního života v Americe (Hudečková 2005: 242). Warren Wilson, Charles Josiah Galpin, Kenyon Leech Butterfield a další autoři na amerických univerzitách jako první přispívají ke studiu rurálních komunit.

Venkov není předmětem zájmu jen sociologie, ale také antropologie, sociálně-ekologických věd a především geografie (např. v rámci výzkumu pohraničí, periferních oblastí, rozvoje venkova apod.). Širší společnou základnou pro interdisciplinární přístup k venkovu jsou tzv. rural studies. Přehledem teoretických přístupů k rural studies (teoretických proudů a podnětů druhé části dvacátého století) a rurálního výzkumu reprezentujícího současný stav bádání o různých aspektech rurálních studií je publikace z roku 2006 *Handbook of Rural Studies*, jejímiž editory jsou Paul Cloke, Terry Marsden a Patrick Mooney. Jak autoři uvádějí v předmluvě, dlouhodobě byla doménou sociální vědy oblast urbánní, nicméně od sedmdesátých let dvacátého století dochází k obnově rural studies (Cloke, Marsden, Mooney 2006). Pro rural studies jsou typické diverzita a diferencovanost, jež vyplývají z odlišných teoretických přístupů charakteristických pro různé vědecké disciplíny. Cloke, Marsden a Mooney (2006) hodnotí jako zásadní pro soudobá rural studies prozkoumat nové způsoby přemýšlení o rurálním a praktikování rurálního. Nový způsob přemýšlení o rurálním má důsledky pro vymezení venkova. Venkov se nově chápe jako mnohost sociálních prostorů (např. Halfacree 2006, 2007, McDonagh 1998, Pratt 1996), jako „žítý prostor“ (např. Chromý, Jančák, Marada, Havlíček 2011). Než tezi o rozmanitosti venkovského prostoru podrobně vyložím, v textu níže představím obvyklý způsob vymezení venkovského (rurálního) prostoru.

1.1. Deskriptivní přístup k vymezení rurálního

V odborné literatuře není možné nalézt obecně přijatou definici rurálního (venkovského). Obvykle také autoři nerozlišují v užití „venkovský“ nebo „rurální“, na což upozorňuje

například Hudečková: pojmy „rurální“ a „venkovský“ se používají paralelně, jejich definice se obvykle odvíjejí od vztahu k městu (Hudečková 1995: 450). V této studii používám pojmy rurální a venkovský ve stejném významu. Rurální odkazuje k venkovu, který se v odborné literatuře vymezuje různě. V textu dále předkládám několik perspektiv, jak k vymezení venkova přistoupit, a zároveň uvádím, kterou perspektivu vymezení venkova přijímám pro svou studii.

Rozlišení mezi urbánní a rurální společností vychází z publikace Ferdinanda Tönniese *Gemeinschaft und Gesellschaft* z roku 1887, ve které autor popisuje odlišnost mezi pospolitostí (venkovskou komunitou) a moderní městskou společností. Představa založená na ostrém kontrastu mezi městem a venkovem (typickým nízkou hustotou obyvatel a vysokou hustotou sociálních vztahů) je součástí prvního konceptu o vztahu mezi městem a venkovem, v odborné literatuře nazývaného jako dichotomický koncept vztahu města a venkova (srov. Hudečková, Lošťák 2002, Woods 2005) nebo dualismus rurální–urbánní (Cloke 2006b). Jak zmiňují Helena Hudečková a Michal Lošťák, navazující koncept o vztahu mezi městem a venkovem, tzv. rurálně urbánní kontinuum, vychází z publikace *Principles of Rural-Urban Sociology* z roku 1929, jejíž autory jsou Pitirim Aleksandrovich Sorokin a Carle Clark Zimmerman, rozvíjí se ale později v 50. letech (2002: 95). Tento koncept předpokládá, že rozdíly mezi venkovem a městem mizí, nejsou tak jednoznačné. Podle Michaela Woodse (2005) tento koncept naznačuje, že komunity mohou vykazovat odlišné stupně urbánních nebo rurálních charakteristik (2005: 9). Hudečková (1995: 450) ale konstatuje, že pro sledování „rurality“² nejsou koncepty dichotomie či kontinua město–venkov adekvátní. Od 80. let je rozpracováván třetí koncept, konvergence a divergence města a venkova, upřednostňovaný politickým vlivem. Hudečková s Lošťákem, kteří svou odbornou práci stavějí právě na tomto přístupu, konstatují stírání rozdílů v určitých jevech, nicméně nacházejí „příklady jiných jevů, které naznačují, že rozdíly přetrvávají, či dokonce rostou (možná i teprve vznikají)“ (Hudečková, Lošťák 2002: 95). Michael Bell potvrzuje, že současní sociologové si nejsou jisti myšlenkou odlišnosti života na venkově a ve městě; zhruba od 50. let pochybujeme, že lidé na venkově jsou vázáni většími komunitními vazbami, pochybujeme, zda lidé žijící ve městě jsou méně přátelští a sousedští, dokonce zpochybňujeme sociologickou hodnotu komunity. Na základě etnografické studie britské vesnice ale ukazuje, že koncepty jako komunita a odlišnost mezi životem na venkově a ve městě zůstávají

² Hudečková ruralitu vymezuje jako „vyabstrahovaný soubor územních, sociálních a kulturních charakteristik typických v daném čase a prostoru pro vesnici, to je územně, sociálně a kulturně vymezenou strukturu“ (2000).

reálnými minimálně na úrovni definice situace obyvatel vesnice – obyvatelé vesnice se vymezují vůči městu, koncepci sebe samých jako venkovských lidí zakořeňují v přírodě (Bell 1992). Odlišnost mezi rurální a urbánní společností předpokládají tzv. socio-kulturní definice venkova, což konstatuje například Woods (2005: 9). Podle Halfacreeho socio-kulturní definice předpokládají vztah mezi sociálními a prostorovými znaky, přesněji socio-kulturní charakteristiky jsou závislé na prostředí, ve kterých lidé žijí (1993: 24–25).

Jak ale upozorňuje Hilary Tovey, ve vztahu k rurálnímu v soudobé sociologii převládá geografický přístup, rurální je definováno v termínech prostoru a vztahů mezi prostorem a populací (1998: 39). Tovey (1998) upřednostňuje přístup, který se pokouší identifikovat v „rurálním“ některé charakteristické instituce (jednou z nich může být „rurální rodina“). Tento převládající deskriptivní přístup lze dobře doložit. Jako nástroj mezinárodního srovnání slouží vymezení Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD), které využívá i Evropský statistický úřad. OECD definuje venkovské oblasti na dvou úrovních, a to lokální (pro Českou republiku jsou to obce) a regionální. Na lokální úrovni je venkov vymezen hustotou obyvatel. Za venkovské obce jsou považovány obce s hustotou menší než 150 obyvatel/km². Na regionální úrovni jsou vymezeny tři typy regionů: převážně městský region (Predominantly Urban), kde je podíl populace žijící ve venkovských obcích nižší než 15 %; přechodný region (Intermediate) je vymezen podílem obyvatel žijících ve venkovských obcích mezi 15 % a 50 %; převážně venkovský region (Predominantly Rural), kde je podíl populace žijící ve venkovských obcích vyšší než 50 % (OECD 2010: 2–3). Podle tohoto způsobu vymezení jsou téměř všechny regiony v ČR přechodnými, s výjimkou hlavního města Prahy a Kraje Vysočina, který je označen jako převážně venkovský region. Jak kriticky zmiňuje Pavlína Maříková, výhodou takového vymezení jsou stručná, jasná a přesně definovaná kritéria, nicméně takové vymezení je při uplatnění na naše území značně zjednodušující (2005: 49).

Venkov je vymezován jako prostor, který zahrnuje jak krajinu, tj. nezastavěné území s podílem obdělávané a neobdělávané půdy, lesů a vodních ploch, tzv. extravilán, tak i venkovská sídla, tzv. intravilán (např. Perlín 2008: 2; Válka 2011: 43). Jako synonymum pojmu venkov se v odborné literatuře mnohdy užívá pojem venkovský prostor. Jak shrnuje Maříková, venkovským prostorem obvykle označujeme vesnice (venkovská osídlení) a krajinu v jejich okolí, venkovský prostor je ale vymezován také jako souhrn katastrů

venkovských obcí³ nebo jako celé území mimo plochy měst (Maříková 2005: 39). Podle vymezení Aloise Slepíčky jsou venkovská sídla⁴ všechny prostorově oddělené sídelní útvary mimo města – samoty, malé skupiny domů (osady) i vesnice (1981: 26). Ctibor Votrubec (1980) popisuje tři půdorysné typy – samotu, vísku a vesnici. V České republice se pro vymezení venkovských sídel užívá hranice 2 000 obyvatel v obci, Radim Perlín ale připomíná existenci sídel, která mají jednoznačně venkovský charakter, a přitom mají více než 2 000 obyvatel, a sídel, která mají nyní i méně než 2 000 obyvatel, ale jejich urbanistická struktura, architektonická kvalita jednotlivých domů nebo například struktura ekonomických činností je spíše městská než venkovská (2003: 8).

Obvykle (pro účely analýzy) je venkov vymezován na základě statistických údajů. Příkladem jsou varianty vymezení venkovského prostoru v ČR vytvořené Českým statistickým úřadem, který v roce 2008 publikoval studii *Variety vymezení venkova a jejich zobrazení ve statistických ukazatelích v letech 2000 až 2006*. Autoři publikace venkovský prostor vymezili na úrovni obcí („prostorem“ zjednodušeně rozumí souhrn obcí splňujících dané podmínky).⁵ V publikaci předložili k diskusi 8 variant vymezení a upozornili na obtížnost vymezení venkovského prostoru v České republice, která vyplývá ze značně odlišného charakteru osídlení v různých oblastech republiky (Český statistický úřad 2008: 8–22). Jednotlivé varianty vymezení venkovského prostoru v ČR byly vytvořeny nejprve na základě obvykle využívaných ukazatelů, jako jsou počet obyvatel a hustota zalidnění, dále pak administrativně (obce bez statutu města nebo obce, které nejsou sídlem pověřeného obecního úřadu), v další variantě vymezení pracovníci ČSÚ zahrnuli do městského prostoru zázemí krajských měst, vymezené na základě dojezdové vzdálenosti stanovené podle počtu obyvatel daného města, v posledních dvou variantách pak využili ještě další kritéria (hustota obyvatelstva na zastavěné ploše, podíl bytů v rodinných domech apod.), přičemž poslední varianta vymezení byla oproti ostatním rozšířena o přechodný prostor, tj. obce, které nemají ani převážně městský, ani čistě venkovský charakter.⁶ Pro účely porovnání jednotlivých krajů a popsání

³ Tento způsob vysvětlení pojmu je redukcující a zjednodušuje chápání venkovského prostoru; je účelově vytvořen pro statistickou analýzu.

⁴ Votrubec užívá termín vesnické sídlo jako sídelní útvar venkova (1980: 33). Z hlediska významového považuji za vhodné používat širší pojem venkovské sídlo, neboť jeho typy samota a osada se odlišují od sídelního typu vesnice.

⁵ Autoři vycházeli z počtů obyvatel, ploch a statutů obcí k 1. 1. 2007. Pro sledování jednotlivých jevů a rozdílů mezi městskými a venkovskými obcemi využili údaje za období let 2000–2006, v některých případech využili výsledky Sčítání lidu, domů a bytů k 1. březnu 2001.

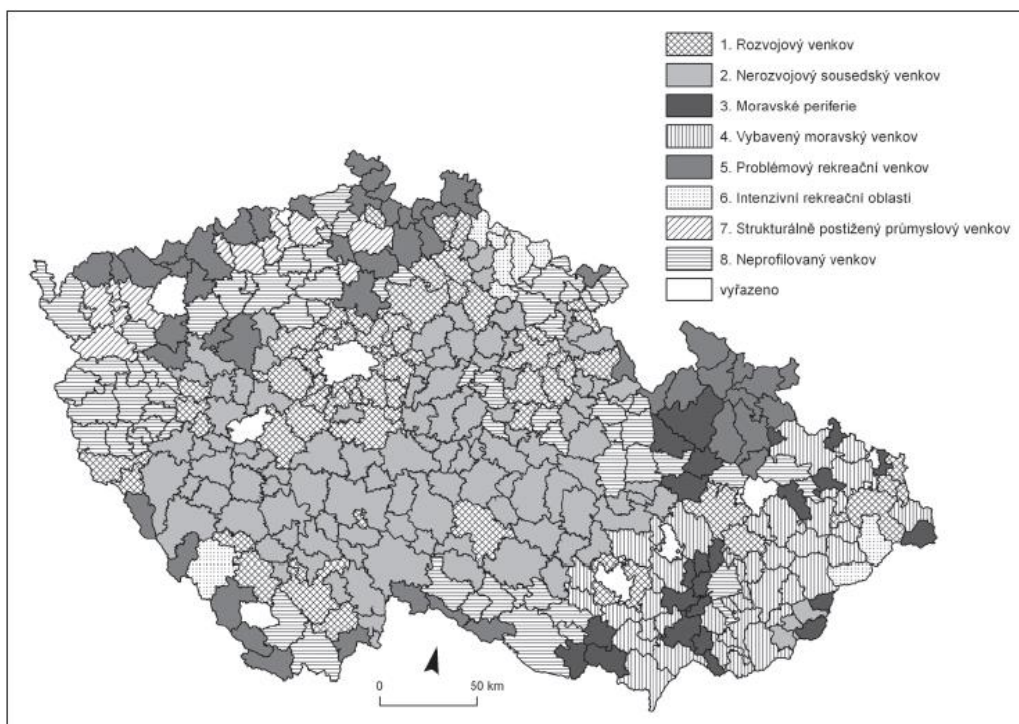
⁶ Podle těchto variant vymezení venkovského prostoru žije v České republice na venkově zhruba 2,4 až 3,5 mil. obyvatel (mezi 23,7 a 34,3 % celkové populace), venkovský prostor zabírá přibližně 70,5 až 80,6 % celkové plochy České republiky a počet venkovských obcí dosahuje 83,7 až 93,8 % z celkového počtu obcí. Číselné údaje jsou závislé na zvolené variantě vymezení venkovského prostoru (Český statistický úřad 2008: 18).

základních vývojových tendencí na venkově Český statistický úřad venkovský prostor vymezil jako všechny obce s velikostí do 2 000 obyvatel a dále obce s velikostí do 3 000 obyvatel, které mají hustotu zalidnění menší než 150 obyvatel/km², pokud nejsou sídlem alespoň správního obvodu obce s rozšířenou působností.⁷ Venkovský prostor (k 31. 12. 2008) tak zahrnoval 91,8 % obcí, které představovaly 78,8 % výměry České republiky a v nichž žilo 29,8 % obyvatel (Český statistický úřad 2009: 15).

Převažující kvantitativní způsob vymezování venkovského prostoru se promítá i do typologie českého venkovského prostoru. Radim Perlín, Silvie Kučerová a Zdeněk Kučera vytvořili typologii na základě vybraných sociálně ekonomických ukazatelů dostupných z veřejných databázových zdrojů na úrovni jednotlivých obcí: zvolili ukazatele hodnotící populační význam obce a jeho dynamiku (počet obyvatel, migrační saldo), ukazatele sledující socio-kulturní charakteristiky populace (podíl rodáků, index vzdělanosti, index stáří) nebo míru společenské aktivity obyvatel (účast v komunálních volbách a počet kandidátů), sledovali také míru napojení jednotlivých venkovských obcí na rozhodující centra (prostřednictvím počtu odjezdů spojů veřejné dopravy), podíl nově postavených a trvale obydlených domů, podíl vyjíždějících za zaměstnáním, míru nezaměstnanosti nebo podíl obyvatel žijících v bytech se zavedeným plynem, na intenzitu rekreace usuzovali z turisticko-rekreační funkce, na míru aktivity obce pak podle podílu dotací všem právním subjektům v obci a podílu dotací směřujících obci (2010: 168). Na základě své analýzy docházejí k závěru, že venkovský prostor v Česku není homogenní, rozlišují osm základních typů venkova podle potenciálu jeho rozvoje: rozvojový venkov, nerozvojový sousedský venkov, moravské periferie, vybavený moravský venkov, problémový rekreační venkov, intenzivní rekreační oblasti, strukturálně postižený průmyslový venkov a neprofilovaný venkov (Perlín, Kučerová a Kučera 2010: 177–181). Rozdílné typy venkovského prostoru v Česku vymezují z hlediska potenciálu rozvoje. Touto typologií venkovského prostoru autoři zdůrazňují význam faktorů velikosti obcí a geografické polohy pro diferenciaci venkovských obcí v Česku. Navržená typologie diferencuje oblast venkovského prostoru Česka do tří hlavních typů venkova (základními faktory této diferenciaci jsou faktor velikosti obcí a faktor růstu, ve kterém se projevují aktuální změny počtu obyvatel, počtu domů a další růstové ukazatele): prvním typem je venkov v zázemí velkých měst, kde dochází k postupnému smývání charakteristických rysů venkova vlivem města, jako druhý typ autoři určují český

⁷ Hraniční počty obyvatel jsou průměrným počtem obyvatel k 31. 12. z let 2003 až 2007; hustota zalidnění byla vypočtena k 31. 12. 2007 (Český statistický úřad 2009: 15).

nerozvojový venkov s charakteristickým vymezením jižně v širším pásu od Rakovnícka přes stredo-jihocheské pomezí až do prostoru Vysočiny, třetím charakteristickým typem venkova je moravský venkov, který se v předložené typologii dále rozpadá do více podobných typů (Perlín, Kučerová, Kučera 2010: 181). Starší Perlínova typologie vymezuje šest základních typů venkovského prostoru v Česku charakteristických svým historickým vývojem a sociálně-ekonomickou pozicí i pozicí v systému osídlení: suburbánní zóna, venkov v bohatých zemědělských oblastech, bohaté Sudety, chudé Sudety, vnitřní periferie, moravsko-slovenské pomezí (Perlín 2003: 113–119, Perlín 2008: 16–19).

Obrázek 1 Typologie venkovského prostoru podle Perlína, Kučerové a Kučery (2010)

1.2. Odlišné přístupy k vymezení rurálního

V českém odborném prostředí se jednotlivá vymezení venkova pokusila systematizovat Maříková (2005), jako základní hledisko zvolila měřitelnost daných kritérií. Velmi různorodá kritéria, která se užívají pro vymezení venkova (přesněji venkovské obce), rozděluje do tří skupin, a to tzv. subjektivní vymezení venkova, tzv. objektivní vymezení venkova kvalitativní a tzv. objektivní vymezení kvantitativní. Maříková chápe subjektivní vymezení venkova jako rozlišování mezi venkovem a městem založená na dojmech (má na mysli první dojem z místa – když vstoupíme do obce a prohlédneme si ji, obvykle rozeznáme typickou vesnici a typické

město, a to podle velikosti, vzhledu, stylu zástavby...) a citění místních lidí (zda se místní cítí být venkovany). Reflektuje přitom obtížnost rozlišení některých obcí na městské a vesnické takovýmto způsobem a zmiňuje malá historická městečka nebo také obce v okolí či na okrajích měst, které mohou být označeny za vesnici, byť jsou ve skutečnosti městskou částí, ale svůj vzhled a charakter si nadále zachovávají. Do skupiny objektivního vymezení kvalitativního Maříková řadí kritéria, která jsou poměrně přesně specifikována, ale nelze je snadno kvantifikovat. Jedním z těchto kritérií je urbanistická struktura a architektonický vzhled – typickým znakem měst je hustá zástavba často vícepodlažních domů, město také charakterizují stavební prvky jako dlážděné ulice a náměstí nebo kašna. Jiným kritériem odlišujícím město od venkovské obce jsou sociální znaky – styl života, o kterých, jak uvádí Maříková, pojednává sociologie venkova, sociologie vesnice (a také města). Maříková v této souvislosti cituje z Velkého sociologického slovníku, když píše, že se venkovská (rurální) komunita většinou vymezuje v protikladu ke komunitě městské (urbánní) těmito znaky: vyšší mírou vzájemné sociální závislosti, menší variabilitou profesních možností, menší sociální diferenciací a také zúženým prostorem sociální mobility, silnější vazbou na tradici a slabší inklinací k sociální změně, silnější determinací přírodním prostředím. Objektivní vymezení kvantitativní zahrnuje přesně definovaná a snadno měřitelná kritéria – Maříková shrnuje, že hranice venkova mohou být vymezeny na základě určení postavení obce ve správním systému (v systému veřejné správy), prostřednictvím označení (statutu) obce, na základě počtu obyvatel (což je nejběžněji používané kritérium) nebo hustoty zalidnění (Maříková 2005: 40–49).

Zahraniční literatura nabízí částečně odlišnou systematizaci definic. Halfacree (1993) rozlišuje čtyři přístupy k vymezení toho, co je rurální. Vedle deskriptivních a socio-kulturních definic, které popisuje, navrhuje zabývat se vymezením rurálního jako lokality nebo prostřednictvím sociálních reprezentací. Woods v návaznosti na Halfacreeho a v souladu s ním kriticky uvádí, že deskriptivní definice oddělují rurální a urbánní oblasti na základě socio-prostorových charakteristik, zachytitelných pomocí statistických indikátorů, nejjednodušeji prostřednictvím populace (2005: 8). Jak jsem ukázala, v českém odborném diskurzu při vymezení venkova převažují právě tyto deskriptivní definice. Podle Woodse se vymezení venkova jako lokality liší od deskriptivních a socio-kulturních definic zaměřením na procesy, kterými je možné vytvářet odlišné rurální lokality (2005: 10). Halfacree navrhuje, aby rurální lokality byly „definované v souladu s tím, co je vytváří jako rurální“ (1993: 28), zmiňuje přitom například spojení mezi rurálním prostorem a primární zemědělskou produkcí

nebo spojení mezi rurálním prostorem a spotřebitelským chováním. Jako alternativním způsob vymezení rurality⁸ dále Halfacree navrhuje chápat rurální jako sociální reprezentace, „rurální a jeho synonyma jsou slova a koncepty rozuměné a užívané lidmi v jejich každodenních rozhovorech“ (Halfacree 1993: 29).⁹ Jak doplňuje Woods, podle tohoto přístupu se oblast nestává rurální v důsledku hustoty obyvatelstva nebo jiných strukturálních charakteristik, pozornost se přesouvá od statistických znaků rurálních oblastí k lidem, kteří v nich žijí nebo je navštěvují a přemýšlejí o nich jako o rurálních, „rurální je konstruováno odlišně odlišnými lidmi“ (Woods 2005: 11). V důsledku odlišných konstrukcí rurality různými aktéry pak můžeme rozlišovat odlišné diskursy rurality (Halfacree 1993: 31–32, Woods 2005: 12–13).

Jak jsem v základu představila, v odborné literatuře se setkáváme s různými pokusy o vymezení rurálního. V soudobé sociologii převládá deskriptivní přístup, v důsledku tzv. kulturního obratu v rurálních studiích však dochází k zaměření pozornosti na sociálně konstruovanou ruralitu, jejíž ústřední otázkou je, jak jednotliví aktéři ruralitu konstruují.

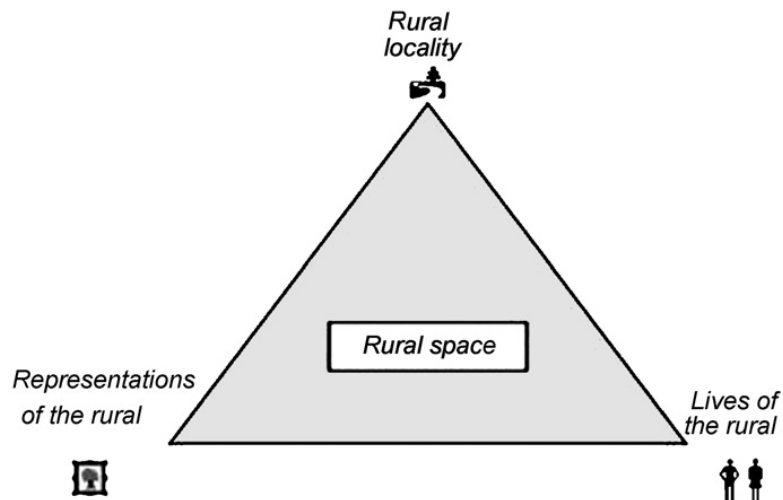
1.3. Kulturní obrat v rural studies: venkov jako mnohost sociálních prostorů, sociálně konstruovaná ruralita

Mnohé z definic, zvláště právě těch deskriptivních pracujících s poměrně dobře zachytitelnými a měřitelnými indikátory, vytváří představu jednoho venkova, jednoho rurálního prostoru. Halfacree (2006, 2007) ale obecným modelem rurálního prostoru zdůrazňuje jeho rozmanitost, která je vytvářena sociálně – rurální prostor je vytvářen sociálními aktéry. Model venkovského prostoru, prostřednictvím kterého vysvětluje ruralitu, zohledňuje tři různé aspekty „prostoru“: venkovské lokality (zakotvené v odlišných prostorových praktikách spojených s procesy produkce nebo spotřeby), reprezentace rurálního (vyjádřeny kapitalistickými zájmy, politiky, prostřednictvím mediálních diskursů apod.) a každodenní život na venkově (jak je ruralita zakoušena/vnímána aktéry prostřednictvím každodenních

⁸ V odborné literatuře zaměřující se na studium venkova autoři někdy užívají společně s adjektivem rurální také termín ruralita (např. Halfacree, Woods). Mezi termíny nerozlišují vždy jednoznačně. Vymezení rurality se věnuji dále v textu. V českém odborném prostředí se setkáváme s užitím termínu „venkovanství“ (např. Hudečková).

⁹ Později Halfacree představuje své pojetí rurality prostřednictvím modelu rurálního prostoru, který zahrnuje jak lokality, tak sociální reprezentace rurálního, ale také každodennost žitou na venkově. Podrobněji jeho model vysvětlují dále v textu.

aktivit).¹⁰ Podle autora je tento obecný model uplatnitelný na všechny rurální prostory, je však naplněn různými obsahy (Halfacree 2006, 2007).

Obrázek 2 Obecný model rurálního prostoru podle Halfacreeho (2007)

V důsledku kulturního obratu v rural studies z přelomu 80. a 90. let 20. století se o venkově uvažuje jako o mnohosti sociálních prostorů, odborný zájem směřuje k sociální konstrukci rurality (srov. Little, Austin 1996, Rye 2006, Murdoch, Pratt 1993). Spíše než se pokoušet o jednotnou definici venkova Jonathan Murdoch a Andy Pratt navrhuji prozkoumávat způsoby, jimiž je ruralita konstruována v různých kontextech (1993: 423).

Podle Johna McDonagha venkov není jen fyzikálně-geografickým územím, ale chápe jej jako mnohost sociálních prostorů v téže geografické oblasti, kde každý sociální prostor má svou vlastní logiku, své vlastní instituce a své sítě aktérů (1998: 49). Podobně uvažuje Paul Cloke (2006), který ruralitu charakterizuje větším počtem sociálních prostorů ve stejné geografické oblasti.

Jak uvádí například Johan Fredrik Rye, v důsledku kulturního obratu v sociálních vědách se nedávné debaty o konceptualizaci rurálního zaměřily na ruralitu jako fenomén produkovaný procesy sociální konstrukce (2006: 409). Než abychom se zabývali tím, co „je“ ruralita, naší hlavní otázkou podle Rye se stává, jak aktéři konstruují své rurality (2006: 409). Jakým způsobem jsou konstruovány například gender a sexualita na venkově, ukazuje Jo Little (2006).

¹⁰ Halfacree se věnuje tématu sociálních reprezentací rurálního (např. 1993, 1995).

Podobně v českém odborném diskurzu uvažují Pavel Chromý, Vít Jančák, Miroslav Marada a Tomáš Havlíček (2011). Podle těchto autorů teze o rozmanitosti venkovského prostoru je součástí nové geografie, která venkov chápe jako socioprostorový proces, „během něhož vzniká prostorová jednotka jako část prostorové struktury společnosti a stává se viditelnou a jasně identifikovatelnou v různých sférách sociální praxe a sociálního povědomí – tedy jako „žitý prostor““ (2011: 28). Venkov se tedy vymezuje jako prostor měnících se sítí sociálních a institucionálních vztahů či prostor specifických kulturních vztahů a sociokulturních vzorců chování a jednání lidí, na venkov se pohlíží jako na socioprostorový proces, resp. jako na „sociální konstrukci“ (Chromý, Jančák, Marada, Havlíček 2011: 38). Ondřej Mulíček, Robert Osman a Daniel Seidenglanz (2013) konceptualizují prostor jako produkovaný a reprodukováný skrze každodenní praktiky.

2. Přehled stavu bádání: výzkum rurálního v rural studies a české rurální sociologii

2.1. Venkov v rural studies

Přístupy rurálních studií velmi podrobně mapuje Ruth Panelli (2006), vychází přitom z práce antropologů, geografů a sociologů. Popisuje nejen odlišné přístupy, ale také jednotky analýzy (rodinu, komunitu a lokalitu). Panelli se zaměřuje na literaturu zahrnující západní rurální společnosti (Evropa, Severní Amerika, Austrálie a Nový Zéland) a práce napsané přibližně od 80. let 20. století. Podle Panelli si velkou pozornost ve studiích rurálních společností získala tři témata – analýzy změn, odlišností (třídní, genderové, věkové, etnické...) a moci (2006: 66). Jak uvádí, literatura se značně liší, je založena na kontrastních přístupech převažujících v určitém období v různých disciplínách (Panelli 2006: 82). Panelli shrnuje bádání v oblasti rurálních studií v přehledné tabulce.

Tabulka 1 Kontrastní filozofické a teoretické přístupy ke studiu rurální společnosti podle Panelli (2006)

	Kontextuální vlivy uvnitř (za) rurální společnosti	Výzkum rurální oblasti
Pozitivistické a kvantitativní	Poválečné úsilí o hospodářský rozvoj a modernizaci; industrializace zemědělství. Růst služeb v oblasti venkova, infrastruktury, politik a plánování.	Pozornost je zaměřená na pozorování a měření materiálních/hmatatelných sociálních proměnných. Závazek k objektivní dokumentaci rurálních sociálních jevů. Tvorba map, statistik a modelů rurální společnosti.
Hermeneutické	Nespokojenost s pozitivistickými a kvantitativními přístupy. Popularita skutečných životních příběhů v soudobé společnosti. Růst místních symbolů a identit pro rurální oblasti/komunity.	Pozornost je zaměřená na hloubkové pozorování, deskripci a interpretaci rurálních zkušeností a významů. Závazek sbírat autentické a unikátní záznamy každodenních životů, sociálních jednání, hodnot a významů. Tvorba etnografií, textových záznamů a symbolických analýz.
Marxistické	Sociální a politické protesty v rozvinutých společnostech (1960–1970). Industrializace venkovského průmyslu vede ke globalizaci a restrukturalizaci.	Pozornost je zaměřená na konceptualizaci ekonomických a sociálních vztahů obsažených v různých způsobech produkce. Závazek k radikální kritice západních rurálních ekonomik a společností. Tvorba komentářů, statistických analýz a případových studií.

Feministické	Osvobození žen a třetí feministická vlna. Institucionalizace genderové rovnosti ve veřejném sektoru. Uznání genderových odlišností a v některých případech nerovností.	Pozornost je zaměřená na popis rurálního život z pohledu žen. Závazek dokládat a zpochybňovat nerovné genderové vztahy a důsledky genderových identit.
Postmoderní a poststrukturalistické	Apatie a skepse vůči minulým progresivním a modernistickým nadějím. Vzrůstající důležitost kulturních atributů a znovu opětovné ocenění kulturních textů vedle vědeckého vědění. Vzrůstající tlak zachovat a konzumovat zvláště rurální prostředí a životní styl.	Pozornost je zaměřená na sociální diverzitu a diskursivní konstrukci rurálních společností a imaginaci. Závazek dekonstruovat dominantní narace rurálního života (například jako produktivního nebo idylického či harmonického/bezpečného). Tvorba mnohoznačného chápání rurality a diversity skupin žijících na venkově a jejich rozdílné zkušenosti (záznamy rurálních životů dětí, bezdomovců a duševně nemocných).

Zvláště podrobně popisuje studie z let 1991–2001, na základě čehož dokládá, že v rurálních studiích část odborné obce pokračuje v měření, hodnocení a modelování rurálních společností s využitím pozitivistických, kvantitativních přístupů, současné studie také pokračují ve zdůraznění důležitosti rodiny, komunit a lokalit jako relevantních jednotek analýzy. Mezi soudobé přístupy sledující změny v rurálních společnostech Panelli zahrnuje například převážně sociodemografické analýzy populačních změn a jejich důsledků pro obyvatele nebo studie sociálního a kulturního kapitálu (2006: 79–80).

Jak Panelli shrnuje, zatímco pozitivisticky orientované přístupy měly zájem o (kvantitativní) měření a modelování rurálních společností, potřeb a změn (což bylo důležité v období poválečné modernizace), hermeneutický pohled věnoval pozornost žité zkušenosti a významům přisuzovaným rurálnímu životu. V důsledku „kulturního obratu“, který se, jak uvádí, v teoretických a empirických pracích promítl tak, že se do bádání lépe zahrnují kulturní významy, je pozornost zaměřená na diverzitu (ekonomickou i sociální), centrem zájmu vědeckého bádání na venkově se stává jinakost, marginalizace, exkluze, došlo také k rozšíření pole výzkumu o dříve skrytou nebo marginální zkušenost se skupinami, jako jsou například děti nebo cestovatelé. Jako relevantními jednotky analýzy označuje komunity a lokality (Panelli 2006: 80–82).

Zkoumání rozmanitosti rurality zaměřením na každodennost: kontrast s rurální idylou

Jak jsem uvedla, v důsledku kulturního obratu v rural studies se o venkově uvažuje jako o mnohosti sociálních prostorů. Vhodným pro zkoumání rozmanitosti rurality je zaměření se na každodennost. Výsledky obvykle kvalitativně orientovaných empirických studií zaměřených na každodennost, na prožívání života na venkově, jsou do různé míry kontrastní k tzv. rurální idyle. Pojmem a analýzou rurální idyly se zabývá například Brian Short (2006), v přehledové studii se zaměřuje na vysvětlení pojmu rurální idyly v různých historických etapách. David Bell (2006) se v teoretické stati věnuje vzniku rurální idyly a způsobům, jakými je produkována.

Na každodennost spojenou s rurálním prostorem se orientuje studie, kterou vypracovaly Jo Little a Patricia Austin (1996). Autorky prozkoumávaly rurální idylu z perspektivy žen žijících na anglickém venkově, svoji empirickou studii vytvořily na základě dotazníkového šetření a zároveň s využitím polostrukturovaných rozhovorů. Jinou studii z anglického venkova je kvalitativní šetření založené na hloubkových rozhovorech s rodiči dětí vyrůstajících na venkově, zaměřené na konstrukci venkova jako idealizovaného místa pro vyrůstání a dospívání, jehož autorkou je Gill Valentine (1997). Mnohost způsobů prožívání života na venkově dokládá empirická studie zaměřená na zkušenost života na anglickém venkově z perspektivy dětí (ve věku 9–16 let) žijících v Northamptonshire, jejími autory jsou Hugh Matthews, Mark Taylor, Kenneth Sherwood, Faith Tucker a Melanie Limb (2000). Studii vystavěli na kontrastu s tzv. rurální idylou, která je charakteristická vzájemnou podporou, harmonií a integrací. Kvantitativní studii zaměřenou na otázku, jak teenageři v rurální oblasti v Norsku reflektují koncept rurality, jaké charakteristiky rurality považují za klíčové, napsal Rye (2006). Elen-Maarja Trell, Bettina van Hoven a Paulus Huigen (2014) v jedné z nejnovějších studií estonské rurality podtrhují nutnost detailního šetření zaměřeného na každodennost. Takové zaměření ukazuje, jak jsou rurální reality nejednoznačné a různorodé (Trell, van Hoven, Huigen 2014).

Výše zmíněnou konceptualizaci studia rurality prostřednictvím každodenních aktivit využiji ve své studii české rurality. Zaměřím se na sociální konstrukci rurality obyvateli zvolených venkovských obcí, na zkoumání jejich každodenních interakcí a obrazů, které s rurálním utvářejí. Budu také sledovat, zda je v této konstrukci obsažen koncept tzv. rurální idyly.

2.2. Venkov v české sociologii a český venkov v mezinárodním výzkumu

Důležitou událostí pro českou rurální sociologii bylo založení Československé zemědělské akademie v roce 1924. Podle Jana Taubera díla z oblasti české rurální sociologie, která po tomto roce vznikala, byla touto akademií vyvolána, případně jejími členy, kteří působili v Praze, v Brně nebo Bratislavě (1968: 377). Základním dílem české sociologie venkova byla *Sociologie sedláka a dělníka* brněnského sociologa Inocence Arnošta Bláhy z roku 1925, vymezující předmět sociologie venkova. Sociologie venkova musí podle Bláhy studovat sociální jev, jakým je venkovský život, po jeho stránce subjektivní i po jeho stránce objektivní, tj. povahu venkovské „psychičnosti“ i přírodní a sociální prostředí, v němž se projevuje a jímž je podmiňována, také vnější projevy, v něž rozšiřuje sebe samu, jimiž sebe samu realizuje (Bláha 1925: 91).

Vývoj české rurální sociologie lze s využitím periodizace Taubera (1968) a Hanuše Schimmerlinga s Věrou Majerovou (2002) vymezit přibližně do sedmi období. Tauber vývoj periodizuje prostřednictvím pěti období (do šedesátých let dvacátého století), na jeho periodizaci navazují Schimmerling (zachycující situaci v sedmdesátých a osmdesátých letech dvacátého století) a Majerová (která shrnuje situaci po roce 1989). Tauber první období vývoje české rurální sociologie určuje jako období před vznikem systematického sociologického výzkumu, jeho ukončení datuje přibližně vznikem Československé republiky v roce 1918. Toto období označuje jako „presociologické“. Druhé období (přibližně do čtyřicátých let dvacátého století) charakterizuje jako „romantickou idealizaci selství“, podle Taubera je periodou „zdůrazňování jeho zvláštní funkce při regeneraci národa“, v tomto období je také formulován program československé sociologie venkova (1968: 372–3). Třetí období označuje jako popisně monografické. Pro toto období je typické široké uplatňování empirických metod, vznikají monografie jednotlivých vesnic.¹¹ Popisně monografické období končí s koncem nacistické okupace (Tauber 1968: 372). Tauber následující období nazývá transformačním, trvá přibližně do začátku šedesátých let dvacátého století. Jak uvádí, v tomto období dochází k oficiálnímu potlačování sociologie jako vědy, a tedy i rurální sociologie (Tauber 1968: 73). Situaci po únoru 1948 podrobně popisuje Pátek, podle něj byly v období

¹¹ V období po roce 1989 bylo vytvořeno několik zajímavých monografií, ale především z perspektivy sociální/kulturní antropologie (viz v textu dále).

totality po únoru 1948 výzkumy venkovské a zemědělské problematiky utlumeny jako nežádoucí. I v padesátých letech a na počátku šedesátých let se však objevují pokusy o sociologické výzkumy (Pátek 2004). Páté období Tauber označuje jako regenerační a hodnotí jej jako období rozvoje československé sociologie, a tedy i rurální sociologie (přesněji sociologie zemědělství). Vzniká Československá sociologická společnost a v rámci ní sekce pro sociologii venkova. Tauber také zmiňuje založení Institutu sociologie venkova a historie zemědělství v roce 1965 (1968: 373). Od roku 1965 vychází také první samostatný časopis zaměřující se na ekonomické a sociální problémy venkova: *Sborník pro sociologii a historii zemědělství*.¹² Publikace, které v tomto období vznikají, jsou zaměřené zejména na pracovní sektor zemědělství (např. Tauber 1965). Šesté období vývoje rurální sociologie Schimmerling zasazuje do 70. a 80. let. Publikace z tohoto období jsou orientované na zemědělství a práci v zemědělství (např. Majerová 1986) nebo se zaměřují na výzkum názorů a postojů venkovského obyvatelstva (např. Šíma 1970), vycházejí také rozsáhlé publikace vymezující vztah města a venkova nebo proměny venkova (např. Slepíčka 1981, 1989). Sedmé období vývoje české rurální sociologie časově vymezuje Majerová od roku 1989. Jak autorka uvádí, rurální sociologie se koncentrovala na empirický výzkum a zároveň na ustavení své pozice jako předmětu vyučovaného na univerzitní úrovni, rurální a zemědělské sociologové se zaměřili na vzdělání nové generace, v roce 1990 znovuuvedením sociologické teorie a metodologie na České zemědělské univerzitě v Praze¹³ (Schimmerling a Majerová 2002). Důležitou událostí pro sociologický empirický výzkum na venkově po roce 1989 byl vznik Sociologické laboratoře, specializovaného odborného pracoviště Provozně-ekonomické fakulty České zemědělské univerzity v Praze, v roce 1996.¹⁴ Za dobu svého působení realizovalo toto pracoviště velké množství empirických šetření (převážně dotazníková šetření) a vydalo cyklus osmi závěrečných zpráv, publikací ediční řady Český venkov.¹⁵

Dále v textu podrobněji pojednám polistopadové publikace z hlediska typů, které jsem vymezila: jsou to studie zaměřené na rozvoj českého venkova, studie zaměřené na analýzu jeho proměn a publikace zúžené na studium vesnice.

¹² Časopis přestal vycházet v roce 1992.

¹³ Výraznou představitelkou je právě Věra Majerová, vedoucí Sociologické laboratoře, specializovaného odborného pracoviště, které se zaměřuje na empirický výzkum českého venkova.

¹⁴ „Obsahově se SL zaměřila na oblast venkova a jejím cílem je systematicky shromážďovat a analyzovat data, především taková, která nelze získat ze statistických zdrojů“ (Majerová a kol. 2009: 7).

¹⁵ *Český venkov 2000 – Základní údaje, Český venkov 2001 – Instituce I., Český venkov 2001 – Instituce II., Český venkov 2003 – Situace před vstupem do EU, Český venkov 2004 – Život mladých a starých lidí, Český venkov 2005 – Rozvoj venkovské společnosti, Český venkov 2006 – Sociální mobilita a kvalita života venkovské populace, Český venkov 2007 – Studie Jihočeského a Ústeckého kraje, Český venkov 2008 – Proměny venkova.*

Výrazný proud v polistopadovém (1989) sociologickém studiu českého venkova představují publikace zaměřené na rozvoj českého venkova (např. Hudečková 1995, Majerová 2000, Majerová a kol. 2001, 2001a). Mimo kvantitativně orientované studie (např. Majerová 2000a, Majerová a kol. 2005b, Majerová, Kostelecký, Sýkora a kol. 2011) autoři publikují také studie kvalitativní, které s tématem rozvoje venkova úzce souvisejí (např. Hudečková, Lošťák 2003, Librova 1994, 1996, 1997). Hana Librova se mimo jiné věnuje tématu dobrovolných odchodů lidí z velkých měst na venkov v souvislosti s decentralizačními procesy v českém osídlení (1996: 286)¹⁶, pozornost věnuje tzv. „elitní“ migraci. Autorka užívá termín „elitní“ k označení způsobu života těchto migrantů, který splňuje představy hodnotící sociologie o pozitivním sociálním chování v nejrůznějších dimenzích (Librová 1997: 35). O tomto typu migrantů Librova na základě kvalitativního šetření vytvořila monografii *Pestří a zelení: Kapitoly o dobrovolné skromnosti* (1994). Vzorek sice nebyl tvořen jen migranty z měst na vesnice a do malých měst, nicméně tento rys životní dráhy byl charakteristický pro většinu jeho členů (Librová 1997: 35). „Pestří migranti“, jak je Librova nazývá v analogii s výše zmíněnou knihou, některými vlastnostmi odpovídají ekologickým vizím decentralizovaného způsobu života. Často se věnují řemeslům, zejména uměleckým, zároveň však inklinují k technologiím (rádi pracují s počítačem, mají telefon); do zaměstnání nedojíždějí nebo jen na krátkou vzdálenost; domácnosti spontánně směřují k samozásobitelství (ovoce, zelenina); charakteristická je pro ně integrace do početné rodiny a zároveň otevření širším kontaktům; velká část z nich participuje na životě obcí; jsou to převážně křesťané ekumenického tolerantního typu; jsou si vědomi hodnoty krajiny a snaží se minimalizovat negativní dopady na přírodu (Librová 1997: 35–36). S odstupem deseti let se Librova mezi „pestré a zelené“ vrací a publikuje monografii *Vlažní a váhaví* (2004), jejímž ústředním tématem je „ekologický luxus“. Librova jej definuje jako „ekologicky příznivé chování, které uvědoměle zmenšuje ekologickou stopu, v různé míře je schopno sebeomezení a vztahuje se k nemateriálním, kulturou oceňovaným hodnotám“ (2004: 61). Ekologický luxus je podle Librovy odlišný od predačního luxusu (jehož rysem je úsilí přisvojit si vše vzácné), vyznačuje se snahou o zmenšování ekologické stopy, má také sociální rozměr v podobě mezilidského a často také občanského altruismu (Librová 2004: 62). Librova po návratu k „pestrým a zeleným“ zjišťuje, že ačkoli jim není vlastní konzumní postoj, míra skromnosti není stejná jako před deseti lety (spotřeba v jejich domácnostech vzrostla spolu s oslabením zahradničení, domácích oprav...). Nicméně je pro ně charakteristický „sebeomezující postoj ekologického

¹⁶ Podle Librovy v naší společnosti sílí statisticky sice slabá, nicméně sociologicky zajímavá tendence k decentralizaci (1997: 38).

luxusu“, snaží se snižovat ekologickou stopu, zároveň je nejvýraznějším rysem jejich životního způsobu mezilidská vstřícnost a občanská a lidská odpovědnost (Librová 2004: 253–255). Podobně píše Hudečková (2000) o neovenkovanech, na základě předběžného pozorování popisuje tzv. „novodobou ruralitu“ („neovenkovanství“) a shrnuje její charakteristiky: orientace na komunitu jako základní jednotku sociální organizace života a tendence k nacházení identity členů prostřednictvím komunity, vysoká míra participace na životě komunity, snaha o uchování tradic, těsný kontakt s přírodou a nízká demografická hustota v lokalitě (Hudečková 2000). Hudečková novodobou ruralitu spojuje s tendencí „projevovanou životním stylem, který usiluje o vyrovnání pocíťovaných nedostatků urbánního žití způsobem znovuoobnovování venkovského stylu života.“ Neovenkované, pro které jsou typické výše zmíněné charakteristiky novodobé rurality, mají podle Hudečkové také sklon ke skromnému životu, estetickému pojetí života realizovanému řemeslně uměleckými aktivitami a silné ekologické cítění. Používá pro ně označení „vědomí lokálové“, neboť jsou to „často mladší a vysoce kvalifikovaní lidé, kteří dobrovolně opouštějí atraktivní zaměstnání a slibnou kariéru ve městě a náhradou za to volí méně pohodlný, avšak více tvořivý život na venkově“ (Hudečková 2000). Hudečková společně s Lošťákem (2003) publikovali studii založenou na kvalitativním šetření v osmnácti českých a moravských obcích zaměřenou na zjištění představ o české vesnici, výsledky interpretovali v širším kontextu rozvoje venkova.

Příspěvkem k diskusi o rozvoji českého venkova jsou také publikace Bohuslava Blažka, autora sociálně-ekologického přístupu. Blažek v publikacích (1997, 1998, 2004) zaujímá kritické stanovisko k problémům českého venkova, současně ale navrhuje, jak podpořit participaci venkovských obyvatel na řešení problémových situací prostřednictvím herních metod a technik (Blažek 1998) a propracovává manuál komunikačních technik pro řešení problémů venkova (Blažek 2004). Blažek zastává názor, že venkov není homogenní (není jeden). Téma rozvoje venkova přesahuje hranice rurální sociologie, je předmětem zájmu také geografie (např. Kubeš 2000, Perlín, Kučerová a Kučera 2010). Rozvoj venkova byl také tématem výzkumného projektu Ministerstva zemědělství ČR řešeného v letech 2008–2011 s názvem „Synergie v přístupu k rozvoji venkova“, v rámci něhož byla vytvořena série čtyř publikací zaměřených na teoretický úvod do rozvoje venkova (Binek a kol. 2009), identifikaci oblastí, v nichž dochází ve venkovském prostoru ke kumulaci problémů, ale také na návrh řešení prostřednictvím příkladů tzv. dobré praxe (Binek a kol. 2010), popis nelogických

praktik, které se ve venkovském prostoru odehrávají (Binek a kol. 2011) a na zdůraznění „synergického“ působení aktérů rozvoje venkova (Svobodová a kol. 2011).

Jinou možností (vedle širokého tematického zaměření na rozvoj venkova) je přistoupit ke studiu venkova prostřednictvím analýzy jeho proměn.¹⁷ Socio-ekonomický vývoj českého venkova a zemědělství je předmětem bádání Sociologické laboratoře. Empirické výzkumy jsou realizované převážně jako dotazníková šetření (např. Majerová a kol. 2002, Majerová a kol. 2009), s výjimkou šetření tří českých vesnic uskutečněného na konci devadesátých let s využitím nejen dotazníků, ale také rozhovorů a focus group (Majerová a kol. 2001b). Publikace *Proměny venkova* (Majerová a kol. 2009) je závěrečnou souhrnnou zprávou a vychází z dat získaných během celého období fungování Sociologické laboratoře. Majerová vnímá přínos publikovaných výsledků ve zmapování podmínek nezbytných pro udržitelný rozvoj venkova, který se odvíjí od kvality života a životní úrovně obyvatel (2009: 182). Na analýzu sociokulturních proměn venkova v souvislosti se společenským vývojem po roce 1989 se zaměřil také etnologický tým pod vedením Miroslava Války (2011). Výsledkem je publikace¹⁸, která popisuje proměny venkovské krajiny a sídel, proměny agrární výroby, sociální struktury a společenského života vesnice. Válka závěrem shrnuje, že v důsledku změny politických poměrů v bývalém Československu na konci osmdesátých let minulého století se socialistická vesnice stala minulostí, došlo k obnovení samosprávy, jednotná zemědělská družstva se transformovala v družstva vlastníků, došlo také k obnovení individuálního zemědělského hospodaření, ale počet osob zaměstnaných v sektoru zemědělství se snížil a vyhranila se v něm skupina biozemědělců, zaměřených na výrobu ekologických potravin a zdravé výživy, nově se formuje agroturistika. Jak dále uvádí, vnější tvářnost vesnických sídel a venkova se proměnila, v okolí velkoměst a průmyslových aglomerací vyrůstají satelitní městečka. Válka výsledky uzavírá konstatováním, že obnova venkova a revitalizace rurální kultury se staly součástí smýšlení pluralitní společnosti, představy o vyrovnání kultury města a vesnice byly odmítnuty, rurální kultura a rurální způsob života jsou chápány jako alternativa urbánního životního stylu (2011: 173). Proměny českého venkova mikrosociální perspektivou částečně zaznamenala také norská antropoložka Haldis Haukanes. Svým terénním výzkumem zodpovídá dvě základní otázky: „Jak se lidí žijících na českém venkově – jako jednotlivců a příslušníků komunit – dotýkají různé výzvy,

¹⁷ Tato tematická orientace je obvykle spojená s výše zmíněnou orientací na rozvoj venkova.

¹⁸ Publikace je zpracovaná na základě grantového úkolu Sociokulturní proměny současné vesnice pod Válkovým vedením, jehož záměrem bylo postihnout a analyzovat proměny venkova a tradiční kultury v souvislosti se společenským vývojem po roce 1989 (Válka 2011: 5).

jimž jsou po pádu komunismu vystaveni? Jak interpretují samotné zhroucení komunismu? Jaké mají nové horizonty, sny a přání?“ (Haukanes 2004: 14–15). Ve své studii popisuje představy o transformaci, s jakými se setkala mezi obyvateli dvou vesnic (jedna z nich je jihočeská, druhá jihomoravská), zaměřuje se na odlišné chápání minulosti, analyzuje také společenské vztahy a procesy v jihočeské vesnici, dále se podrobně věnuje oblasti půdy a zemědělství (diskutuje význam drobného zemědělství, sloužícího pro živobytí rodin, pro „identitu obce“) a zabývá se vztahem osobní identity, vlastnictví a půdy (Haukanes 2004).

Další přístup ke studiu venkova po roce 1989 (ve srovnání s tematickým zaměřením na rozvoj venkova a analýzu jeho proměn) zúžený na studium vesnice jako typ venkovského sídla reprezentují monografie českých nebo moravských vesnic, které navazují na tradici monografických studií z období třicátých let 20. století. Jedná se převážně o antropologicky orientované publikace. Jedním z nejvýraznějších autorů uplatňujících antropologické metody při studiu vesnic je Josef Kandert. Výzkum středoslovenských vesnic Kandert realizoval už v šedesátých až osmdesátých letech 20. století. Dlouhodobým stacionárním výzkumem ve třech obcích (Sihla, kde žil v letech 1967–1968, Sebechleby, kam se vracel v letech 1974–1981, a Látky, kde pobýval v letech 1982–1988) studoval společenské vztahy a způsob života vesničanů středního Slovenska (Kandert 2004b). V roce 1994 uskutečnil návratný výzkum, po více než 25 letech, v obci Sihla a sousedních obcích (Kandert 2004b: 14–15). Svá zjištění strukturoval do tří oblastí: 1. vesničané a okolní svět (v této části tematizuje „cizince“ na vesnici, identitu příslušníků etnografické oblasti a identitu obyvatel sousedních vesnic nebo představy vesničanů o životě ve městech); 2. vesničané mezi sebou (zaměřuje se například na vesnické sítě známostí a místní informační sítě, sousedské skupiny a kamarádské skupiny, příbuzenské vztahy a pomoc mezi příbuznými atd.); 3. vesničané v okolním světě (kde popisuje například kulturu na vesnicích a místní tradice nebo také duchovní svět vesničanů či vesnické kliky).

Kandert je také editorem tří sborníků studií o Filipovsku,¹⁹ malém jihomoravském městě a jeho okolí, na konci devadesátých let 20. století. Studie jsou pokusem o zachycení proměn České republiky po sametové revoluci z pohledu malého města a jeho okolí na jižní Moravě (Kandert 2004a: 6). V posledním z těchto sborníků Kandert (Kandert 2004a: 283–306) popisuje každodenní život obyvatel Filipovska, zaměřuje se (podobně jako ve výše

¹⁹ Filipov je užíván jako pseudonym.

zmiňované studii) na rodinné a příbuzenské vztahy, mládež, lokální skupiny, náboženské skupiny apod., ale také na místní tradice a vznik nové tradice.

Jiným příkladem terénního šetření je antropologická studie na Pardubicku v Dolní Rovni, probíhající v letech 2002–2004 a navazující na monografii Karla Gally z roku 1939, vznikly tak dvě publikace editované Petrem Skalníkem (2004, 2005). První z publikací je sborníkem prací, které informují o stavu (ještě nedokončeného) rozsáhlého výzkumu v Dolní Rovni. Záměrem antropologického a sociologického výzkumu v Dolní Rovni měla být realizace návratného výzkumu, autoři nicméně výsledky s Gallovou studií systematicky nesrovnávají. Druhá publikace editovaná Skalníkem je pak jen zveřejněním vybraných bakalářských prací studentů podílejících se na šetření v Dolní Rovni. Ve východočeské vesnici Široký Důl uskutečnil kvalitativní terénní šetření Bohuslav Šalanda (2008), zabýval se vybranými oblastmi ekonomického, společenského a kulturního života vesnice. Podle Šalandy jsou společenské a kulturní aktivity zprostředkované místními spolky, organizacemi, politickými stranami (hasičské bály, stavění májí, masopust, ochotnické divadlo...) důležitým organizačním, stabilizačním a socializačním činitelem, jsou také způsobem, jak prezentovat vesnici navenek, způsobem komunikace se širokým okolím (2008: 97). Konstatuje také, že současné tradice na venkově nejsou svázané s výročním obřadním cyklem (2008: 98), čímž částečně konfrontuje zjištění Kandertovo, který činnosti spojené s výročním cyklem považuje za důležitou součást kulturního života (Kandert 2004b: 176–177). Podle Šalandy studie také prokázala, že Široký Důl spoluurčuje prostor (2008: 116).

Částečně zařaditelná do této oblasti je publikace shrnující sociální přehledy ve třech dvojicích venkovských obcí v Čechách a na Moravě autorek Evy Abramuszkinové Pavlíkové, Evy Kučerové a Michaely Šmídové (2008). Zaměřily se na analýzu tzv. vnitřních periferií České republiky s využitím metody community survey. Jiří Musil v předmluvě k této publikaci shrnuje základní výsledky založené na třech studiích, které autorky realizovaly. Jedním ze závěrů je, že obyvatelé zkoumaných obcí (které Musil označuje jako mírně periferní vzhledem k tomu, že jsou na okrajích oblastí kolem regionálních center osídlení České republiky) „neměli pocit ‚života na okraji‘ způsobený geografickou polohou“ (2008: 8). Studie dále ukázaly, že pro sociální soudržnost obcí jsou důležité aktivity místních sdružení (hasiči, myslivci), existence školy, hospody a obchodu s potravinami a jednou ze základních podmínek kvality života je dostupnost práce v místě nebo v přijatelné vzdálenosti (Abramuszkinová Pavlíková, Kučerová a Šmídová 2008: 7–8). Šmídová ve své kapitole shrnuje několik faktorů, které v malých obcích ovlivňují míru perifernosti – existence školy,

aktivita obecního vedení, kvalita sousedství, vědomí historických tradic, uzavření se do rodiny a společenství kolem aktivní církve (Abramuszkinová Pavlíková, Kučerová a Šmídová 2008: 97).

2.3. Shrnutí přehledu literatury a vymezení výzkumných otázek

Jak přehledně popsala Panelli (2006), ve studiích rurálních společností získala velkou pozornost témata analýzy změn, odlišností (například genderové, věkové nebo etnické) a moci. Z přehledu české odborné literatury vztahující se k venkovu je zřejmé, že se čeští autoři také věnují tématu analýzy změn. Mezi sociologickými empirickými šetřeními v ČR převažují kvantitativní přístupy popisující současný stav života na venkově s jeho různými aspekty, tato šetření vznikají převážně v orientaci na rozvoj venkova. V souvislosti s kulturním obratem v rurálních studiích chybí v české sociologii zpracování témat spojených s jinakostí na venkově, marginalizací nebo exkluzí. Kulturní obrat v rurálních studiích znamenal zaměření pozornosti na sociálně konstruovanou ruralitu, základní otázkou není, co „je“ ruralita, ale jak jednotliví aktéři ruralitu konstruují. Ruralita je chápána jako rozmanitá, mnohoznačná a závislá na rozdílné zkušenosti jednotlivých aktérů. Zahraniční studie jsou příspěvkem například ke konstrukci rurality mladými lidmi žijícími na venkově, konstrukci jinakosti v rurálním prostředí nebo také ke konstrukci genderových a sexuálních identit. V českém odborném diskursu se tématu konstrukce rurality ale nedostává takové pozornosti. Příspěvkem k tématu sociální konstrukce rurality je studie Chromého, Jančáka, Marady a Havlíčka (2011). Autoři, kteří ve studiu venkova vycházejí z jeho sociálně konstruované povahy, realizovali kvantitativní šetření mezi představiteli samospráv venkovských obcí do tří tisíc obyvatel s otázkou, zda v Česku existují regionální rozdíly ve vnímání pojmu venkov. Jejich studie popisuje percepce starostů venkovských obcí, toto omezení autoři reflektují a doporučují zachytit i percepce jiných aktérů. V souvislosti s tématem sociálně konstruované povahy je vhodné zmínit existenci šetření zaměřených na zjišťování představ o venkově a vnímání venkova. Takovými jsou například šetření Hudečkové a Lošťáka o představách venkovanů o českých vesnicích (2003) nebo výzkum Maříkové s názvem Obrazy venkova z roku 2005, který realizovala Sociologická laboratoř (Maříková 2007). Jejich autoři se

nicméně k pojetí sociálně konstruované rurality nehlásí. Celkově je možné zhodnotit, že v českém odborném diskurzu o venkově chybí studie, které by zachycovaly proces sociální konstrukce rurality, zvláště pak v každodenních interakcích jednotlivých aktérů. Součástí českého odborného diskursu není mnoho studií, které by dokládaly rozmanitost venkovského prostoru, jež je vytvářena procesy sociální konstrukce.

Svou studií chci přispět do této diskuse o rozmanitosti venkovského prostoru vytvářené procesy sociální konstrukce. S využitím Halfacreeho modelu se ve své studii zaměřím na jednu část tzv. rurálního prostoru, a to na každodenní život na venkově, tzn. (podle Halfacreeho) jak je ruralita zakoušena/vnímána aktéry prostřednictvím každodenních aktivit. Zajímám se tedy o zkoumání rozmanitosti rurality zaměřením na každodennost, na ruralitu konstruovanou jejími aktéry v každodenních aktivitách. V návaznosti na kulturní obrat v rurálních studiích, který předpokládá sociálně konstruovanou povahu rurality, vymezuji jako hlavní výzkumnou otázku své studie „Jakými procesy sociální konstrukce utvářejí ruralitu české vesnice její obyvatelé?“. Součástí šetření budou dva okruhy dílčích výzkumných otázek. První okruh se vztahuje k percepci rurality s dílčí výzkumnou otázkou „Jak ruralitě rozumějí obyvatelé venkovských obcí, jaké představy s rurálním konstruují?“. Tuto otázku dále doplňují specifické otázky zjišťující, zda se v jejich představách objevuje koncept odlišnosti života ve městě a na venkově a jakým způsobem, a pokud ano, zda to platí i pro koncept „rurální idyly“. Druhý okruh tematizuje každodenní interakce vesničanů s dílčí výzkumnou otázkou „Jakým způsobem obyvatelé venkovských obcí jednají v rurálním prostředí?“. V rámci tohoto okruhu otázek budu zjišťovat, jak je ruralita utvářena v každodenních interakcích vesničanů, jakou povahu tyto interakce mají.

3. Teoretický rámec studie

3.1. Sociálně konstruovaná ruralita a její studium se zaměřením na každodennost: každodenní rurální představení

Venkov je charakteristický svou rozmanitostí, mnohostí významů, které lze zkoumat zaměřením na každodennost. Pojem „každodennost“ je v sociologii spojen s Alfredem Schützem. Realita každodenního života je podle Schütze (1962) vedle světa snů, fantazie nebo vědy součástí životního světa (Lebenswelt). Realita každodenního života má výsadní postavení, Schütz (1962: 342) ji označuje jako svrchovanou (paramount reality). Podle něj je vnější svět každodenního života hlavní realitou, protože v ní vždy participujeme (i když sníme) prostřednictvím našeho těla, vnější objekty tohoto světa omezují možnosti našeho jednání, můžeme ji svou činností proměňovat a pouze v rámci této reality můžeme komunikovat s druhými (Schütz 1962: 342). Na Schütze navazují Berger s Luckmannem, kteří obdobně vycházejí z myšlenky, že svět „sestává z bezpočtu realit“, mezi nimiž má právě realita každodenního života výsadní postavení, je „realitou par excellence“, nadřazenou realitám jiným (1999: 27). Jak autoři vysvětlují, její výsadní postavení je dáno tím, že na naše vědomí působí nejvýraznějším, nejnaléhavějším a nejrazantnějším způsobem, vyžaduje tak největší možnou pozornost, tuto realitu také prožíváme ve stavu bdění a vnímáme ji jako uspořádanou (organizovanou podél osy „tady“ a „ted“), předem „objektivizovanou“ v jazyce (Berger, Luckmann 1999: 27–28). Podle autorů realitu každodenního života od jiných realit odlišuje především její intersubjektivní charakter, tzn. je to svět, který sdílíme s ostatními, tuto realitu vnímáme jako samozřejmou a neproblematickou, ukotvuje nás v ní jazyk, prostřednictvím kterého objektivizujeme své zkušenosti (1999: 28–31). Součástí reality každodenního života jsou typizační schémata, prostřednictvím kterých druhého člověka v interakci vnímáme jako určitý typ a v typické situaci (1999: 36). Podle Bergera s Luckmannem je svět každodenního života jako reálný udržován myšlenkami a činnostmi jejich aktérů (1999: 25). Obecně autoři chápou „lidskou realitu jako realitu vytvářenou sociálně“, společnost je „neustálý dialektický proces sestávající ze tří složek: externalizace, objektivace a internalizace“ (1999: 184, 128). Ve své studii z perspektivy Bergera s Luckmannem vycházím, když chápu ruralitu jako sociálně konstruovanou.

Při studiu každodennosti na venkově dále využívám dramaturgický přístup Goffmana.²⁰ Prostřednictvím Goffmanova dramaturgického přístupu bude možné přesněji analyzovat procesy sociální konstrukce rurality. Ruralitu s využitím Goffmanova dramaturgického přístupu interpretuji jako vytvářenou různorodými představeními aktérů a odehrávající se na různých rurálních jevištích. Goffman svůj přístup ke studiu sociálního života vysvětluje ve studii *Všichni hrajeme divadlo: Sebe prezentace v každodenním životě (1999)*, využívá při tom analogie s divadlem, a tedy značné množství divadelních termínů (účinkující a obecenstvo, úloha, představení, scéna...). V této studii se zabývá strukturou společenské interakce, kterou chápe jako dialog mezi dvěma týmy, týmem účinkujících a týmem obecnstva či pozorovatelů (1999: 94). Klíčové pro tuto strukturu interakce je udržování jednotné definice situace, a to i přes její potenciální narušení (Goffman 1999: 245). Goffman navrhuje rámec pro analýzu jakékoli sociální instituce, jakékoliv organizované společenství lze podle něj sledovat z hlediska ovládnutí dojmů (1999: 230–231). Udržet dojem znamená pro účinkujícího splnit normy, respektive vytvořit přesvědčivý dojem, že jsou splňovány (1999: 242). Musí se proto „vzdát určité činnosti anebo ji skrýt, pokud těmto normám neodpovídá.“ (1999: 45). Podle Goffmana v každé instituci spolupracují na prezentaci daného výkladu situace tým účinkujících a obecenstvo (1999: 230). Goffman užívá termín představení a odkazuje tak „na činnost, kterou jednotlivec provádí v době vyznačující se jeho trvalou přítomností ve společnosti konkrétního souboru pozorovatelů a která má na pozorovatele nějaký vliv“ (1999: 29), představení (nebo také herecký výkon) je tedy „veškerou aktivitou jednoho účastníka při konkrétní příležitosti, jejímž účelem je udělat dojem na kteréhokoli z ostatních účastníků“ (1999: 21). Role nebo úloha je „předem stanovený vzorec jednání, který je předváděn během představení“ (1999:21). Výkon úlohy je připravován v tzv. zadním regionu (zákulisi) a prezentován v regionu předním (1999: 230). Část představení, která slouží obecným a ustáleným způsobem k výkladu situace pro ty, kdo představení sledují, Goffman označuje jako společenskou fasádu. Je to „výrazové vybavení, které jednotlivec záměrně nebo mimoděk užívá během svého výkonu“ (1999: 29). Fasáda zahrnuje scénu („označení jevištních součástí výrazového vybavení“, z geografického hlediska zůstává na svém místě), vzhled a způsob vystupování (jako „části výrazového vybavení, které nejlépe identifikujeme se samotným účinkujícím“). Vzhled a způsob vystupování tvoří tzv. osobní fasádu, jsou to

²⁰ Šubrt upozorňuje na obtížnost zařadit Goffmana k určitému teoretickému proudu, výklad Goffmanova díla bývá spíše odvozován od jeho ústředních témat a konceptů, které jsou reprezentovány pojmy jako například dramaturgický přístup nebo management dojmů (Šubrt 2001: 243). Šubrt Goffmana označuje jako autora právě dramaturgického přístupu.

například odznaky úřadu či hodnosti, oblečení, pohlaví a věk, velikost a vzhled, držení těla, způsob mluvy, výraz obličeje nebo gestikulace (1999: 30–35).

Goffmanův přístup specificky v rámci rural studies zpracovává Edensor, jehož publikace „Performing rurality“ z roku 2006 je součástí nejnovějšího uvažování o ruralitě. V návaznosti na Goffmana Edensor využívá metafory představení (a divadelního jazyka), aby objasnil, jakým způsobem lidé jednají v rurálním prostředí, jak jsou formy rurálního prostoru (re)produkovány různorodými představeními. Podle Edensora je ruralita rutinně produkována prostřednictvím vztahu postav hrajících konkrétní role a prostoru, v rámci něhož se představení uskutečňuje. V představení se prolínají záměrné i habituální způsoby jednání. Na jevištích se odehrávají odlišná rurální představení. Na stejném jevišti herci předvádějí konkurenční představení, neboť různí aktéři (farmáři, turisté...) mají odlišné představy o tom, jaké aktivity jsou vhodné pro danou oblast (Edensor 2006: 484–485). Edensor představení (performance) chápe jako interaktivní proces závislý na dovednostech aktérů, kontextu, ve kterém je představení uskutečňováno, a způsobu, jakými je interpretováno publikem (2001: 72).

Edensor se zaměřil na představení obyvatel měst, představení turistů²¹ a každodenní představení venkovanů ve Velké Británii. Jak popisuje, obyvatelé města vstupují na venkovská jeviště po omezenou dobu za účelem trávení volného času a obvykle jsou informováni o pre-existujících diskursivních, praktických, vtělených normách, což jim pomáhá v orientaci. V souvislosti s turistickými představeními Edensor píše, že „rurální identity jsou často produkovány jako ‚původní‘, ‚tradiční‘ nebo ‚lidové, folklorní‘ zvyky“, turisté „sbírají znaky lokální nebo národní charakterističnosti/typičnosti“ (2006: 488). Každodenní představení venkovanů (způsoby bydlení, práce, socializace a relaxace) jsou podle Edensora do značné míry nereflexivní povahy, „každodenní, habituální představení jsou tvořena řadou technik a technologií, praktickými, vtělenými kódy, které určují, jak co dělat ve specifickém prostředí“ (2006: 493). Edensor navazuje na studii *Distinction* (1984) Pierra Bourdieuho, jeho koncept habitu, také když píše, že „sdílené formy praktických inscenací, každodenní vědění a vtělené přístupy ke každodenním problémům tvoří choreografie, které jsou tvořené spíše děláním věcí než přemýšlením o nich“ (2006: 493), a zdůrazňuje tak, že principem lidského jednání obvykle není záměr. Podle Bourdieuho jsou aktéři obdařeni

²¹ Specificky „předvádění“ turismu se Edensor věnuje v článku „Performing tourism, staging tourism: (Re)producing tourist space and practice“ z roku 2001.

„praktickým smyslem“ (habitem), který chápe jako „přejatý systém preferencí, principů vidění a třídění (obvykle nazývaný jako vkus), trvalých poznávacích struktur a schémat jednání, podle nichž se orientuje vnímání situace a příslušná odpověď“ (1998: 32). Bourdieuho teorie jednání vychází z myšlenky, že principem lidského jednání není obvykle záměr, ale „získané dispozice, které umožňují a vyžadují chápat jednání jako orientované k tomu či onomu cíli, aniž se přitom dá říct, že vědomé sledování onoho cíle je jeho principem“ (1998: 126). Jako příklad dispozice Bourdieu uvádí cit pro hru: „hráč, jenž si do hloubky osvojil pravidla určité hry, dělá, co je třeba, ve chvíli, kdy je to třeba, aniž si ono potřebné jednání potřebuje vytyčit jako explicitní cíl (...).“ (1998: 126). Podle Edensora se v každodenních představeních prolínají třídní, etnické a genderové formy habitu s rurálními dispozicemi (Edensor 2006: 486–493). Jak shrnuje, „venkov je plný rozmanitých představení, což podněcuje konkurenční představy o tom, které jednání je vhodné, způsobilé a normální“ (2006: 493). Edensor dále popisuje, že rozsah těchto představení, svým charakterem interaktivních, závislých na dovednostech herců, kontextu, ve kterém se odehrává, a způsobu, jakým je interpretován publikem, sahá od reflexivní, strategické sebeprezentace k nereflexivnímu vtělenému jednání (2006: 493–494). Ukazuje například, že vycházky v prostředí venkova, aktivita, která je vnímána jako „přírodní“, osvobozující člověka od každodenní rutiny a fyzického omezení, je svázána konvencemi ohledně vhodného chování těla, zkušenosti a vyjádření (Edensor 2000: 82–83).

Edensorovo pojetí sociálního jednání jako představení využiji pro analýzu způsobu jednání v českém rurálním prostředí. Ruralitu tedy v návaznosti na Edensora chápu jako utvářenou prostřednictvím vztahu „postav hrajících konkrétní role a prostoru, v rámci něhož se představení uskutečňuje“ (Edensor 2006). Ve své studii se zaměřím na obyvatele zvolených venkovských obcí (kteří jsou jen jedněmi z možných aktérů rurálního jeviště) a jejich percepci rurality a každodenní představení v rurálním prostředí.

3.2. Kontrast s rurální idylou

Jak vyplynulo z přehledu literatury, výzkumy zaměřené na zkoumání rozmanitosti rurality a procesy sociální konstrukce rurality jsou do určité míry kontrastní k tzv. rurální idyle. Rurální idyla je součástí rurálního prostoru. Podle modelu, který navrhl Halfacree (2006, 2007), je rurální idyla součástí sociální reprezentace zprostředkované např. mediálními diskursy, podobně Cloke píše, že rurální odkazuje k představě prostoru spojeného se všemi druhy

kulturních významů od idylických k opresivním (Cloke 2006a: 18, Cloke 2006b: 380). Podle Cloka je venkovská idyla součástí našeho každodenního života prostřednictvím zábavního průmyslu, ať už prostřednictvím filmu, televize, knih nebo časopisů (2003: 1).²² Bell (2006) zmiňuje jiné formy rurální idyly – vedle idyly vytvořené a zprostředkované zábavním průmyslem, tzv. mediální idyly, je možné rozlišit rurální idyly vytvořené a zprostředkované prostřednictvím praktik cestovního ruchu, tzv. turistickou idyly, nebo v gastronomii tzv. gastroidyly. Short (2006) doplňuje, že rurální idyla má také své místo mezi literárními formami.

Podle Bella (2006) je rurální idyla produktem buržoazní imaginace fungující v neustále se rozvíjejících procesech urbanizace, industrializace a modernizace, rurální existuje v městských myslích, je jakýmsi druhem jiného. Bell (2006) rurální idyly staví do opozice k urbánnímu. Podobně uvažuje také Short (2006), rurální idyla je všudypřítomná v západním městském vědomí, ale nejsilněji se objevuje jako diskurs v určitých historických momentech krize urbánní společnosti.

Jak uvádí Little a Austin, termín „rurální idyla“ se užívá k popisu mýtů a představ týkajících se mnoha aspektů rurálního života, komunity a krajiny. Podle autorek je pro rurální idyly klíčová nostalgie po minulosti a úniku z modernity (Little, Austin 1996: 101). Ve své studii na anglickém venkově zaměřené na roli rurální idyly v rurálních genderových vztazích popisují, jak v těchto obrazech a mýtech hraje důležitou roli představa harmonie sociálních vztahů. Dokonce i na místech, pro která jsou typické chudoba a deprivace související s nízkými mzdami, je tradiční venkovská komunita představována jako místo štěstí a solidarity, kde převládají příbuzenské vazby a vztahy s pevnými vazbami. Vesnická komunita je vnímána jako místo, kde jsou lidé odpovědní za blaho druhých, na rozdíl od města (Little, Austin 1996: 101–102).

Autorky zjišťují představu rurální idyly z perspektivy žen (specificky podle autorek představu o dvou klíčových částech rurální idyly, a to o rodině a komunitě) a ukazují, jak jsou takové představy součástí vzorců jednání, hodnot a sociálních vztahů. Přesněji vyjádřeno, autorky svou studií dokládají, jak jsou identity žen jako „venkovských žen“ těsně svázány s jejich představami a chápáním rurální společnosti (Little, Austin 1996: 101). Podle výsledků studie, která je příspěvkem do diskuse o sociální konstrukci rurality, dominantní představy rurality

²² Jak populární kultura konstruuje rurální idyly anglického venkova a jaká je povaha „konzumu“ této idyly, ukazuje John Horton (2008, 2008a).

stále odrážejí pohled na rurální společnost a komunitu jako více přátelskou, podporující a stmelenu ve srovnání s urbánní společností (1996: 109). Little a Austin v závěru studie odkazují na vhodnost dalšího výzkumu, který by objasnil vztah mezi rurální idylou a rurálním životním stylem.

Příspěvkem k tématu sociální konstrukce rurality je novější studie Little (2003), ve které zkoumá vztah mezi sociální konstrukcí rurality a sexuální identitou a specificky rozvíjí myšlenku naturalizace heterosexuality v rurálním prostoru (2003: 401). Little na dvou případových studiích dokládá způsoby, jimiž rurální společnost normalizuje a posiluje konvenční formy heterosexuality (soustředí se na vyjádření dominantních heterosexuálních identit v rurální komunitě). Jak popisuje, rurální sexuální identity jsou konstruovány v souladu s velmi konvenčními představami o maskulinitě a feminitě a vztazích mezi muži a ženami (Little 2003: 415). Reprodukce tradiční heterosexuality v rurálních vztazích musí být podle autorky chápána jako část širšího porozumění rurálních genderových identit, gender a sexualitu vnímá jako vzájemně provázané (Little 2003: 415).

Rye (2006) na základě výsledků norské kvantitativní studie zjišťující reflexi konceptu rurality teenagery upozorňuje, že pohled na venkov většiny mladých žijících ve venkovském regionu (the Mountain Region) je v souladu s rurální idylou, ale také s představou rurální nudy, tyto dvě představy jsou komplementární (Rye 2006: 409). Reprodukují idylickou verzi venkova jako místa charakterizovaného přírodou, kde každý zná každého, kde panují sousedské vztahy a duch spolupráce, idylické aspekty rurálního života nicméně koexistují s negativní představou venkova spojeného s nudou, ne-moderním, nedostatkem příležitostí (Rye 2006: 419). Rurální idyla je však silnější a konzistentnější představou než představa monotónnosti rurality (Rye 2006: 419).

V kontrastu představy venkova jako bezpečného, bezstarostného a harmonického místa britská autorka Valentine ve své kvalitativní studii (1997) dokumentuje, že rodiče žijící na venkově s venkovem spojují nejen příležitost pro své děti prožít „nevinné“ dětství, vnímají zároveň, že jsou jejich děti ohrožené. Rurální je produkováno současně jako bezpečné i nebezpečné (Valentine 1997: 147). Studie je příspěvkem k tématu sociální konstrukce venkova jako idealizovaného místa pro vyrůstání dětí tak, jak je vnímají jejich rodiče.

Matthews, Taylor, Sherwood, Tucker a Limb (2000) vytvořili studii zaměřenou na zkušenost života na anglickém venkově z perspektivy dětí (ve věku 9–16 let) žijících v Northamptonshire. Výsledky jsou také kontrastní k tzv. rurální idyle – mnoho dětí, zvláště

nejméně bohatých a teenagerů, se cítí od vesnického života spíše oddělených, než že by byly součástí komunity; silný pocit odcizení je doprovázen také pocitem bezmoci (Matthews, Taylor, Sherwood, Tucker, Limb 2000: 151).

Venkov je charakterizován přírodou (Rye 2006), život na venkově je spojován s představou trvalosti a bezpečí, je místem rodinných hodnot (nebo místem, kde přetrvávají „tradiční“ hodnoty), bezstarostnosti, soudržnosti komunity a respektu k autoritě (Short 2006, Little, Austin 1996, Valentine 1997). Rurální idyla je konceptem úzce svázaným s reprodukcí patriarchálních genderových vztahů (Little 2003) a heterosexuálním rodinným životem (Valentine 1997, Little 2003).

4. Kvalitativní studie ve venkovském prostředí Valaška: strategie zakotvené teorie

V důsledku kulturního obratu v rurálních studiích je možné ruralitu pojímat jako rozmanitou, mnohoznačnou a závislou na rozdílné zkušenosti jednotlivých aktérů. Prostřednictvím perspektivy Bergera s Luckmannem chápou ruralitu jako sociálně konstruovanou. Ve své studii se zaměřuji na procesy sociální konstrukce, jimiž ruralitu české vesnice (přesněji valašské) utvářejí její obyvatelé. Zjišťuji, jakým způsobem ruralitě rozumějí obyvatelé venkovských obcí, jaké představy s rurálním konstruují, ale také jakým způsobem v rurálním prostředí jednají, jak je ruralita utvářena v každodenních interakcích vesničanů. Vzhledem k charakteru výzkumných otázek jsem zvolila kvalitativní výzkum. V kvalitativní výzkumné strategii je pozornost věnována významům, které jsou přisuzovány jednání a které jsou brány v úvahu samotnými subjekty (Loučková 2010: 46). Podle Jeana-Clauda Kaufmanna kvalitativní metodologie měla vždy blízko k perspektivě zaměřené na pochopení, jak dále konstatuje, chápající přístup se zakládá na přesvědčení, že lidé nejsou pouhými nositeli struktur, ale jsou aktivními tvůrci sociální, a tím strážci významného vědění, které je třeba pochopit zevnitř (2010: 29–30). Kvalitativní přístupy, jejichž cílem je právě porozumění sociální realitě, neměly na poli sociálních věd snadné postavení, svou pozici si musely vybojovávat. Argumenty opravňující kvalitativní metody v sociálních vědách shrnuje například Steinar Kvale (srov. 2009: 84–90).

Ve své kvalitativní studii využívám strategii zakotvené teorie podle Charmaz (2006) s využitím kvalitativních rozhovorů a pozorování jako metod získávání dat. Pojetí této autorky je konstruktivistické. Podle Charmaz teorie nabízí interpretativní portrét studovaného světa, nikoli jeho přesný obraz. Jak významy účastníků výzkumu, tak výzkumníkovy zakotvené (podložené) teorie jsou součástí konstrukce reality. Metody zakotvené teorie v pojetí Charmaz sestávají ze systematických, ale flexibilních pokynů vztahujících se na získávání a analýzu kvalitativních dat za účelem konstruování teorie zakotvené v datech, tzv. podložené teorie. Vnímá je tedy jako soubor principů a postupů, nikoli jako předpisů (2006: 2–10).

S využitím Goffmanova dramaturgického přístupu a Edensorova konceptu „performing rurality“ interpretuji venkov jako různorodá představení aktérů odehrávající se na různých rurálních jevištích. Nebylo možné v této studii obsáhnout různá rurální jeviště, zaměřila jsem se proto na sociální konstrukci rurality obyvatel Valaška. Realizovala jsem kvalitativní

terénní šetření ve dvou zvolených venkovských obcích Zlínského kraje. Termín terénní šetření se vztahuje na výzkumníkovu kontinuální přítomnost ve výzkumnickém poli a je v opozici vůči metodologiím „sebrat a běžet“ (Gobo 2008: 11). Moje přítomnost ve zvolených obcích byla ohraničena časově a nebyla v pravém smyslu kontinuální, neboť jsem se v terénu zdržovala vždy po delší časové úseky (v rádech týdnů) a poté se vracela do města, ve kterém žiji. Během pobytu v terénu jsem v jedné z obcí bydlela. První část šetření v terénu jsem uskutečnila v období března až července v roce 2012, druhou část pak v období června až listopadu roku 2015. Na základě první časové etapy šetření, ve které jsem převážně studovala každodenní interakce vesničanů první zvolené obce, jsem přesněji formulovala výzkumné otázky a zaměřila se na dílčí téma percepce rurality. Do studie jsem zahrнула také sousední venkovskou obec. V kontextu typologie českého venkova, kterou navrhli Perlín, Kučerová, Kučera (2010), jsou obě venkovské obce součástí tzv. moravské periferie, z perspektivy starší Perlínovy typologie (2003) se jedná o oblast Moravsko-slovenské pomezí.

Původní studovanou obcí v první části šetření je Valašská Lhota, která má více než 1 500 obyvatel. Obec Valašská Lhota má ze správního hlediska dvě místní části, místní část Zafúkaná (kde je trvale hlášených méně než sedmdesát obyvatel) a místní část Valašská Lhota. Obě místní části jsou od sebe prostorově oddělené kopcovitým lesnatým terénem v délce asi 5 km a jsou přímo spojené úzkou asfaltovou silnicí, vybudovanou pro účely dopravního spojení mezi zemědělskými družstvy v obou místních částech. Obyvatelé obě místní části chápou jako oddělené vesnice (jak v rovině prostorové, tak také symbolické), což souvisí pravděpodobně s tím, že Zafúkaná byla až do začátku osmdesátých let minulého století samostatnou obcí, poté byla připojena k Valašské Lhotě. Odlišnost obou místních částí je důsledkem několika dalších faktorů. Jedním z nich je pravděpodobně jejich odlišná poloha. Zafúkaná se svou horskou polohou, a tedy i obtížnějšími klimatickými podmínkami odlišuje od okolních vesnic obecně. Tato oblast je charakteristická nepříznivými podmínkami pro zemědělskou činnost. Místní část Valašská Lhota leží v nadmořské výšce o 200 metrů nižší. Dalšími faktory jsou zúžení možnosti sociálního kontaktu mezi oběma místními částmi (děti z obou místních částí nenavštěvují stejnou školu, obyvatelé také patří k odlišným farnostem a navštěvují jiného praktického lékaře) a občanská vybavenost. Zafúkanou charakterizuje nízká občanská vybavenost. Není zde zavedena veřejná vodovodní síť ani kanalizace, místní jsou tak závislí na vodě ze své studny. Mají také velmi omezené dopravní spojení (obyvatelé mohou využít autobusové spojení jen v pracovních dnech, autobusová linka jezdí třikrát denně). V této místní části také není škola (od 70. let), chybí zde i obchod s potravinami.

Valašská Lhota má výrazně lepší občanskou vybavenost. Veřejná kanalizace i vodovod jsou v této místní části zavedeny, vedle několika obchodů se zde nachází také pošta, mateřská a základní škola, sportoviště, kulturní dům, pohostinství i restaurace. Ve srovnání s místní částí Zafúkaná má Valašská Lhota také velmi dobré dopravní spojení. Obě vesnice jsou odlišné i z hlediska věkové struktury obyvatelstva. Populace v místní části Zafúkaná stárne a ubývá, což souvisí s odchodem mladé generace. S ubývajícími obyvateli se tak tato část stává oblastí chalupářů a chatařů, kteří svým počtem mírně převyšují místní obyvatele. Zafúkaná je také v porovnání s okolními obcemi výrazněji spojena s turismem.

Jako druhou obec jsem do studie zařadila Světlici. Využila jsem její částečné znalosti, žila jsem v ní přibližně 8 let, než jsem se trvale odstěhovala do města. Díky znalosti části obyvatel jsem tak mohla získat snadnější přístup k respondentům. Také se mi jako vhodné jevilo, že obce spolu sousedí, což mi nejen usnadnilo pozorování v obou obcích, ale také umožnilo sledovat vztahy mezi nimi. Obec Světlice má více než 600 obyvatel. Leží v nadmořské výšce podobné obci Valašská Lhota. Občanská vybavenost obce je také obdobná (v obci je zaveden veřejný vodovod a kanalizace, funguje zde mateřská a základní škola, obec je dále vybavena obchody se smíšeným zbožím, sportovištěm, kulturním domem), ale odpovídá nižšímu počtu obyvatel (základní škola je pro 1–4. třídu). Světlice má také svůj kostel a hřbitov. Světlice i Valašská Lhota jsou silniční vesnice.

4.1. Kvalitativní rozhovory a pozorování

Data jsem získávala prostřednictvím kvalitativních rozhovorů a pozorování každodenních interakcí v terénu. Herbert Rubin a Irene Rubin vymezují kvalitativní rozhovory (2005: 4) jako konverzace, ve kterých výzkumník jemně vede konverzačního partnera k široké diskusi a v rámci kterých se snaží o hloubku a detail ve vztahu k výzkumnému tématu. Kvalitativní dotazování umožňuje zasadit jednání do kontextu a porozumět tomuto jednání, je to citlivá a silná metoda zachycující zkušenost a významy subjektů každodenního světa (Kvale 2009: 11). Jak dále Kvale píše, kvalitativní interview je obvykle polostrukturované se sekvencí témat, která mají být objasněna, nicméně kvalitativnímu dotazování je vlastní neustálá otevřenost vůči změně sekvence otázek a jejich formy za účelem následovat odpovědi a příběhy vyřčené během rozhovoru (Kvale 2009: 65).

Ve své studii jsem využívala způsob dotazování, který Charmaz označuje jako intenzivní dotazování. V rámci zakotvené teorie platí, že když pokračujeme v provádění rozhovorů, zužujeme rozsah témat, abychom získali specifická data k rozvíjení teoretických rámců (2006: 29).

V šetření jsem realizovala velké množství etnografických rozhovorů. Giampietro Gobo (2008: 181) vymezuje etnografické rozhovory jako specifický typ kvalitativních rozhovorů, v etnografických rozhovorech se tazatel i dotazovaný znají a už někdy předtím spolu hovořili, nejsou plánované, ale improvizované během výzkumníkovy pozorování a obvykle zaměřené na specifická témata. Podle Jamese Spradleyho (1979: 58–59) jsou etnografické rozhovory přátelskými konverzacemi. Etnografické rozhovory jsem využívala zpravidla ve spojení s pozorováním v terénu. Měly různý rozsah a zaměření, podle potřeby vyplývající z jednotlivých fází analytického procesu. Vedle etnografických rozhovorů jsem získala 20 intenzivních rozhovorů (dle Charmaz 2006), 18 z nich bylo individuálních a 2 párové, přičemž 1 z individuálních měl narativní povahu. Narativní rozhovor stimuluje dotazované k vyjádření zkušeností vztahujících se k studovanému tématu a pohledů na toto téma prostřednictvím vyprávění, sociální události jsou tak rekonstruovány z perspektivy dotazovaných (Bates 2004: 16). Fritz Schütze představuje narativní interview jako zvláštní formu otevřeného či hloubkového rozhovoru, kdy je informant povzbuzován k tomu, aby spontánně vyprávěl, skrze vyprávění spolu se svými osobními životními prožitky zprostředkovává i kolektivně-historické biografické události s jejich konkrétními situačními průběhy (1999). Narativní rozhovor se ale ukázal jako technika nepříliš efektivní a velmi náročná pro zpracování vzhledem k širokému rozpětí témat, která se v datech objevovala.

Kvalitativní intenzivní rozhovory se odehrávaly zpravidla v domácím prostředí dotazovaných, část z nich jsem domluvila s respondenty předem (s přesným datem setkání), část proběhla spontánně při první návštěvě respondenta. Délka rozhovoru byla obvykle okolo hodiny a půl. Etnografické rozhovory jsem uskutečnila při vhodných příležitostech v rámci každodenních interakcí (například zpoza plotů, když místní uklízeli sníh, na dvorcích při pochůzkách, na různých setkáních – v kostele, kapli, kulturním domě apod.) a zaznamenávala jsem je, pokud to bylo možné, bezprostředně po jejich uskutečnění do terénního deníku. Rozhovory jsem s výjimkou etnografických nahrávala na diktafon (se souhlasem respondentů) a poté audio záznam transkribovala.

Při pohybu terénem, ale také při následné práci s daty jsem se řídila přístupem, který navrhuje Kaufmann, když píše o tzv. chápacím rozhovoru: tazatel se aktivně zapojuje do otázek, aby vzbudil zájem dotazovaného, při analýze obsahu se nevyhýbá interpretacím (2010: 23). Nevyužívala jsem tedy pojetí neosobního rozhovoru založené na neutralitě tazatele (který nesmí projevit souhlas, odsudek, ani překvapení, musí držet odstup a osobně se neangažovat), ale snažila jsem se respondenta pochopit prostřednictvím soustředěného naslouchání, zájmu o jeho názory, ale také projevů empatie.

Data jsem získávala také prostřednictvím kvalitativního pozorování v terénu. Využila jsem otevřeného pozorování s různým stupněm participace. Během šetření jsem si vedla terénní deník, ve kterém jsem zaznamenávala poznámky týkající se toho, co pozoruji, zároveň také metodologické poznámky, které mi měly být zpětnou vazbou mezi pozorovaným aktivitami, použitými metodami a reakcemi účastníků výzkumu, dalšími typem poznámek byly moje myšlenky a interpretace pozorovaného, což Gobo (2008: 208) označuje jako teoretické poznámky, a také emoční poznámky, které měly být mou sebereflexí odkazující ke stereotypnímu vnímání, případně předsudkům. Podobně Graham Gibbs (2007: 37) upozorňuje, že terénní poznámky nejsou čistě deskriptivní povahy, jsou to nevyhnutelně také interpretace a často zahrnují výzkumníkovu zkušenost, jeho pocity, zaujatost nebo předsudky a dojmy.

Získání přístupu do výzkumného pole je velmi náročnou fází šetření, jako zvlášť náročný jsem vnímala vstup do Valašské Lhoty, protože jsem neznala její obyvatele, až na jednoho z mých informátorů, s kterým jsem se znala na začátku šetření osobně sedm let. Vstup do tohoto výzkumného pole tak byl jeho prostřednictvím usnadněn. Josef od svého narození žije ve Valašské Lhotě, navíc má každodenní kontakt s obyvateli místní části Zafúkaná, kam denně rozváží obědy pro starší obyvatele. Bylo s ním snadné navázat spolupráci a otevřeně rozmlouvat, na začátku šetření plnil důležitou úlohu zprostředkovatele kontaktů a komunikace, zároveň hrál ale také roli garanta a v následných fázích šetření roli informátora. První z hlediska pozorování zaměřený vstup do terénu se odehrál za účasti Josefa, když mě doprovodil na „obhlídku obce“. Využila jsem toho, že Josef rozváží do Zafúkané obědy, a tak jsem je rozvezla s ním, byla to dobrá příležitost, jak se seznámit s některými obyvateli, a nebudit tak v nich obavy. Tato příležitost mi urychlila počáteční fázi seznamování se s místními lidmi, získala jsem část důvěry nezbytné pro snadnější navazování komunikace. Pomohlo mi také, když jsem místní informovala, že jsem dříve žila v sousední vesnici. Kontakty v terénu jsem navazovala několika způsoby. Při pochůzkách terénem mě obyvatelé

oslovili sami nebo jsem je oslovila já. Obvykle když jsem se s někým „dala do řeči“, odkázal mě na další obyvatele a pečlivě popsal, kde bydlí, nebo mě k nim rovnou zavedl „na besedu“. Kontakty jsem navazovala také účastí na společenských akcích, spíše ale účastí na každodenních aktivitách místních, jako byly například *májové* v kapli během května nebo cesty na nákup v pracovních dnech, prostřednictvím kterých vznikly příležitosti jak k pozorování, tak rozhovorům. Při navazování kontaktů jsem se ale setkala s různými obtížemi. V prvních dnech šetření bylo zimní období a lidé zůstávali zavření ve svých domech, a tak nebylo tolik příležitostí, jak s nimi navázat kontakt. Mnohdy jsem neměla jinou možnost než se odvázat zaklepat na dveře některého z obyvatel. Část mě odmítla s vysvětlením, že mají práci, část obyvatel mě pozvala dál a besedovali jsme, ačkoli jsem přišla neohlášena a měli původně jiný program. Pocítila jsem také silné odmítnutí ze strany některých místních. Někteří obyvatelé se jakéhokoli kontaktu nejprve ostýchali, proto mě odkazovali na své přátele, které označovali jako výřečnější, nebo nejčastěji na nějakou autoritu jako důvěryhodný zdroj (kronikářku, starostku apod.). Snadnější bylo navázání kontaktu se staršími obyvateli, obyvatele v produktivním věku nebylo lehké potkat, a když už jsem se s nimi setkala, obvykle se mnou nechtěli komunikovat a pracovali. Někteří obyvatelé měli snahu, aby se ke mně dostaly „správné“ informace, proto zjišťovali, jaké informace jsem už získala, koho jsem navštívila nebo s kým jsem se „dala do řeči“, snažili se také korigovat vypravování, kterého byli účastníky, a „zpřesňovat“ můj obraz o životě v jejich dědině. Vysvětlovali mi, koho bych měla navštívit a promluvit s ním, abych poznala „skutečný život v dědině“. Jejich úsilí bylo motivováno touhou zanechat dobrý dojem o sobě a o tamním životě. Realizace šetření ve Světlici byla snadnější vzhledem k tomu, že jsem původně v obci několik let žila a velkou část obyvatel jsem znala. Při pozorování každodenních aktivit jsem tedy nemusela obtížně vstupovat do terénu a dlouho budovat vztahy důvěry.

Data, která jsem pozorováním a rozhovory získávala, jsem paralelně analyzovala podle doporučení Charmaz (2006). Pro analýzu dat jsem využila softwaru MAXQDA. V zakotvené teorii Charmaz rozlišuje 2 hlavní typy kódování. První z nich označuje jako počáteční kódování, tuto fázi procesu zakotvené teorie současně provází psaní prvních memos, tedy vytváření prvotních analytických poznámek, a pokračující sběr dat. Druhý typ kódování označuje jako zaměřené kódování, které je typické oddělováním, tříděním a syntetizováním dat. Jeho součástí je tvoření rozsáhlých pokročilých analytických poznámek (memos). V další fázi procesu zakotvené teorie dochází k přijetí určitých kategorií jako teoretických konceptů. V případě této studie to pro dílčí téma percepce rurality obyvateli venkovských obcí byly tyto:

rurální jako *produktivní činnost*, rurální jako *komunita* a rurální jako *zdravější a poklidnější, neomezené*. V dílčím tématu sociální konstrukce rurality v jednání obyvatel vesnice to jsou koncepty: představení vesničanů, ve kterých je *utvářen a udržován dojem pracovitosti a obecněji dojem produktivní činnosti*; představení vesničanů, ve kterých je *utvářen a udržován dojem osobních vztahů a ambivalence* v každodenních interakcích.

5. Představy o rurálním a představení v rurálním

V analytické části popisují, jakými procesy sociální konstrukce utvářejí ruralitu české vesnice její obyvatelé. Zaměřila jsem se na perspektivu obyvatel dvou zvolených obcí na Valašsku. Součástí šetření byly dva okruhy dílčích výzkumných otázek. První z nich je tematicky zaměřený na percepci rurality s dílčí výzkumnou otázkou „Jak ruralitě rozumějí obyvatelé venkovských obcí, jaké představy s rurálním konstruují?“. V první části tedy popisují, jak je ruralita utvářena v představách obyvatel zvolených venkovských obcí, jaké představy o rurálním konstruují. Ukazují také, jak se v jejich představách objevují koncepty odlišnosti života ve městě a na venkově a tzv. „rurální idyly“. V rámci druhého okruhu se zaměřuji na každodenní interakce vesničanů s dílčí výzkumnou otázkou „Jakým způsobem jednají v rurálním prostředí?“. Uvádím, jak je ruralita utvářena v každodenních interakcích vesničanů, jakou povahu tyto interakce mají, respektive jaké dojmy obyvatelé venkovských obcí v interakcích utvářejí a udržují.

5.1. Představy o rurálním jako součást sociální konstrukce rurality české vesnice

Součástí představ o rurálním, jež konstruují obyvatelé venkovských obcí, je koncept odlišnosti života na venkově a ve městě. Obraz života na venkově respondenti utvářejí prostřednictvím vymezení vzhledem k městu, a to na základě svých představ o životě ve městě nebo parciální osobní zkušenosti získané během studia nebo zaměstnání. Představy o rurálním stavějí respondenti do kontrastu s představami života v prostředí města. V této podkapitole vyložím základní distinkce, tak jak je respondenti utvářejí a sdílejí ve svých představách. Jejich součástí je také koncept tzv. rurální idyly. Jakým způsobem je rurální idyla zastoupena v sociální konstrukci rurálního, vysvětlím dále v textu.

5.1.1. Odlišnost rurálního prostřednictvím práce: rurální jako produktivní činnost

Rurální jako odlišné ve vztahu k urbánnímu respondentem konstruují prostřednictvím kategorie práce. Život na vesnici, tak jak jej obyvatelé sledovaných vesnic popisují, ale také jak jej předvádějí²³, „je“ práce. Práci však respondenti primárně nepřikládají význam výkonu profese za účelem zajištění příjmu, ale chápou ji jako fyzicky náročnou činnost spojenou se starostí o obvykle svépomocí postavený dům, s jeho údržbou a úpravou okolí, s hospodařením pro vlastní potřebu (pěstováním plodin a chováním domácího zvířectva), obstaráváním paliva na zimu a jinou činností nezbytnou pro zajištění bezproblémového chodu domácnosti. Práce je představována (a také předváděna) jako neustálý proces, který je chápán jako nezbytný vzhledem k nutnosti zajistit výše zmíněné činnosti co nejvíce svépomocí.

Na vesnici se prostě pracuje. (Ondřej)

Jako srovnat sa to nedá, život ve městě a na dědině, protože na tej dědině aj když človek má ten barák udělaný, tak furt je nějaká práca kolem baráku, kolem šeckého. (Bohumil)

Sociální konstrukce života na vesnici jako práce, téměř neustálé, manuální a fyzicky náročné, je součástí obecnější představy života na vesnici jako produktivního, která je kontrastní s konzumem připisovaným životu ve městě. Respondenti utvářejí svou odlišnost od obyvatel města prostřednictvím vztahů produkce, které připisují rurálnímu, a spotřeby, které připisují urbánnímu. Schopnost vlastní manuální produktivní činnosti představuje důležitou hodnotu v jejich životě. Podle obyvatel sledovaných venkovských obcí je prostřednictvím takové práce možné získat větší zručnost, a lépe se tak připravit do života, snadněji se stát soběstačným.

Soběstačnost umožňuje nízkou účast na konzumním životním stylu. Respondenti se necítí být součástí konzumu v takovém rozsahu, jaký připisují obyvatelům města. Příliš pohodlný nákup služeb a produktů, které je podle jejich představ možné obstarat vlastní schopností a pracovitostí, je zdrojem kritiky městského životního stylu. Ten je vykreslován jako konzumní. Fyzicky obtížná, „neustálá“ a nezbytná práce spojená se životem na venkově je pro jeho obyvatele zdrojem představy idealizovaného pohodlného života ve městě. Představu životního stylu města respondenti redukují na trávení volného času nakupováním nebo konzumem

²³ Jakým způsobem ruralitu „předvádějí“, jaké dojmy obyvatelé venkovských obcí v interakcích vytvářejí a udržují, vysvětlím v druhé části interpretace dat. Předvádění používám jako ekvivalent pojmu představení podle Goffmana (1999). Edensor v originále používá pojem „performing“ (2006).

mediální zábavy prostřednictvím televize, zatímco o sobě vytvářejí obraz produktivních aktérů. Obraz produktivních aktérů je utvářen odkazováním na vytrvalou manuální a soběstačnou práci.

Třeba aj ty lidi mně přijdú, že tady jsou více pracovití jak v tom městě, ale nemosí to tak být, ale já mám takový náhled. Když třeba srovnávám moje rodiče a rodiče od přítele – oni sú z města, naši sú z dědiny, a tatka ten má šedesát rokú a pořád musí něco dělat aj s mamkú, nevydrží prostě sedět, a když přijdem na návštěvu k přítelovým rodičům, tak oni sú o pár let mladší a pustija telku a hotové, nedělajú nic. Mně to přijde takové zvláštní, já su zvyklá na to, že se pořád něco dělá, takže aj v tom městě mně aj chybí nějaká ta práca. Vlastně bydlíme teď v malém bytě, mosím pořád něco dělat a přítel je z toho nervózní, já su zase nervózní, že nemám co dělat a su tam jak lev v kleci a su z toho úplně nešťastná. (Zuzana)

Být pracovitý je důležitou sociální normou, prostřednictvím které jsou sociální jednání aktérů hodnocena. Pracovitost je očekávána i navzdory různým omezením jednotlivých aktérů, například v podobě zhoršeného zdravotního stavu (fyzický handicap ani psychická porucha nejsou tolerovány jako důvody pro nevykonávání práce). Práce a vztah k ní je základem typizačního schématu *vesničan – měšťák*. Zjištění vztahu člověka k práci respondenti využívají k identifikaci aktérů, k rozlišení, zda pochází z vesnice nebo z města. V jádru tohoto rozlišování je představa, že „se vesničané nebojí práce“, umějí svépomocí obstarat různé druhy prací a jsou velmi zruční. Zručnost respondenti připisují rurálnímu, obyvatelům města v této souvislosti připisují intelektuálnost. Součástí typizace *vesničan – měšťák* je představa respondentů, že lidé z města neumějí pracovat, ať už proto, že život ve městě neposkytuje podmínky pro získání potřebných kompetencí (lidé žijící ve městě nejsou v každodenním kontaktu s fyzicky náročnou prací), nebo v důsledku vlastní lenosti.

Z města nevija, co mají dělat... pracovat... že neumí některé pracovní činnosti. Kdo je z dědiny, tak to prostě ovládá. Kdo neumí pracovat, tak je zdechlý. (Božena)

Když jsem byla ten rok ve Zlíně, já jsem tam byla jediná z vesnice, a když nastal nějaký problém, tak si myslím, že se s tím dokážu víc poprat než oni, že jsem taková obratnější, že se nebojím různých řešení a nevidím jedno, co mám naučené, že fakt jak Matouš řekl, že se nebojí práce, tak s ním musím souhlasit, protože když je potřeba, tak prostě jdu. Umím si udělat víc věcí než oni, umím se o sebe postarat, možná bych

to nazvala i tak, že z té vesnice jsem líp připravená do života, než co vyrůstají ve městě. (Martina)

Podle respondentů právě prostředí venkova poskytuje příhodné podmínky pro získání schopností potřebných k odvedení manuální práce adekvátní jejich představám, a to prostřednictvím každodenního kontaktu s prací.

Tady se toho mnohem víc naučí [děti], nejsou vyjevené, když vidí domácí zvířata. Trošku víc umí ve škole, jsou víc zručnější, víc se naučí doma, domácí práce. (Lucie)

Výše popsané pojetí práce a vztah k ní jsou zdrojem identifikace respondentů s typem „vesničan“. V tomto kontextu je zajímavé, že umět svépomocí obstarat různé druhy manuální práce může v souvislosti s ženským genderem znamenat schopnost zastat práci, která je tradičně označována jako „mužská“.

Já jsem vyrůstala na vesnici, tak já sa práce nebojím.

Co je pro tebe důležité?

Že všechno jako tak umím, veškerú práci, třeba aj chlapskú prácu dovedu, že. To taky hodně záleží na tom, jak sa postavíš k práci. (Božena)

Rurální je podle respondentů odlišné od urbánního nejen prostřednictvím práce a vztahu k ní, ale také prostřednictvím vzhledu. Důsledky života spojeného s prací jsou podle respondentů viditelné na těle. Projevují se v odlišné konstituci těla, a zvláště se odrážejí ve vzhledu rukou aktéra. Statnější konstituce a ruce „tvarované“ prací jsou součástí typu „vesničan“.

Nerozlišil bych měšťáka a vesničana, uvidím deset lidí, a nedovedu z nich určit, kdo je měšťák a kdo z vesnice. Možná bych to dovedl, podívám sa na ruky, jaké má ruce. U vesničana bych viděl, že má mozoly na rukách, špinavé za prstama, má drsné ruky, u měšťáka – nemá drsné ruky, by je měl jak papež. Já je mám skoro jak papež, já su taký poloviční měšťák. (...) Podívaj sa, ty jsi z města, a podívaj sa, jak máš krásné ruky. (...) Jak se podívám na ruky toho, s kým bydlím na koleji, tak to je jak papež, to bude měšťák, Uherské Hradiště, však je to měšťák! Když sa podívu na spolubydliciho, nikdy neměl špinavé ruky, měšťák! Nic nedělá, poryje zahrádku, to je všechno, co udělá. (Ondřej)

Podobně je podle respondentů možné na odlišnost rurálního a urbánního usuzovat podle oděvu a upravenosti zevnějšku, který je důsledkem určité podoby a míry péče o tělo. „Přílišnou“ péči o tělo, zvláště u žen jeho zdobení prostřednictvím líčení a kosmetických úprav chápou jakou důsledek nepřítomnosti fyzické práce v životě člověka a neochotu fyzicky pracovat. Přílišná péče o sebe je vnímaná jako znak ne-produktivity. Fyzická (manuální) práce na vzhledu musí být snadno rozpoznatelná.

A ženské na vesnici sa nelíčia?

Ne, tak chodíja normálne v teplákách a ty fíflenky chodíja naličené a bojíja sa nečeho chytnúť. A obyčejná ženská, když je špinavá, tak je špinavá, práce se nebojí. (Božena)

Na dědině možeš chodit v teplákách bárkde, aj do toho obchodu. Poznáš aj měšťáčky, to je jasné, obočí a namalované. (Marie)

Schopnost a ochota pracovat mají v představách o rurálním podobu pohodlného oděvu umožňujícího fyzickou práci a trénovaného, příliš nezdobeného těla připraveného k činnosti. V souvislosti s odíváním a prací respondenti jako důležitou normu definují pohodlnost v kontrastu s módností. Držet krok s módou interpretují jako symbol povýšenosti.

Přece jenom té práce je tady daleko víc než ve městě, takže ti lidi se u té práce potřebuji cítit pohodlně, volněji, takže to oblečení ani moc tak neřeší. (Martina)

To je fakt šílené, když je nějaký nový trend, třeba retro, někdo z té vesnice se toho chytne, obleče se tak a celá vesnice na něho čumí, co to má na sobě, spíš se pozastaví nad těmahle věcma než nad tím, že je v montérkách. Kluk v uplejších kalhotách, v košili, ten vypadá nějak důležitě. (Petra)

Představu respondentů o životě na venkově a ve městě je možné interpretovat na základě konceptu odlišení mezi pracující a tzv. zahálčivou třídou, která se „zdržuje od produktivní činnosti“, který popisuje Thorstein Veblen (1999: 35). Obyvatelé města jsou v představách obyvatel venkovských obcí obdobou zahálčivé třídy, která svou zahálku vystavuje na odiv. Zahálkou má Veblen na mysli neproduktivní trávení času, pro zahálčivou třídu je podle něho vedle osvobození od produktivní činnosti typická také okázalá spotřeba (1999: 40). Jak uvádí,

okázalá spotřeba obyvatel měst pohltí větší část jejich příjmů ve srovnání s obyvateli venkova, proto se také podle tohoto autora venkovská populace obléká mnohem méně podle módy (Veblen 1999: 72). Jednou z oblastí spotřeby, jak Veblen podrobně popisuje, jsou také výdaje na oblečení. „Zahálčivá třída“ podle jeho teorie nosí šaty, které mají sdělovat, že člověk v nich oblečený nevykonává žádnou produktivní činnost, proto také elegantní oblečení „nenese známky manuální práce“, „upravený oblek prozrazuje zahálku“ (Veblen 1999: 133). Jak podrobně ukazuje, elegantní oblečení je výrazem nákladné spotřeby při současné ne-produkci a zvláště u žen je například nošení sukní, střevíců nebo dlouhých vlasů znemožněním fyzické práce, je „demonstrací nečinnosti“ (Veblen 1999: 134). Veblen shrnuje, že oblečení zahálčivé třídy musí být drahé (v důsledku principu okázalého plýtvání), nepohodlné (demonstrace okázalé zahálky) a módní (1999: 135).

Nákladnost a módnost oblečení vesničané chápou jako dílčí odlišující znaky venkova a města, které konstruují prostřednictvím kategorie vzhledu. Tyto znaky připisují obyvatelům měst a jsou zdrojem jejich kritiky.

To je úplně zbytečné se vyoblékávat, tady se nemalují, jenom když jdou na ples nebo když je nějaká ožírka, když jdeme na nějakou oslavu, tak si dá někdo teda slušnou halenku, to jo, jakože nejdeme v teplákách, když jdeme opékat, tak jo, ale když jdeme do baráku, tak si dáme teda ty rifle, ale ve městě to je, ať jde na cokoliv, tak jsou vyoblékání. V těch hadrech dost poznáš, holky z města tu přijely, vyoblékané, mazec, modelky, zmalované, všechno tip top, děcka vystajlovaní. My jsme vždycky jak největší šupáci. (...) Tady na vesně jsme všechny teplákové špinavé děcka, ve městě, ty děcka jsou, jak kdyby byly modelky dvacetileté, rifle, šatičky, tuniky nebo nevím, ani to neznám, čtyry měsíce to má a má to botičky Adidas. Tak nevím, jestli jsem já hlupá nebo já nevím, už jenom v těch děckách, kočárky za dvacet tisíc a to vidíš, jaké tady máme my ošoupané. Přijedeš do města a tam si připadáš jak šupák. Běž na procházku na Vsetíně a běž na procházku tady. (Lucie)

Jak jsem výše popsala, respondenti spojují rurální s produktivní činností prostřednictvím kategorie práce. Práci připisují charakter téměř neustálého procesu, chápou ji jako manuální, fyzicky náročnou produktivní činnost, zajišťovanou co nejvíce svépomocí. Rurální jako produktivní ve srovnání s urbánním jako konzumním respondenti konstruují nejen prostřednictvím kategorie práce, ale také prostřednictvím související kategorie volného času.

Život na vesnici prezentovaný jako práci stavějí do kontrastu s životem ve městě, který si představují s významnějším podílem volného času. Život ve městě je v jejich představách spojen s trávením volného času v nákupních střediscích, v kinech, v kavárnách nebo sledováním televize, čímž urbánní spojují téměř výhradně s konzumním životním stylem.

Ona dřív bývala v paneláku, já si nedovedu představit v paneláku, co celú tu dobu dělat. Já nekuřím, já si to nedovedu představit, dívat sa celý den na televizu. Doma, když je hospodářství, tak furt je do čeho nekde gabnut. (Karel)

Představa rurálního, jejímž základem je podle respondentů práce a vztah k ní, je propojená s představou o volném času na venkově a ve městě. Obraz rurality je naplněn prací s minimálním množstvím volného času, zatímco život ve městě respondenti spojují s výraznějším množstvím volného času, o kterém mají představu, že je spíše konzumován než využíván produktivně. Součástí tohoto zobrazování života ve městě je také představa „urbánní nudy“, tedy že obyvatelé měst jsou v důsledku nedostatku produktivní činnosti a uzavřenosti do bytů ohroženi pocitem prázdnoty, nudy. Toto zjištění je kontrastní s představou tzv. rurální nudy, kterou na základě norské kvantitativní studie mezi teenagery konstatoval Rye (2006).

Tož ve městě, pravda, ve městě, tam sa to nedá přirovnávat, protože ve městě člověk, dyž žije ve městě, nemá svůj rodinný barák, tak žije v paneláku, že. Tam přijde po šichtě a vlastně co tam, buď ostane doma a hledí do bedny, na televizu, a nebo sa může zebrať, jít nekde za kulturou, do kina, do divadla. (...) Tak toho času má podstatně víc, tam už hledá, jak zas z toho bytu utéct. (Bohumil)

Já myslím, že ale i to, jak oni večer mají nebo většinou je zajímavá, kde si půjdou sednout, do jaké restauračky na kafičko, nic jiného neslyšíš, na vesnici si deš sednout tak maximálně za kamarádama na jedno pivo nebo víno anebo na benzinku. Buď jdou k někomu do baráku anebo do levné hospody, a tam se furt řeší na kávičku a na večerů a do restauračky, do toho oni vykládají, kde půjdou, do jakého obchodňáku, tady málokdy slyšíš lidi říct: pojedeme do obchodňáku, tady jednou za půl roku jedeme do... koupit si něco nového do baráku a to ještě chlapi kúlají očama, že musí jet do obchodňáku. (Lucie)

Kategorie práce také vstupuje do hodnocení života na venkově a ve městě z hlediska lokality vhodné pro život. Životu na venkově respondenti připisují převážně pozitivní konotaci, jak vysvětlím dále v textu, částečně se ale objevují i kritická hodnocení života na venkově, která souvisejí s úžím života na náročnou práci. Obraz těžkého života na venkově je ale obvykle vyvažován jeho prezentací jako plnohodnotného.

5.1.2. Odlišnost rurálního typem sociálních vazeb: rurální jako komunita

Rurální jako odlišné ve vztahu k urbánnímu respondenti konstruují také na základě představy převládajících komunitních vztahů (vztahů pospolitosti) na venkově, vztahů sounáležitosti, vzájemné blízkosti a solidarity. Prezentují se jako „stmelená“ skupina, která „drží při sobě“. Podle této představy jsou obyvatelé vesnice ve srovnání s obyvateli města orientováni na skupinu, obyvatelům města respondenti připisují individualistickou orientaci. Jako součást sounáležitosti s komunitou manifestují vzájemnou výpomoc různých forem (prací zdarma, bezplatným půjčováním věcí nebo darováním surovin získaným hospodařením apod.), a to jako bezplatnou, nezištnou, za kterou neočekávají nic nazpět, s výjimkou dobrého pocitu z pomoci.

Lucie: Víc si pomáhají, víc se stýkají, člověk jde pomoci, protože chce pomoci, ne že si řekneš, že ti on potom pomůže, máš z toho radost, když někomu pomůžeš. Jde tady sused kolem, vidí, že držím lino, tak podržím a zároveň s ním pokecám. Když nemůžeš nastartovat auto, vem si káble a běž do města, budeš se půl hodiny modlit. Tady ti hned zastaví a hned ti pomůžou, hned! Pochybuju, že ve městě... na tebe budou čumět z okna, pochybuju, že ti z paneláku půjdou pomoci. Není to, jakože musíš, že chceš.

Tomáš: V městě má každý svůj byt, tam se zavře a je to. Ve městě není zvykem pomáhat. Tady to není, že musíš nebo čekáš od toho. Mám dobrý pocit, pomůžu, pokecáš a deš s dobrým pocitem. (Tomáš a Lucie)

Část respondentů však sdílí kritičtější náhled a reflektují, že vzájemná blízkost a solidarita, například prostřednictvím bezplatné výpomoci, nejsou samozřejmou součástí života na venkově.

Není pravidlo, že tady lidé spolu dobře vycházejí, ale určitě třeba víc než v městě, se znají, mají k sobě dobrý vztah, ale není to pravidlem. (Petra)

Nebo když si vemeš ted'ka, každý pálí slivovicu, jak si pučujou bečky, vozíky, když ti z toho něco kápne prostě. (Ester)

Vedle převažující představy, že jsou lidé na vesnici součástí komunity, část respondentů sdílí představu o výhodném zúženém sociálním kontaktu, který rurální prostor poskytuje. Život na vesnici je představován jako sociální prostor s nižší hustotou sociálních interakcí, které ovšem mohou být v případě potřeby intenzivnější než v prostoru města. Podle části respondentů je možné „uniknout“ sociálnímu kontaktu a nebýt tak pod dohledem, zároveň ale lidé mohou sociální kontakt využít, pokud o něj stojí. Zajímavá je představa respondentů o městském prostoru, ve kterém je podle nich člověk více kontrolován, pod dohledem, a to vzhledem k anonymitě, která bývá s městským prostorem spojována. Například podle Pavla Pospěcha je anonymita základem městského řádu (2013).

V tom městě jsi furt na očích, furt někdo na tebe hledí, tady nemáš tolik lidí. (Tomáš)

Pospolitě vazby na vesnici respondenti prezentují v kontrastu se sdílenou představou života ve městě, který popisují jako individualistický (v těchto obrazech obyvatelé města vystupují jako individualisticky zaměřeni, bez zájmu a starostlivosti o druhé, bez vzájemné výpomoci) a konzumní.

Tady na vesnici jsou všichni takoví stmelení a víja o sobě, a po městě na sebe nehledíja, nestarají se o sebe.

Co znamená, že jsou více stmelení?

Tak třeba my ogaři tady, když hrajeme fotbal, držíme při sobě. Jdeme na trénink, po tréninku na pivo, jdeme ve větší bandě. Po fotbale jdeme na pivo, jsme spolu no, jdeme se někde podívat. (Ondřej)

Já jsem zvyklá, že tady přijdu, pozdravím sousedy, tam se s tím pobavím, ale takhle bych do bytu přišla a sousedy ani neznáš a třeba se nechcou ani seznamovat. Dojde mi cukr a půjdu si půjčit cukr, blbost úplná že? (Ester)

Obraz života na vesnici jako komunity je u části respondentů utvářen také prostřednictvím odkazu na znovuoobnovování a udržování tradic, rurální ve srovnání s městem tradice

umožňuje. Tradice respondenti vnímají jako způsob, jak trávit čas společně, jak se angažovat v životě komunity („dělat něco pro obec“). Podobnou funkci má také spolková činnost v obcích (například sportovní nebo myslivecká).

Vedle vztahů sounáležitosti, vzájemné blízkosti a solidarity respondenti jako další typický znak rurálního konstruují důvěrnou obeznámenost se sociálním a geografickým prostorem vesnice, ve které žijí. Podle této představy obyvatelé vesnice disponují podrobnou vzájemnou znalostí svých životních historií, mnohdy až několika generací, a toto vědění považují za důvěryhodné, neboť je ověřené časem. Respondenti spolu obvykle vyrůstali, znají se už od dětství, a tak se mohou spolehnout, že jejich znalosti o druhém člověku jsou hodnověrné. Vzájemná detailní znalost podle vesničanů zajišťuje, že aktéři mohou odhadovat, jak se odehrají běžné interakce v závislosti na různých typech aktérů, jaké jednání je možné očekávat. Tato důvěrná obeznámenost spojená se znalostí životních historií místních a také skutečnost, že je výrazná část obyvatel součástí společné historie, přispívají ke konstrukci rurálního jako domova, místa, kde se cítí bezpečně, které důvěrně znají, ve kterém vyrůstali. Součástí konstrukce rurality jako důvěrné obeznámenosti se sociálním a geografickým prostorem je představa, že na vesnici se nepohybují cizinci, tedy lidé, které by obyvatelé neznali.

Matouš: Ve městě třeba máš nějakých pár přátel, ale neznáš je od mala jak tady všechny. Ty lidi znáš dlouho, něco s něma jsem prožil, do školy, do školky. (...)

Petra: Já teďka přes týden žiju ve městě a na víkendy jsem ve vesnici, a vždycky se těším na tu vesnici, protože je tu ten klid, v tom městě jak pořád potkáváš ty cizí lidi. Jsi pořád mezi lidma, které vůbec neznáš, to já nemam ráda vůbec, s tím mam problém, nemáš žádné ticho, nic, takže já se třeba těším domu na toto úplně moc. (...)
Tady každý každého zná, že proto je to takové důvěrnější všechno, na vesnici se ti málo stane, že někoho potkáš a řekneš si, kdo to je, toho vůbec neznám, toho člověka.
(Petra a Matouš)

Ta vesnice je pro mě známější, menší. Přijde mi to víc takové osobnější, přátelštější.
(Zuzana)

Konstrukce rurálního jako důvěrně známého těsně souvisí s představou rurálního jako bezpečného v kontrastu s životem ve městě. Bezpečí jako znak venkova respondenti

konstruuji zejména ve vztahu k dětem, rurální vnímají jako bezpečné pro výchovu dětí. Konstrukci venkova jako idealizovaného místa pro vyrůstání a dospívání dokládá také studie Valentine (1997).

... že ty děcka tu mají možnost být venku, aniž bysme měli strach, že by se jim něco stalo, jako takové ty divné věci, že tady nejsou žádní feťáci, nejací tací vysmažkáři a tak (...) Myslím si, že ten venkovský život, ty děcka tady nemají tak možnost, ty drogy, tráva, návykové látky, jako ve městě. Děcka se potkají v parku a už si to mezi sebou porozhazují, tady to tak nejede, si myslím. Je tady určitě lepší vychovávat děcka na vesnici než ve městě, kvůli tomu bezpečí. (Tomáš)

Důvěrná obeznámenost je ale také zdrojem kritiky, neboť s sebou nese riziko ztráty soukromí a ohrožení pověsti v případě silného narušení sociálních norem, pokud jednání aktérů neodpovídá očekávání.

Tady ten člověk je určitě ochuzený o soukromí. Hodně lidí žijou tím, že potřebujou o tom druhém vědět víc, a čím víc toho ví, čím víc třeba toho špatného, tak je to uspokojuje, mají z toho dobrý pocit. Ten má takové problémy, tomu se toto pokazilo. To je prostě závist. Svým způsobem jsou tady lidi o to soukromí ochuzeni než v tom městě. Možná je to dáno tím, že tady je to fakt malé a ti lidi o sobě ví, každý o každém. (Martina)

Všichni se znají, to je dobré. A ty lidi znáš daleko víc než ty lidi z práce, ale na druhou stranu to je nevýhoda, když oni ví o tobě všechno, nemáš se kam schovat, potřebuješ se schovat, něco se děje, tady někdo umřel a žije tím celá vesnice. Ty lidi mají tak strašně málo zážitků, že musí řešit ostatní. Ve městě taky, ale v takovém měřítku se setkáváš s tím, že tady lidi řeší ostatní lidi? Tak to jako fakt ne, a to je tím, že ty lidi ti vidí až do kuchyně. (Ester)

Městský prostor je respondenty vnímán převážně jako neznámý a ohrožující. Odlišnost mezi venkovem a městem z hlediska představ o bezpečnosti zmiňuje Pospěch (2013). Přesněji uvádí, že městský veřejný prostor je charakteristický „neznámým“ a „může být vnímán jako ohrožující“ (2013: 82–83). Anonymita města, která je podle Pospěcha (2013: 86) základem městského řádu (urban order), je v představách respondentů obvykle zdrojem obav. Respondenti představují její důsledky v podobě pocitu osamělosti a spojují ji také s

„nevšimavostí“ obyvatel města, kterou tak stavějí do kontrastu s představovanými každodenními vztahy osobní povahy připisovaným vesnici. „Zdvořilá nevšimavost“ je charakteristickým znakem městského veřejného prostoru, na což upozornil Goffman, a je vyjádřením, že jsme si všimli přítomnosti druhého člověka, ale zároveň dáváme najevo, že pro nás nepředstavuje speciální cíl zvědavosti (1966: 83). Dodržovat zdvořilou nevšimavost v prostoru města je (nebo dočasně bylo) pro část respondentů problematické, což zmiňují v druhé části interpretace.

Městský prostor část respondentů vnímá ambivalentně. Město je spojováno s obavou z anonymity, ale také je vnímáno jako zdroj příležitostí a téměř neomezených možností. Vědomí těchto možností však v sobě zahrnuje vědomí ohrožení jejich množstvím. Tuto dvojakost města v podobě nových příležitostí a zkušeností, ale zároveň také ohrožení městem nekonečnými podněty zachytil George Simmel (1969).

A prostě jakože jo, super, máš tam úplně jiné možnosti než na vesnici, ale já bych tam asi nebyla spokojená nějakou delší dobu, v nějakém velkém městě, třeba v Praze. Si nedokážu představit, pro mě je to takový anonymní život, jako máš tam úplně jiné možnosti než na vesnici... (Ester)

Sociální konstrukce rurálního jako komunity v představách respondentů do značné míry odkazuje ke konceptu pospolitosti (Gemeinschaft) a společnosti (Gesellschaft) Tönniese z konce 19. století. Tönnies při jejich popisu vychází z dvou typů vůle, z tzv. přirozené vůle typické pro pospolitost a racionální vůle typické pro společnost. Základem jednoty pospolitosti (komunity) jsou dle Tönniese především blízkost na základě pokrevních vztahů, fyzická blízkost a blízkost intelektuální.²⁴ Tomu odpovídá jeho rozlišení tří typů pospolitostí: příbuzenství, sousedství a přátelství. Obecný charakter života na vesnici Tönnies popisuje prostřednictvím sousedství jako typu pospolitosti charakteristického blízkostí obydlí, intimní znalostí sebe navzájem a spoluprací v práci (2002: 42–43). Představy respondentů o rurálním jsou představou života v komunitě, jejíž členové žijí v těsné blízkosti a pociťují sounáležitost a solidaritu se společenstvím, s kterým jsou důvěrně obeznámeni, jsou orientováni na zájmy druhých a ochotni být sobě navzájem podporou a pomoci si. Této představě je komplementární obraz života ve městě jako života uvnitř anonymních vztahů, což odpovídá

²⁴ Teritoriální a vztahovou dimenzi komunity podrobně popisuje později Gusfield (1975). Teritoriální dimenze je charakteristická fyzickou lokalitou s teritoriálními hranicemi, vztahová dimenze je dána existencí nebo absencí vazeb na základě podobnosti nebo sympatií.

popisu společnosti podle Tönniese: ačkoli jsou si lidé fyzicky blízko, žijí oddělení a je mezi nimi určité napětí, tenze (2002: 65).

5.1.3. Rurální jako zdravější, poklidnější a neomezené

Respondenti představují rurální jako zdravější a poklidnější v důsledku života v přírodě ve srovnání s životem ve městě, který je redukován na představu uzavřenosti do panelových sídlišť. Toto zjištění je obdobné závěrům Hudečkové a Lošťáka (2003), podle kterých je venkov chápán jako přírodní ve srovnání se zastavěným prostorem měst.

Klid nespojují jen s přírodou, ale vysvětlují jej také tak, že nejsou součástí hustých anonymních interakcí a shonu (rychlého pohybu anonymních lidí) typických pro město. Klid spojují také s absencí hlučného provozu.

Tak si myslím, že na té vesnici je to takové klidnější, že tu není takový spěch jak v tom městě. Je to takové pohodovější.

A ten klid, jak si ho mám představit?

*Že tu není až takový provoz, taková koncentrace lidí jak v tom městě a je tu docela dostupná příroda, všude kolem je les, občas aj ty zvířata z toho lesa. Je to takové, v tom městě je to taková betonová džungle. Tady je to takové přírodní na tej dědině.
(Zuzana)*

Respondenti přírodě připisují estetickou kvalitu vyvolávající potěšení. Odkazováním na přírodu také dochází k silné idealizaci rurálního. Idealizace vystupuje v kontrastu zvláště vzhledem k tomu, že v jednáních respondentů je příroda primárně spojena s prací a přinášením užitku.

*Aji ovzduší, taká pohodička, ve městě máš asfalt, dlažby, tady sa podíveš, máš stromy, trávu, můžeš jít po vesnici, někde se nakloníš, utrhneš si jablko, ve městě vůbec.
(Matouš)*

Tady u nás je dobře, protože tady máš čisté ovzduší, že... a vidíš tady hory, to je nádhera. (...) Radši budu vnímat přírodu než ty velké baráky, paneláky a podobně, no ne? (Ondřej)

Respondenti konstruují odlišnost rurálního a urbánního také prostřednictvím obrazu života na venkově jako volného, neomezeného. Volnost znamená neomezený pohyb v krajině a v okolním prostředí domu. Fyzický prostor je vnímán jako neomezující, kontrastně s představou města jako uzavřeného prostoru, kde jsou podle respondentů lidé nuceni žít v uzavřenosti do bytů a v nezbytné závislosti na sousedech, jsou také omezení v možnostech trávení času mimo prostory bytu, jako by byl jejich život vázaný jen na ně.

Já bych asi nemohla žít ve městě... já bych se tam cítila tak nějak svázaná v tom bytě, sice dá se i ve městě tam někde na kraji města, ale nevím, moc si to nedovedu představit. (Martina)

Furt může měšťák závidět vesničanovi, že má tady toto, tož ten klid, pohodu, co v tom městě, je tam zavřený, v bytě, a kde může jít. (Matouš)

Neomezenost spojovaná se životem na venkově se ale netýká jen volného pohybu v krajině a v bezprostředním okolí domu, ale také představy nižší sociální kontroly, a tak možnosti svobodnějšího jednání. Respondenti spojují rurální se slabším tlakem k určitému typu jednání, se slabší vnitřní i vnější sociální kontrolou ve srovnání se sociálním jednáním a jeho kontrolou v městském prostoru. Pocit nižší sociální kontroly je pravděpodobně důsledkem toho, že se pohybují ve svém důvěrně známém poli, kde se cítí „přirozeně“, neproblematicky, a nereflktují tak tlak k určitému typu sociálního jednání. Neomezenost v rurálním prostředí vedle vnímání volného pohybu vztahují také k vzhledu (například volnosti v odívání) a společenské etiketě. Důvěrně známý prostor vesnice je chápán jako bezpečný, ve kterém mohou jednat autenticky sami za sebe (jako osobnost), bez nutnosti nasazovat masku (určitou sociální roli), která je obranou před cizím, které připisují městu.

Matouš: Tady to není ani tak napjaté jak ve městě. Tady je úplně jedno, co si oblečeš, jestli jdeš do hospody v montérkách nebo v teplákách nebo v riflách. Ve městě, když přijdeš v montérkách, tak se na tebe docela dívají. (...) V sobotu ráno deš vynést koš, vylezeš z baráku v pyžamu, ideš k popelnici, v trenkách, neřešíš. V městě? Nevím, jestli bych takhle vylezl. By si asi zaklepali na hlavu, jestli jsem normální.

Petra: Si řekneš, ale šak tady mě všeci znajú, tak se nad tím nikdo nepozastaví, jak když v rodině, že mají ti lidi vybudované už nějaké ty vztahy, už na sebe neukazují kvůli takovým věcem. Já si taky neumím představit, že jdu do města a že bych se nenalíčila, když jsem tady, tak je mi to úplně jedno, celý víkend chodím s drdolem a v teplákách.

(...) Podle mě ten člověk z té vesnice je takový, prostě mi přijde takový opravdovější, že si na nic nehraje, nemá na co. (Petra a Matouš)

5.1.4. Kritická reflexe života na venkově: ambivalence komunity

Respondenti ve svých představách utvářejí rurální v souladu s tzv. rurální idyloou jako život v komunitě, která je rezistentní vůči konzumnímu životnímu stylu a v bezpečí před důsledky moderního života v podobě přílišné individualizace. Rurální představují jako bezpečné, zdravé a poklidné, poskytující volnost.

U části respondentů se ale objevil také kritický náhled na vesnický život, a to zejména u těch, kteří jsou nebo byli v intenzivnějším kontaktu s životem ve městě prostřednictvím vysokoškolského studia nebo v něm po nějakou dobu žili, protože v něm měli zaměstnání. Tito respondenti nevykreslují obraz života na vesnici jednostranně jako pospolitý, souladný, ale uvědomují si jeho možnou ambivalenci. Obraz komunity jako solidární, podporující je zároveň představou komunity, která je homogenní ve srovnání s heterogenitou města.²⁵ Tato komunita je charakteristická nízkou otevřeností a tolerancí k odlišnosti, ať už je zdrojem této odlišnosti vyšší příjem a s ní související spotřeba nebo vzdělání či odlišnost v hodnotách a postojích, nekonformní vzhled a podobě. Respondenti se zkušeností studia na vyšší nebo vysoké škole přisuzují větší otevřenost v názorech obyvatelům města a vysvětlují ji vyšší intelektuální úrovní mezi obyvateli měst. U části těchto respondentů se objevilo silně kritické stanovisko právě k představované homogenitě komunity a její netolerance k čemukoliv odlišnému. Kritika se týkala také prezentované nízké intelektuální úrovně členů vesnické komunity, což pro tyto respondenty představuje nízkou možnost obohacení se kulturním kapitálem, jak jej vymezuje Bourdieu (1986).

V práci se bavíme a někdo přijde s něčím novým, tam jsou chytrí lidi u nás v práci, sečtělí, vzdělaní, tam tě každý něčím obohatí, takže já se dozvídám strašně moc věcí, ale tady, mi to připadá, že prostě čteš ten Blesk, večer se podíváš na Televizní noviny, všechno komentují, oni se nezamyslí, tam mluví nějaký politik, oni se nezamyslí, ale už automaticky začnou šít, že je to debil a takové... Oni celkově moc neposlouchají, že bys jim chtěla něco říct. Já si myslím, že je to ani moc nezajímá, oni nejsou vnímaví a otevření. (...) Ty zjišťuješ, že každý ti má svým způsobem něco dát, ale tady, když jsem s nima dlouho, tak oni tě nemají čím obohatit. (Ester)

²⁵ Podle Pospěcha je heterogenita základním znakem městského veřejného prostoru (2013: 82).

Ambivalenci v obrazu rurálního jako komunity doplňuje kritika osobních vztahů (a vzájemné detailní obeznámenosti), respektive absence anonymity. Respondenti kriticky nahlíží nízkou anonymitu života na venkově, v důsledku které dochází ke ztrátě pocitu soukromí. V komunitě vesnice vnímají také jako obtížné udržet si kontrolu nad osobními informacemi, čímž hrozí ztráta „pověsti“, a tím pocitu bezpečí. Udržet si pověst je vnímáno jako náročný proces, který může být jakýmkoli přestoupením normy znemožněn. Toto vnímání života na vesnici je kontrastní s pojetím rurálního jako neomezeného, volného, podle kterého je člověk ve svém jednání v rurálním prostředí do značné míry svobodný.

Co to znamená, že o sobě víja?

Taková drbárna.

Má to nějaké důsledky pro to, jak člověk jedná?

Tak určitě, protože jestli jedná špatně, tak si o tom povíja, že... roznesú to dál. Prostě to se zas tak ve městě neřeší, mávnou rukou a dál sa nebavíja, když nechcou. (...) Když je třeba člověk takový kurevník, chodí s kámošama, tak oni si o něm řeknú všechno, tak potom už to není tak bezpečný prostor. Když chce nějakú holku tady z okolí, ti kamarádi jsou třeba svině, tak to třeba řeknú, tak už to bezpečí necítí, chtěl by být v anonymitě. (Ondřej)

Dalšími kriticky nahlíženými aspekty rurality jsou omezenost služeb a dopravní dostupnosti, omezené možnosti zaměstnání (méně pracovních příležitostí) a nižší mzdy. Omezenost služeb a možností zaměstnání jsou nahlíženy jako příčina odlivu mladých lidí do měst. Část respondentů také kritizuje snížené možnosti trávení volného času, město pro ně představuje zdroj větší zábavy.

5.1.5. Shrnutí výsledků: představy o rurálním konstruované obyvateli valašských venkovských obcí

V první části interpretace výsledků studie jsem popsala, jak ruralitě rozumějí obyvatelé zvolených venkovských obcí, jaké představy s rurálním konstruují. Součástí představ o rurálním konstruovaných respondenty je koncept odlišnosti života ve městě a na venkově. Konstitutivní znaky rurality v představách vesničanů jsou odvozeny od představ života ve

městě. Základní vnímaná distinkce je odvozena prostřednictvím vztahu produkce a konzumu. Rurální respondenti vnímají jako odlišné prostřednictvím práce a obecněji produktivní činnosti v kontrastu s životem ve městě, jemuž připisují konzumní charakter s větším podílem volného času. Volný čas je v souvislosti s rurálním vnímán jako jeho minimalizovaná součást. V datech se ukázala také souvislost mezi kategoriemi práce a vzhledu. Prostřednictvím vzhledu respondenti také odlišují rurální od urbánního. Pohodlný oděv a nepříliš zdobené tělo, připravené k práci respondenti vnímají jako výraz schopnosti a ochoty pracovat. Co je módní, to náleží městu a může být symbolem povýšenosti v rurálním prostředí. Jako další odlišující znak respondenti konstruují představu rurálního jako komunity (společenství), jejíž členové žijí v těsné blízkosti a pociťují sounáležitost se společenstvím, s kterým jsou důvěrně obeznámeni, jsou orientováni na zájmy druhých a vzájemně si pomáhají. Město zobrazují jako neosobní, anonymní a potenciálně nebezpečné. Posledním okruhem dokládajícím přítomnost konceptu odlišnosti života ve městě a na venkově v představách respondentů je prezentace rurálního jako zdravějšího a poklidnějšího života v přírodě, ale také neomezeného, volného. Neomezenost pro respondenty znamená volný pohyb v krajině, zároveň také slabší sociální kontrolu a vyšší autenticitu jednání ve známém a bezpečném prostoru. Město v této souvislosti prezentují jako hustou síť anonymních interakcí cizích aktérů, charakteristické shonem a uzavřeností do omezeného prostoru bytu.

V představách o rurálním, jež konstruují obyvatelé vesnice, lze dobře doložit přítomnost konceptu tzv. „rurální idylly“. Obraz venkovského života je idealizovaný prostřednictvím odkazu ke komunitě (pospolitosti), tak jak jsem ji popsala výše v textu. Ruralita je představována jako naplněná vazbami typickými pro pospolitost: silnými emočními vazbami (ať rodinnými, sousedskými nebo přátelskými), solidaritou s odkazem k návratu k tradici a velmi dobrou vzájemnou znalostí. Rurální idyla je ale také přítomná v konstrukci venkova jako bezpečného a plnohodnotného života v přírodě, zdravějšího a poklidnějšího s výrazným množstvím volnosti a svobody. Idealizace je ale doložitelná také prostřednictvím kategorie práce. Rurální respondenti představují jako součást produktivních vztahů, které uskutečňují prostřednictvím práce.

Prezentované představy vesničanů o rurálním jsou částečně odlišné od toho, jakým způsobem svým jednáním ruralitu utvářejí. V jakém smyslu, popisuje druhá část interpretace výsledků studie.

5.2. Představení v rurálním: ruralita utvářena v každodenních interakcích obyvatel venkovských obcí

Druhý okruh empirického šetření tematizuje každodenní interakce vesničanů. Jako dílčí výzkumnou otázku jsem stanovila, jakým způsobem obyvatelé venkovských obcí jednají v rurálním prostředí. Zjišťovala jsem, jak je ruralita utvářena v každodenních interakcích vesničanů, jakou povahu tyto interakce mají. Pro analýzu dat v tomto okruhu jsem využila Goffmanova konceptu představení jako interakce, jejímž cílem je vytvořit a udržet dojem, tedy splnit normy nebo vytvořit dojem, že jsou splňovány (1999). Podle Goffmana je tedy během představení potřeba předvést předem stanovený vzorec jednání, což označuje jako roli nebo úlohu, přičemž k výkladu situace slouží společenská fasáda – výrazové prostředky, které aktéři využívají záměrně nebo mimoděk (1999: 29). Součástí společenské fasády podle Goffmana je scéna (nebo také jeviště²⁶) a osobní fasáda tvořená vzhledem a způsobem vystupování, např. oblečením, držením těla nebo způsobem mluvy (1999: 30–35). V analýze se zaměřuji na představení vesničanů, respektive na to, jaký dojem se snaží v každodenních interakcích vytvořit a udržet, jaké normy orientují jejich jednání.

5.2.1. Představení, ve kterých je vytvářen a udržován dojem pracovitosti a obecněji dojem produktivní činnosti

Základním dojmem, který vesničané v každodenních interakcích vytvářejí a udržují, je pracovitost. Tu předvádějí každodenní práci, která je ukazována jako téměř neustálá činnost a je zajišťována co nejvíce svépomocí. Důležitou součástí udržení dojmu pracovitosti je předvádění co největší soběstačnosti (například hospodařením pro vlastní spotřebu), která prokazuje schopnost zastat různorodou a různě náročnou manuální práci. Dojem pracovitosti respondenti utvářeli také během rozhovorů, které přerušovali nebo ukončovali různorodou pracovní činností.

Nic, idu, povymetať... idu něco dělat'. (Bohumil)

Intelektuální práce není přijímaná jako rovnocenná práci fyzické, proto pro úspěšné vyvolání dojmu je potřeba umět zastat různé typy manuální práce, ať už spojené se starostí o dům a

²⁶ V případě této studie je jeviště aktéry konstruováno jako přírodní, bezpečné a důvěrně známé, charakterizované jako volný prostor.

jeho okolím, zahradou, nebo případnou prací na polích nebo v lese. „Být pracovitý“ je důležitou sociální normou života ve sledovaných obcích, jak jsem zmínila v první části interpretace. Tuto normu mají vesničané natolik internalizovanou, že funguje ve smyslu „praktického vtěleného kódu“, který je do značné míry nereflexivní povahy, jak zmiňuje Edensor (2006), podle kterého se v představeních v rurálním prostředí prolínají záměrné i habituální (nereflexivní) způsoby jednání. Tato „vtělená práce“, jak ji nazývám, v důsledku znamená, že vesničané „musejí pracovat“ a „neumějí odpočívat“.

Přijdu domu, sedím, to je hrozně divné, takže jdu hledat, co bych měl dělat. Sobota, to je pracovní den, a kdo nedělá, tak je divnej, ale to je v hlavě, kolikrát ani ta práce není, ale musíš. (Tomáš)

Já jsem byla třeba teď strašně unavená, jsem přijela z Brna a viděla jsem tam tu hromadu prádla. Říkám, jejda, tak už sa mi nechce, sedla jsem si na pět minut a říkám si, co to tu bude trčat až do zítřka, tak ještě jsem žehlila v deset večer. Sa chovám jak naša mamka, ona také přijde z práce, já, já su nadělaná, už nic nebudu dělat, pět minut posedí, a už zas léce s hadrú nebo s nečím. (Zuzana)

Schopnost pracovat a zvládat různé typy prací, stejně jako způsob práce samotné jsou základem pro hodnocení míry konformity (a tedy přijatelnosti) jednání vesničanů. Práce je tedy také nástrojem sociální kontroly. Neschopnost zastat manuální práci a do značné míry svépomocí zajistit chod domácnosti je důvodem ke stigmatizaci, naopak pracovitost, zručnost a schopnost práci zastat v mnoha odvětvích je zdrojem hodnoty a hrdosti vesničana.

Podivoval se [místní] nad tím, že tak mladý a statný muž z dědiny nepracuje. „Takový chlap jak hora, a nepracuje!“ Přitom je veřejnou informací, že je v pracovní neschopnosti vzhledem ke svému psychickému stavu. (Poznámky z terénního deníku)

Probíráme interiér hospody a shodujeme se na tom, že hospoda není příliš přitažlivá, je zanedbávaná. Paní Lidka: „Tady to každý ví, že je [hospodský] zdechlý jak cap!“ (Poznámky z terénního deníku)

Důležitou sférou sociální kontroly ve vztahu k pracovitosti je oblast domu a jeho bezprostředního okolí („mít naklizeno“ je další důležitou normou, její nedodržení má

důsledky pro pověst člověka). Pečlivě uklizený dům a prostranství kolem něho je jedním z ukazatelů pracovitosti.

Musíš aj to prostředí udržovat trochu, když chceš, aby vypadala tak ta dědina trochu. Když má někdo bordel kolem baráku, tak to potom takéj je blbě. (Marie)

Přiznám se, dělají nám ostudu, naší rodině, protože se o tu chalupu nestarají. (Kronikářka)

Neznamená to ale, že se jednání vesničanů touto normou orientuje v každé situaci, domy a jejich okolí se v upravenosti liší, zvláště u aktérů, kteří žijí osamoceně v domech a jsou ve vysokém věku, není tato norma dodržena.

Osobní fasáda jednotlivých aktérů (podle Goffmana výrazové vybavení, které jednotlivec záměrně nebo mimoděk užívá během svého výkonu) odpovídá snaze vytvořit dojem pracovitosti. Vzhled jako jedna ze součástí osobní fasády by měl prozrazovat, že je člověk připravený k práci. Neměl by být proto upravený způsobem, který manuální práci vylučuje (s výjimkou výjimečných příležitostí, jako je nedělní mše). U žen je tímto znakem připravenosti k práci a obecněji produktivní činnosti to, že zpravidla nepoužívají výraznější make-up, nelakují si nehty, nosí spíše pohodlné než elegantní oblečení. Péči o vzhled ve smyslu „vypadat dobře“ není přisuzován takový význam jako dobře pracovat, umět odvést dobrou práci. Tato tendence potlačovat péči o zevnějšek je zdrojem kritiky těch obyvatel, kteří mají kontakt s městem prostřednictvím dojíždění za zaměstnáním.

Mně právě připadá, když tady vidím ty matky, že strašně málo se snaží vypadat dobře, ale asi to nepotřebujou pro své sebevědomí. (...) Já taky hrabu listí na zahradě, ale to ještě neznamená, že musím vypadat jako strašidlo. Všimla jsem si, jak jsou holky Lucka s Verčou, tak to jsou kočky, oni se moc nemalujou, ale vždycky když je potkám, tak jim to úplně sluší, a třeba, když byly dožínky, tak obě dvě namalované fakt pěkně. Jsou sice na mateřské, ale jsou akční, tvoří, vyrábějí, vypadají dobře a číší z nich spokojenost. A pak jsou lidi, co se ostríhají jak kuře a nadávají na celý svět, že nemají čas. Na tohle nemají čas? Třeba ve Zlíně, jo držím dietu, chodím cvičit, ale tady slyšíš, měla bych držet dietu, ale ty lidi pro to nic neudělají. Ta úprava toho zevnějšku, tady se o sebe málo starají. Tady aj ti kluci, vždyť na tom nic není. Je spousta obchodů, kde si můžeš koupit oblečení, neutratíš za to moc peněz, ale nestaráš se. Na tom nic není

hlavně. Nebo ty si tady koupíš boty Nike a hned... ty mají na najky... však když je máš ve slevě, tak je nemáš zas tak drahé. (Ester)

Prostřednictvím vzhledu vesničané ukazují svou připravenost k práci, a tím tedy svoji účast na produktivní činnosti. Prostřednictvím práce jako produktivní činnosti se snaží vyvolat dojem odstupu od konzumu. Tento dojem je dotvářen prostřednictvím finančně nenáročného trávení volného času, ale také předváděním skromnosti. Odstup od konzumu vesničané manifestují různými způsoby jednání, kterými dosahují dojmu skromného životního stylu (např. záměrnou neúčastí na konzumní zábavě jako je navštěvování kina, omezenými nákupy nového oblečení, upřednostňováním oprav před zakoupením nových výrobků, zkrmováním zbytků jídla domácími hospodářskými zvířaty a podobně). Součástí předvádění odstupu od konzumu, a tedy manifestace důležitosti práce, je přesvědčení, že čistota domů je důležitější než v něm mít symboly luxusní spotřeby, a jednání na základě této normy. Podobně v souvislosti s pracující třídou uvažuje Veblen, když píše, že zdrojem dobré pověsti spojené s hodnocením majetkové situace aktérů není okázalá spotřeba, ale útulnost a pohodlí domácnosti a úspory (1999: 73).

Mladá generace je částečně zdrojem kritiky ze strany starší za to, že práci (a tedy produktivní činnosti) nepřikládá takovou důležitost, jaká je očekávaná ze strany starší generace. Kritika je směřována obecněji k tomu, že vztah mladé generace k práci je utvářen ve shodě s jejich výraznější účastí na konzumním životním stylu spojeným s pohodlím. V této souvislosti je zajímavý kritický náhled starší generace na vztah mladé generaci ke zvířatům. Podle starší generace mají zvířata přinášet užitek z hlediska hospodaření, podle tohoto požadavku pak rozlišují, která zvířata jsou vhodná pro chov. Veblen jako součást konceptu zahálčivé třídy popisuje, že domácí zvířata jsou pro zahálčivou třídu zdrojem prestiže, jsou neužitečná, ale vzácná (1999: 110–111). Pro mladší generaci, zvláště pokud se týká pořízení psů a koňů, užitek však nemusí být hlavním kritériem. Domácí zvířata jsou zdrojem potěšení. Ačkoli je mladá generace vesničanů konfrontována s kritikou svého životního stylu (pro svou účast na spotřebě), normu nezbytné práce má internalizovanou.

Mám spolužačku, se kterou jsem měla výměnu názorů kvůli tomu, že mi v sobotu ráno napsala, jestli nechci přijet za ní v sobotu do Zlína, že si zajdem na nákupy a na vínečko a na kávičku, a já říkám, to nejde, já musím doma něco udělat, my máme doma zažitý, že sobota je vyloženě pracovní den. Snažím se to udělat do oběda nebo aspoň do odpoledne, abych potom už měla trošku volněji, ale tu sobotu si fakt

nedokážu představit, že bych chodila někde po městě po nákupech a na ty obědy a na kávičku, když vím, že doma mě čeká práce, kterou bych pak musela někdy dohánět.
(Martina)

Jak jsem vysvětlila už v první části interpretace, kategorie práce je součástí typizačního schématu *vesničan – měšťák*. V interakcích vesničané k rozlišení aktérů ve smyslu, zda pochází z venkova nebo města, využívají jejich vztah k práci a specificky i její projevy na vzhledu člověka.

5.2.2. Představení, ve kterých je utvářen a udržován dojem osobních vztahů, dojem komunity

Důležitou součástí každodenního představení vesničanů je vytváření dojmů osobních, přátelských vztahů, dojmu komunity. Vytvořit takový dojem znamená naplnit rozmanitý soubor požadavků, jedním z nich je být orientovaný na skupinu (ve srovnání s individualistickou orientací). K vytvoření tohoto dojmu vesničané projevují zájem o jednotlivé aktéry, starostlivost o jejich „osobní příběh“, součástí čehož je také udržování si určité úrovně informovanosti o aktérech a zároveň sdílení osobních informací, mnohdy i velmi důvěrné povahy. Být součástí osobních vztahů znamená také sdílet s aktéry část svého osobního prostoru. Tuto tendenci projevovat zájem o druhé aktéry část vesničanů přenáší také do městského prostoru, zvláště pokud nemají intenzivnější pravidelný kontakt s městem. Obtížně pak dodržují tzv. zdvořilou nevšimavost, kterou popisuje v kontextu městského veřejného prostoru Goffman (1966).

Já když jsem ve městě, tak mám pořád tendence někoho zdravit. (Ludmila)

V prostoru zvláště menších venkovských obcí je málo pravděpodobné, že aktér zůstane bez povšimnutí.

Dnes mě při procházce dědinou oslovil starší muž, rodák ze Zafúkané, který tu prožil celý život. Když jsem kolem jeho domu procházela, tak na mě zavolal: „Tož jaká?“ Debatovali jsme téměř hodinu, ačkoli jsme se před tím nikdy nepotkali. (Poznámky z terénního deníku)

Sociální jednání orientované na skupinu se projevuje také v předvádění rozmanitých způsobů solidarity a sounáležitosti s komunitou. V každodenních interakcích vesničané předvádějí různými způsoby solidaritu a sounáležitost s komunitou. Vyjádřením solidarity se skupinou je například silná zodpovědnost za vzájemnou výpomoc členům komunity. Vzájemná výpomoc je manifestována jako bezplatná (v rámci ideálního typu darování ve srovnání s ideálním typem sociální směny), nicméně její manifestovaná bezplatnost je zdrojem napětí. Na aktéry je vyvíjen tlak bezplatné pomoci, kterou by ale v určitých situacích proměnili ve směnu, což vysvětlím v podkapitole dále. Příkladem projevu solidarity prostřednictvím bezplatné výpomoci a zároveň důvěry v komunitu je možnost cokoli si zapůjčit od svých sousedů, a to mnohdy bez informování majitele.

Dojem vztahů sounáležitosti je vytvářen také účastí na společenských setkáních různé povahy (například náboženských setkáních nebo různých volnočasových aktivitách apod.) nebo obnovou a udržováním tradic.

Tak máš mikulášský pochod, to je asi nejlepší tradice pro mě, ogaru, kde si možeš popít, být s kámošama. Pak jsou tady fašanky, ale za fašanky já tady nechodím, a pak jsou teďka nové, to sa obnovila ta tradica s dožinkama. (Ondřej)

Těchto společenských setkávání se ale neúčastní všichni obyvatelé sledovaných venkovských obcí. Účast závisí na povaze vztahů mezi obyvateli, například mezi místními a přistěhovalými obyvateli. Ačkoli mají tato společenská setkávání primárně integrační funkci, v jejich průběhu dochází k různým konfliktům, které však obvykle nepředstavují výrazné ohrožení integrity skupiny.

Osobní vztahy jsou spojeny se silným sociálním tlakem a sociální kontrolou. Jednání v rámci těchto osobních vztahů snižuje možnost anonymity a kontroly nad částí svého osobního prostoru, kontroly informací osobní povahy, které se snadno mohou stát veřejnými. Rurální prostor naplněný osobními vztahy je zdrojem zvýšené kontroly sociálního jednání, jakékoli závažnější překročení očekávaného jednání může mít trvalé následky na pověst člověka, což část respondentů kriticky reflektuje. Tento tlak ke konformnímu jednání, který je součástí každodenních interakcí vesničanů, je kontrastní s idealizací venkova jako svobodného života bez omezení, spojeného s pocitem nízké sociální kontroly, jak jsem vysvětlila v první kapitole analýzy.

Kdybych udělala něco zlého, tak to hned každý ví, což je taky velké mínus, takže si určitě na takové věci budu dávat bacha, že by to pak mělo důsledek na moji pověst.
(Petra)

Sociální kontrola se vztahuje nejen k výkonu specifických rolí, ale celkově k osobnosti člověka. Vesničané na správný průběh jednání dohlížejí, zároveň částečně reflektují, že jsou sami aktéry sociální kontroly.

No, ale ty děcka takej ne. A ta dcérka, ta jak sa jmenuje? Tu není vidět vůbec v kostele. A staří také nechodíja, Lidka chodí s Jožinem. To je pravda. Ale ty takej už nechodíja, ty děcka. Ani nevidím jich tam. (Anna)

Mluvily jsme o tom, že bude pout' a že je nutné mít pouklúzané. „Když idú lidé kolem, každý nahlédá, ale šak já také nahlédám, dyž někam idu.“ Spolu se svou dcerou uklízí dvůr, sekají trávu. (Poznámky z terénního deníku)

Jak jsem uvedla, důležitou součástí každodenního představení vesničanů je vytváření dojmu osobních, přátelských vztahů, dojmu komunity. Vytvořit dojem osobních vztahů vedle základní orientace na skupinu ve srovnání s individualistickou orientací také znamená přistupovat k aktérům s neohrazenými požadavky na ně. Vesničané vystupují v roli přátel, na které je možné obracet se s různými požadavky. Tento požadavek je zdrojem dilematických situací odehrávajících se na rurálním jevišti, kde je žádoucí vystupovat v rovině osobních vztahů, ale zároveň někteří aktéři pociťují touhu udržovat určitou míru odstupu, chránit svůj osobní prostor. Osobní vztahy jsou také vytvářeny jako emoční.

Takto předváděné sociální vztahy v základu odpovídají konceptu komunity Talcotta Parsonse (1959), který vědomě navazoval na Tönniesovo vymezení komunity (pospolitosti) a společnosti. Parsons komunitu popsal na základě rozlišení osobních a neosobních vztahů prostřednictvím tzv. proměnných vzorců jednání. Podle Parsonse se jakékoliv jednání uskutečňuje právě na základě těchto proměnných vzorců jednání, pětice voleb, které aktér musí učinit (1959: 76). Z proměnných vzorců jednání lze podle Parsonse usuzovat spíše na společenství (komunitu) nebo společnost, rozlišil pět proměnných vzorců jednání: afektivita – afektivní neutralita, orientace na sebe – orientace na kolektiv, univerzalismus – partikularismus, askripce – výkon a specifická – neohrazenost (1959: 77).

V každodenních interakcích vesničané vytvářejí a udržují dojem osobních vztahů, ve kterých se orientují na kolektiv a vůči sobě mají neohrazené požadavky. Toto jednání v rámci osobních, přátelských vztahů je afektivní.

5.2.2.1. Vytváření a udržování dojmu osobních vztahů, dojmu komunity: ambivalence každodenních interakcí

Výše jsem popsala, jakým způsobem vesničané utvářejí a udržují dojem osobních vztahů, vztahů sounáležitosti s komunitou. Tyto interakce ale nejsou za každé situace tak jednoznačné. Snaha mnoha aktérů o vytváření dojmu přátelských, osobních vztahů je zároveň provázena absencí „opravdových“ přátelských vztahů a pocity sociální izolace v rurálním prostředí, zvláště u obyvatel, kteří se přistěhovali (nejsou rodáky) nebo jsou nositeli nějakého jiného odlišujícího, diskreditujícího atributu (srov. Goffman 2003), což vysvětlím dále v textu. Vytváření a udržování dojmu přátelských vztahů v každodenních interakcích je zároveň doprovázeno uzavřeností některých obyvatel do svých domovů, minimalizací jejich sociálního kontaktu s ostatními obyvateli. Tato uzavřenost je zdrojem pocitů sociální izolace, zvláště v období zimy. Součástí představení jsou také spory a konflikty motivované různými zájmy (spory o pozemky, konfliktní interakce motivované utvářením druhých aktérů jako odlišných a podobně). Tyto spory zasahují do každodenních interakcí a probíhají i uvnitř příbuzenských sítí. Projevují se slovními útoky, odmítáním účasti na společenských setkáních, záměrným poškozováním cizího majetku (příkladem takového jednání je nařezávání nebo navrtávání stromů), fyzickými napadeními a podobně. Vzájemná bezplatná výpomoc není obvyklou součástí všech představení, ačkoli jako bezplatná prezentovaná je. Předvádění bezplatné vzájemné výpomoci se omezuje na velmi blízké vztahy (rodinu a nejbližší přátele) nebo je podmíněno výměnou za protislužbu. Pro starší generaci ale není samozřejmé za výpomoc zaplatit, bezplatná výpomoc je očekávána jako součást osobních vztahů.

Jako jo, pomáhají, ale už se to hodně obrací, že čekají za tu pomoc nějakou odměnu. Nemusí to být jenom peníze, někteří pomáhají třeba na protiúčtet. Fajn, pomůžu ti s tím dřevem, ale potřebuji, abys mi opravil auto, příklad, jo. Takže za svoji službu očekávají protislužbu. Anebo někteří si dokáží říct o finanční obnos anebo položí otázku, fajn, ale co za to. Není to u všech, ale čím dál tím víc (Martina)

Dřív sa pomáhalo zadarmo. Ted'ka náš Karel si zavolá Toncka, litr slivovice vyžrané, ještě rum jsem dělala, čaj, on má jakúsi nohu gramlavú, ten mu to porantal, Palcák, a to ještě peníze ptal. Pravím mu, nemáš ho podruhéj volat', ani tu prácu neodvede a mosíš vařit', to jídlo je drahé jak sviňa. (Věra)

Vesničané obvykle manifestují svou výpomoc jako dar ve smyslu, jak jej popsal Bourdieu (srov. 1998). Předvádějí, že za svou pomoc nečekají nic na oplátku. Ti, kteří pomoc přijímají, ji ale manifestují jako směnu. Předvádějí, že je nezbytné, aby pomoc zaplacená byla. Tato situace však představuje nebezpečí, že aktér bude zdrojem pomluv, pokud si za svou pomoc nechá zaplatit a dopředu nebylo ujednáno, že se jedná o čistou směnu. Norma bezplatné výpomoci vytváří nátlak na pomoc a bezplatně. Zvláště v oblasti profesionalizovaných služeb vesničané řeší dilematické situace, kdy z hlediska své profese umí pomoci, ale jsou tlačeni k bezplatné pomoci nebo jen k symbolické odměně za vykonanou práci. Nakonec musí rozhodnout, zda práci odmítnout, což je obtížně akceptovatelné, nebo vyžadovat úplatu, což se také považuje za nevhodné, nebo nabídnout pomoc jako dar. Náročné z hlediska rozhodování o „správném“ jednání je i poskytnutí výpomoci za úplatu, tedy v předem dohodnutém rámci sociální směny. V této situaci je stále přítomná určitá šance, že bude očekávaná bezplatná výpomoc. Aktér se ale v každém případě vystaví riziku, že jeho práce bude označena jako příliš nákladná. Část vesničanů reflektuje problémovost profesionalizované a zpoplatněné práce ve „své vesnici“, kde vystupují v interakcích převážně v rovině osobních vztahů.

... ale zase vesnice ve stejné, kde bydlíja oba dva, tak ten, kdo by to měl dělat, tak by, radši by od toho dal ruky pryč. A viš proč? Že by si řekli, že si vzal víc nebo málo, málo si neřeknou, ale řeknou si, jestli by si vzal moc. Nevím, jestli je výhra dělat ve vesnici, ve které jsi. Dřív, jak jsme byli dobří kamarádi s Josefem, vždycky mi přišel pomoct a Pavel taky, a nechtěl za to nic, ale samozřejmě na oplátku ty mu jdeš taky pomoct, když potřebuje, a s Martinem doted'ka si pomáháme. (Ondřej)

Dobré sousedské vztahy a vzájemná sousedská výpomoc jsou idealizací dobrých sousedských vztahů. Sousedská výpomoc není součástí každodenních interakcí.

Ale jo, sú to dobří lidé, to spíš náš dědek, ten je aj hen s tým a hen s tým. Toť ti zas měli špatnú vodu, jsem jim zanesla kýbl vody raz, jak ten na mňa řvál jak pavián, jak

sa nám voda ztratí, že si vezmu hen Dupčičku a půjdu si to hledat, ale už to mají vyčištěné, už to mají dobré. (...) Ted'kaj sú tu prístěhovani, ted'ka kúsek jakéhosi pozemku zase našel, tak sa s nimi roztentoval. To tam modříky kdesi, taká špica, ale to tam, že snad už je přeepsané. Já nevím, on vyhledává. (Marie)

Když aj něco sa dělalo na poli, tož prišli susedi, pomohli. Ani sme jich kolikrát nemoseli volat. Viděli, že něco děláme. Dřív to bylo jiné. Ted' si ťa nikdo ani nevšimne, ted' má každý svoje. (Anna)

Dojem osobních vztahů je v každodenních interakcích také narušován nízkou tolerancí odlišnosti (jinakosti). Odlišnost je v interakcích vesničanů konstruována prostřednictvím různých atributů. Nositelem odlišnosti se stávají nově příchozí, přistěhovalí z okolních vesnic nebo blízkých měst. Vesničané silněji vnímají jinakost u původně městských obyvatel ve srovnání s přistěhovalými z okolních vesnic. Nově přistěhovalí obyvatelé bývají ve vypjatých situacích konfrontování s hanlivým označením *naplavenina*, a to navzdory několikaletému trvalému pobytu v dané vesnici, v některých případech přesahujícím i více než deset let.

Na skutečnost, že vesničané rozlišují mezi „vlastními“ a „cizími“ spoluvesničany, poukázal Kandert (2004b). Podle Kanderta se vesničanem člověk nestává narozením v určité lokalitě, jako důležité pro to, aby člověk byl považován za vesničana, se ukazuje období povinné školní docházky, tedy začlenění do věkové/generační skupiny (2004b: 57).

Dočasné bydlení ve městě, ať už během studia nebo za účelem získání zaměstnání, je dalším zdrojem možného nepřijetí.

Drobek, už když jsme se poprvé potkali, zmiňoval, že tu jeho rodiče dlouho žijí, ale že to nejsou Zafúkaňani. Že je moc těžké mezi staré zapadnout, že Zafúkaná je ve skutečnosti jednou velkou rozvětvenou rodinou, ale že oni tu nemají nikoho, žádné kořeny. (...) Od Drobka jsem se dozvěděla, že stále necítí ani poté, co tak dlouho žije v Zafúkané, že ho lidé přijali. Vyprávěl mi příběh, kdy se porval s místním rodákem v hospodě a ten ho označil jako naplaveninu. (Poznámky z terénního deníku)

Odlišnost je utvářena také prostřednictvím vyššího stupně vzdělání. V tomto kontextu jsou objektem stigmatizace jako apriorně negativního hodnocení (dle Goffmana 2003) lidé s vyšším a vysokoškolským vzděláním. Respondenti s vysokoškolským vzděláním pocítují

neporozumění a zároveň sami spoluvesničánům nerozumějí. Odlišují se prostřednictvím kulturního kapitálu, ale také prostřednictvím ekonomického i sociálního, tak jak je vymezuje Bourdieu (1986).

Ty mezilidské vztahy musí hodně budovat, konkrétně ta vysoká škola. Já jsem třeba měla sama problém po tom roku, když jsem se vrátila ze Zlína, i když jsem na sobě nepoznávala žádnou změnu, tak někteří mě zaškatulkovali, tys byla ve Zlíně, ty jsi už měšťáčka, ty už sem nepatříš. Chvilku mi trvalo, než jsem se s tím srovnala, na druhou stranu nedokázala jsem to nijak ovlivnit, protože nerada přesvědčuju o různých jiných názorech. Postupem času se ty vztahy trošku urovnaly, zlepšily, ale není to ono, co bylo předtím. (Martina)

Je pravda, že čímkoli vybočuješ, tak je to špatně, protože oni mají z tebe pocit, jak kdyby ty na sebe upozorňuješ. (...) Ona se se mnou bavila celou dobu úplně normálně a pak jsme seděli a Zbyňa řekl, že ty máš ty školy, ty máš ekonomku i právnickou, a teďka najednou šlo vidět, jak ona úplně otočila, ty si myslíš, že jsi něco víc, ty máš ty školy. (...) A třeba sem to i poznala, že když jsem byla na oslavě a byla tam Španělka, to najednou bylo, jo dívejte se, ona mluví cizíma jazykama, jak machruje. To bylo o tom, že jsem nechtěla, abych se tam cítila blbě, no tak jsem se prostě s ní bavila, jak jsem společenský typ, tak se bavím s každým a fakt nedělám rozdíly. (...) Myslím, že kdybych neměla ty školy, kdybych nežila nějakou dobu pryč, tak bych mezi ty lidi daleko víc zapadala. S nima vycházím, ale asi to nebude nikdy takové, že bych zapadla, že budu vždycky vybočovat, nechodím do kostela, nepřispívám na sbírku na kostel, sem tam se opiju. Já si myslím, že mě přijali dobře, ale že mě nepřijali za svou úplně. Já mám někdy pocit, že bych jim musela něco dokazovat, že se mnou se dá bavit. Kolikrát se necítíš úplně přirozeně. Musím jim dokazovat, že jsem úplně normální. (Ester)

Odlišujícím, a tak potenciálně „diskreditujícím atributem“ (srov. Goffman 2003: 11) se ukázalo také tělo „jistých rozměrů“ (srov. Bartky 1997), respektive jeho tloušťka. Jedním z možných vysvětlení působení tohoto atributu těla jako diskreditujícího může být, že tak jako obecně vzhled, tak také jeho specifická část v podobě těla určitých rozměrů by měly ukazovat na pracovitost a připravenost aktéra k práci. Přílišná péče o tělo ve smyslu jeho zdobení

(líčení, výrazných kosmetických úprav a podobně) je zdrojem posměchu, podobně jako nekonformita v odívání.

Máš tady skupinku lidí a všichni poslouchají takovou tu stejnou zábavovou hudbu, nikdo se mezi těma mladýma moc neodlišuje. (...) Ale jakmile je tady kluk, který poslouchá disco, jezdí na diskotéky, tak oni ho mezi sebou nevezmou, on je divný. Oni všichni tady chodí v bundách a on si koupí kabát na zimu, říkám úplný fešák, fakt mu to pasuje, fakt pěkně moderně oblečený, měl šátek na krku, béžové kalhoty. Tady každý jenom rifliska, otrhané dole, konce špinavé, úplný humus. Byl upravený i takový účes měl, na boku takovou tu patku, ale ne, že on tady nikam nechodí, protože ho oni mezi sebe nepřijali, protože se odlišuje. (Ester)

Podobně jsou jako diskreditující atributy nahlíženy nekonformní zájmy a aktivity volného času nebo také nízký intelekt či psychické poruchy. Pro obyvatele, kteří jsou nositeli diskreditujících atributů, je náročné cítit se součástí vesnické komunity, která je charakteristická homogenitou.

Zdroje odlišností vesničané konstruují prostřednictvím různých atributů, jak spojovaných s tělem (nebo vzhledem), tak připisovaných charakteru, což odpovídá Goffmanově typologii potenciálně diskreditujících atributů. Goffman rozlišuje tři typy stigmat: tzv. „tělesné ošklivosti“ (atributy těla), „vady charakteru“ (připisované charakteru) a „kmenová stigmata“ rasy, národa a náboženství (2003: 12). Jako „kmenové stigma“ je možné interpretovat odlišnost, kterou mohou představovat sousední vesnice. Vztah mezi vesnicemi, jejich prostorová a sociální blízkost, se ukázaly jako podstatné pro konstrukci tohoto druhu odlišnosti. Sousední a zvláště vzdálenější vesnice mohou být chápány jako symbol odlišného, cizího, což se projevuje v interakcích mezi obyvateli různých vesnic.

Volali na nás: „Slézli jste z kopca, slézli jste ze stromu!“ (Poznámky z terénního deníku)

Kategorie odlišností, prostřednictvím kterých se vesničané vymezují vůči svému okolí, sousedním lokalitám, identifikoval Kandert, a to jazykové rozdíly (představy o vlastním nářečí), přezdívka nebo názvy charakterizující obyvatele jiných vesnic, příběhy o lokální historii, krojové odlišnosti, náboženské odlišnosti a jiné kulturní odlišnosti (2004b: 47–48).

Zvolené obce, které byly součástí šetření, také mají své přezdívky a jsou s nimi spojeny (často smyšlené) příběhy. Náboženské a jazykové mezi nimi jsem nezaznamenala. Podle Kanderta venkované mají přesně vymezené hranice tzv. etnografické skupiny, „území sestávající z katastrů několika vesnic či osad, rozkládající se (většinou) všemi směry okolo centrální vesnice, tj. kolem vesnice informátora, který ‚etnografickou skupinu‘ vymezuje z hlediska svého místa pobytu (své vesnice, svého rodiště atp.)“, proto je etnografická skupina pro badatele obtížně zachytitelná vzhledem k místně centrickému vymezení – v katolických oblastech se někdy kryje s farností (Kandert 2004b: 35). To, co spojuje členy etnografické skupiny, je „vědomí historické a kulturní sounáležitosti, které vesničané ilustrují podobnostmi jazyka, původu, užíváním stejných kulturních předmětů a také společným názvem“ (Kandert 2004b: 35), název etnografické skupiny je obvykle posměšný nebo hraničí s nadávkou. Podle rozhovorů s respondenty nejsou zvolené obce součástí jedné etnografické oblasti, velmi pravděpodobně jsou součástí různých etnografických oblastí, patří také k odlišným farnostem.

Odlišnost konstruovaná na základě obývané lokality, jiného geografického prostoru, je možná také v rámci jedné obce. Dvě místní části jedné z obce mohou být v představách obyvatel těchto částí dvěma odlišnými světy.

Lhocané Zafúkanou spojují s přírodní krásou a i turistickou atraktivitou, zároveň však vyjadřují obavy ze vztahů mezi tamními obyvateli. Své obavy vysvětlují představou rázovitosti místních obyvatel způsobenou jejich odtržeností, izolací a náročnými klimatickými podmínkami pro život. (...) Rázovitost Zafúkaňanů Lhocané zdůrazňovali v mnoha tématech, když jsme se například v rozhovorech věnovali tématu pálení slivovice, dozvěděla jsem se, že Zafúkaňané, to sú šílenci, ti snad pálíja aj ze dřeva.

Zvažovala, že by si na Zafúkané koupila chatu, pro své přátele, že by tam třeba i žila, ale nakonec si to rozmyslela, jak řekla, nemohla by to udělat svým dětem, že by byli Zafúkaňani. (Poznámky z terénního deníku)

5.2.3. Shrnutí výsledků: představení v rurálním

V této části interpretace jsem se zaměřila na druhou dílčí výzkumnou otázku, a to, jakým způsobem aktéři jednají v rurálním prostředí. Zjišťovala jsem, jak je ruralita utvářena v každodenních interakcích vesničanů, jakou povahu tyto interakce mají, přesněji jaký dojem

vesničané v každodenních představeních vytvářejí a udržují, jaké normy orientují jejich jednání.

Základním dojmem, který vesničané v každodenních interakcích vytvářejí a udržují, je pracovitost. „Být pracovitý“ je důležitou sociální normou života ve sledovaných venkovských obcích. Tu mají vesničané natolik internalizovanou, že funguje ve smyslu „praktického vtěleného kódu“, který je do značné míry nereflexivní povahy. Také osobní fasáda jednotlivých aktérů (výrazové vybavení, které jednotlivec záměrně nebo mimoděk užívá během svého výkonu) odpovídá snaze vytvořit dojem pracovitosti. Prostřednictvím vzhledu jako jedné části osobní fasády vesničané ukazují svou připravenost k práci, a tím svoji účast na produktivní činnosti. Práce jako produktivní činnost je prostředkem k vytváření a udržování dojmu odstupu od konzumního životního stylu. Tento dojem je dotvářen prostřednictvím finančně nenáročného trávení volného času. Další důležitou součástí každodenního představení vesničanů je vytváření dojmů osobních, přátelských vztahů (dojmu komunity), a to naplňováním požadavku orientace na skupinu a přístupováním k aktérům s neohrazenými požadavky na ně. Součástí předvádění osobních vztahů tak je projevování zájmu o jednotlivé aktéry a s ním spojené udržování informovanosti o nich, ale také předvádění solidarity a sounáležitosti se skupinou, například účasti na společenských setkáních nebo obnovou a udržováním tradic. Osobní vztahy jsou spojeny se silným sociálním tlakem a sociální kontrolou.

Takto předváděná ruralita v základu odpovídá konceptu komunity, jak ji prostřednictvím vymezení osobních vztahů popsal Parsons (1959). Každodenní interakce vesničanů ale obsahují ambivalence. Součástí rurálního jeviště je snaha mnoha aktérů o vytváření dojmu přátelských, osobních vztahů, zároveň v něm pro některé aktéry absentují přátelské vztahy, které jsou nahrazeny pocitem sociální izolace. Vzájemná bezplatná výpomoc jako součást solidarity s vesnickou komunitou není jednoznačnou součástí rurálního představení. Dojem osobních vztahů je v každodenních interakcích také narušován nízkou tolerancí k odlišnosti, konstruované prostřednictvím různých atributů.

5.3. Závěrečné shrnutí výsledků: Představy o rurálním a představení v rurálním

Jak jsem uvedla v přehledu literatury, výsledky obvykle kvalitativně orientovaných empirických studií zaměřených na každodennost, na prožívání života na venkově, jsou do různé míry kontrastní k tzv. rurální idyle. K tomuto stanovisku svými výsledky přispívá i tato studie. V představách o rurálním, jež konstruují obyvatelé vesnice, je rurální idyla velmi dobře zastoupena (nejsilněji ve vyprávění o „svě“ vesnici), každodennost vesničanů je však utvářena představeními do určité míry odlišnými od této idyly. Než shrnu, v jakém smyslu, uvedu základní zjištění, která se vztahují k představám respondentů o rurálním.

Představy o rurálním konstruované obyvateli valašských vesnic obsahují koncept odlišnosti života na venkově a ve městě. Tuto odlišnost konstruují prostřednictvím vztahu produkce a konzumu. Rurální konstruují jako odlišné prostřednictvím kategorie práce jako obecněji produktivní činnosti, zatímco životu ve městě připisují konzumní charakter s výrazným podílem volného času. Vnímání rurálního jako práce je důvodem pro chápání života na venkově jako náročnějšího ve srovnání se životem ve městě. Představy vesničanů o životě ve městě, který je jednodušší a s velkým množstvím volného času, popisuje také Kandert ve své antropologické studii středoslovenských vesnic, založené na návratném výzkumu v devadesátých letech 20. století (2004b). „Být pracovitý“ respondenti chápou jako důležitou normu. Kategorie práce je těsně propojena s kategorií vzhledu, prostřednictvím kterého vesničané také odvozují odlišnost rurálního. Vzhled je v představách vesničanů součástí typizačního schématu *vesničan-měšťák*. Pohodlný oděv (ve srovnání s módním) a nepříliš zdobené tělo („tělo připravené k práci“) připisují rurálnímu, protože jsou vyjádřením schopnosti a ochoty pracovat. Koncept odlišnosti města a venkova je doložitelný také v představě rurálního jako komunity, jako společenství aktérů pocíťujícího vzájemnou blízkost a sounáležitost. Manifestují ji jako komunitu, se kterou jsou důvěrně obeznámeni, ve které jsou orientováni na zájmy druhých a vzájemně si vypomáhají, kterou vnímají jako bezpečnou. Město je v představách vesničanů neosobní, anonymní a potenciálně nebezpečné. Přítomnost konceptu odlišnosti života na venkově a ve městě v představách respondentů dokládá také prezentace rurálního jako zdravějšího a poklidnějšího života v přírodě a také jako neomezeného, volného z hlediska pohybu ve volném prostoru, ale také z hlediska pocíťované nižší sociální kontroly. Život ve městě je v tomto kontextu charakterizován hustou sítí anonymních interakcí, shonem a uzavřeností do bytů. Na charakterizaci venkova přírodou upozorňují některé zahraniční studie (např. Rye 2006), podobně jako ukazují, že život na venkově je spojován s představou trvalosti a bezpečí, je zobrazován jako místo rodinných

hodnot (nebo místo, kde přetrvávají „tradiční“ hodnoty), bezstarostnosti, soudržnosti komunity (např. Short 2006, Little, Austin 1996, Valentine 1997). V české odborné literatuře na základě kvantitativního šetření vnímání pojmu venkov mezi obyvateli venkova a obyvateli měst shrnuje Maříková, že lidé nejčastěji s venkovem spojují přírodu, klid, zdravý život, susedství a vzájemnou pomoc (2007: 120).

Podobný závěr o přítomnosti konceptu odlišnosti venkova a města v představách venkovanů konstatují Hudečková a Lošťák (2003). Podle jejich studie se lidé žijící na venkově odkazují v představách na město: venkov spojují s klidem a řádem zakotveným v cykličnosti přírody, se zdravým životním prostředím (lidé žijící na vesnici přitom ale své životní prostředí nahlíží mnohem kritičtěji než lidé žijící ve městě), venkov chápou jako přírodní (otevřený prostor) ve srovnání s umělým (zastavěným, chaotickým) prostorem měst. Představy o venkově jsou podle autorů dále spojené se zdravými mezilidskými vztahy v kontrastu s nezdravými vztahy ve městě (anonymita města je hodnocena silně negativně) a účinností neformální sociální kontroly, která je vnímána jako ochrana před městskou sociální dezintegrací. Lidé žijící na venkově se chápou jako pracovití ve srovnání s lidmi z města. Vymezení se vůči městu není tak silné u mladší generace. Celkově Hudečková s Lošťákem (2003) rozlišují tři analytické osy v obrazech venkova. První, základní osu určili jako osu společenského řádu a změny s póly stabilita (pól typický pro venkov charakterizovaný klidem, pořádkem a pevností) a dynamičnost (pól typický pro město charakteristický shonem, chaosem a flexibilitou). Druhou osu kulturního prostoru popisují prostřednictvím pólů přírody (přirozenost spojená s venkovem) a kultury (umělost spojená s městem). Třetí osu sociálních vztahů určují póly vztahová blízkost (známé a trvalejší vztahy připisované venkovu) a vztahová vzdálenost (spíše neznámé, nahodilé a přelétavé vztahy připisované městu).

Jak jsem ukázala, odlišnost venkova a města respondenti konstruují na základě distinkce produkce a konzumu, vyjádřené prostřednictvím kategorie práce a specifičtěji také kategorie vzhledu. Venkov a město vymezují vůči sobě také na základě distinkce mezi idylicky představovanou komunitou a moderní společností, což odpovídá rozlišení *Gemeinschaft* a *Gesellschaft* Tönniese (2002). Tato distinkce má důsledky v představách o rurálním jako poklidnějším a zdravějším životě v přírodě ve srovnání s rušným městem. Odlišení mezi venkovem a městem je respondenty utvářeno také prostřednictvím představy neomezenosti venkovského prostoru (volnosti spojené s otevřenou krajinou, ale také pocitem nižší sociální kontroly) a uzavřenosti městského prostoru (spojené s omezeným prostorem bytů a představou, že ve městě je potřeba více kontrolovat své jednání). Součástí představ o

zurálním, jež konstruuji obyvatelé valašských vesnic, je tzv. „zurálnní idyla“, a to pŕedevším v pŕedstavách zurálnního jako komunity, naplněné silnými pŕátelskými vazbami, velmi dobrou vzájemnou znalostí, solidaritou a odkazem k návratu k tradici. Podobně také Little a Austin ve své studii anglického venkova konstatují, že venkovská komunita je vnímána jako více pŕátelská, podporující, stmelená, místo štěstí a solidarity, kde jsou vztahy s pevnými vazbami na rozdíl od města (1996). Pŕítomnost zurálnní idyly jsem ve své studii doložila v pŕedstavě venkova jako bezpečného, umožňujícího plnohodnotný, zdravější a poklidnější život v pŕírodě, s výrazným množstvím volnosti a svobody. V kontrastu k pŕedstavě venkova jako bezpečného, bezstarostného a harmonického místa Valentine (1997) ve své kvalitativní studii dokumentuje, že rodiče žijící na venkově s venkovem spojují nejen pŕíležitost pro své děti pŕožit „nevinné“ dětství, vnímají zároveň, že jsou jejich děti ohrožené. Zurálnní je produkováno současně jako bezpečné i nebezpečné (Valentine 1997: 147). Sociální konstrukci zurálnního jako nebezpečného jsem ve své studii nezjistila. Dalším dokladem zastoupení zurálnní idyly v pŕedstavách vesničanů je konstrukce zurálnního jako vymaněného ze světa konzumu.

Percepce venkova obyvateli vesnice je pozitivní, ačkoli část respondentů prezentuje zurálnní jako nesnadné pro život v důsledku náročné a téměř neomezené práce. Také kvantitativní studie Chromého, Jančáka, Marady a Havlíčka (2011) mezi pŕedstaviteli samosprávy venkovských obcí dokládá, že celkově pŕevažuje pozitivní vnímání venkova (2011: 39). Podle Kandertových zjištění o názorech na život ve městě je vnímání města generačně podmíněno, což je částečně v rozporu s mými zjištěními. Názory vesničanů na život ve městě Kandert rozděluje do tří skupin závislých na „generaci mluvčího“ (2004b: 66–67): 1. život ve městě je ideálem (lidé do třiceti let); 2. město je místem, kde není výhodné bydlet z finančních důvodů (střední a starší generace); 3. názor, že „vesničanovi se ve městě nemůže vůbec líbit“ spojený se starší a nejstarší generací (2004b: 68). Podle dílčích závěrů mé studie ovšem mladá generace nevnímá život ve městě jako ideální a upŕednostňuje život na vesnici. Část respondentů zvažuje život ve městě, ale pouze dočasně, obvykle za účelem získání zaměstnání. Také jsem v datech nenalezla podporu pro druhou Kandertovu tezi o tom, že město je podle střední generace místem, kde není výhodné bydlet z finančních důvodů. Dílčí výsledky se ale shodují s tezí Kanderta o tom, že se vesničané shodují v pŕedstavě, že „městští lidé jsou nevšimaví, nestarají se o jiné“ (2004b: 68).

Jakým způsobem aktéři jednají v zurálnním pŕoštředí, pŕesněji jaký dojem se vesničané v každodenních pŕedstaveních snaží vytvořit a udržet, jaké normy orientují jejich jednání,

jsem zjišťovala v rámci druhé dílčí výzkumné otázky. Odpovědi na tuto otázku ukazují, že každodennost vesničanů je utvářena částečně odlišně od představ, které o rurálním utvářejí a ve kterých je dobře doložitelný koncept rurální idyly.

Základním dojmem, který v interakcích vytvářejí a udržují, je pracovitost, norma „být pracovitý“ je považována za jednu z nejdůležitějších. Vesničané ji obvykle natolik dobře internalizují, že funguje jako „praktický vtělený kód“ („vtělená práce“), který je do značné míry nereflexivní povahy. Tomuto dojmu odpovídá také osobní fasáda aktérů. Prostřednictvím vzhledu vesničané předvádějí svou připravenost k práci a zapojení v produktivní činnosti. Vytváření a udržování dojmu pracovitosti je součástí obecnějšího dojmu „odstupu od konzumu“, který je manifestován prostřednictvím předvádění skromnosti nebo finančně nenáročného a produktivního trávení volného času. Důležitým v každodenních interakcích je dále vytváření a udržování dojmů osobních, přátelských vztahů. Tohoto dojmu vesničané dosahují naplňováním požadavku orientace na skupinu (ve srovnání s individualistickou orientací) a difúzním přístupem k aktérům ve smyslu neohrazených požadavků na ně, což odpovídá konceptu komunity podle Parsonse (1959), jeho vymezení osobních vztahů prostřednictvím tzv. proměnných vzorců jednání. V představeních, jejichž výsledkem je vytvoření dojmu osobních vztahů, aktéři projevují zájem o členy komunity, udržují si o nich informovanost, s komunitou projevují sounáležitost a solidaritu. Osobní vztahy jsou ale zdrojem velmi silné sociální kontroly a tlaku k určitému typu jednání.

V první části interpretace dat jsem ukázala, že součástí představ o rurálním, jež konstruují obyvatelé valašských vesnic, je také tzv. „rurální idyla“, každodennost vesničanů je však utvářena představeními do určité míry kontrastními k této idyle. Představení mají ambivalentní charakter, vedle interakcí s výsledným dojmem osobních přátelských vztahů vesničané utvářejí mnohdy konfliktní interakce, jejichž výsledkem jsou pocity absence opravdových přátelských vztahů, izolace, odloučenosti od komunity. Také dle anglické studie (Matthews, Taylor, Sherwood, Tucker, Limb 2000) se mnoho dětí necítí součástí komunity, cítí se od komunity odcizeni. Vytváření a udržování dojmu solidarity prostřednictvím vzájemné výpomoci má také dvouznačný charakter. Upozornila jsem dále, že v kontrastu s rurální idyloou je součástí představení vesničanů nízká tolerance k odlišnostem, které konstruují prostřednictvím různých atributů. Odlišnost reprezentují například nově příchozí, lidé s vyšším stupněm vzdělání, nekonformními zájmy a aktivitami volného času. Podobně upozorňuje Woods, že rurální komunity jsou diskursivně konstruovány jako místa stability, koherence a solidarity, jsou však zároveň místy exkluze a netolerance. Podle Woodse jsou

diskriminace na bázi rasy, sexuální orientace, genderu, kultury a životního stylu dobře doloženy (2006: 589).

Závěr

V kvalitativní studii jsem se zaměřila na procesy sociální konstrukce, kterými utvářejí ruralitu české vesnice její obyvatelé. Vycházím z chápání venkova jako mnohosti sociálních prostorů. Venkov není jeden a jeho rozmanitost je možné zkoumat zaměřením na každodennost. Toto pojetí venkova jako mnohosti sociálních prostorů je důsledkem tzv. kulturního obratu v rural studies. Prozkoumávala jsem ruralitu utvářenou v představách o rurálním obyvateli zvolených valašských venkovských obcí a ruralitu konstruovanou v jejich každodenních interakcích. Na každodennost jsem se zaměřila prostřednictvím dramaturgického přístupu Goffmana (1999) a konceptu „performing rurality“ Edensora (2006), venkov jsem tak interpretovala jako různorodá představení aktérů odehrávající se na různých rurálních jevištích.

Součástí představ o rurálním, které obyvatelé valašských venkovských obcí utvářejí, je koncept odlišnosti venkova a města. Tuto odlišnost respondenti konstruují na základě distinkce produkce a konzumu, vyjádřené prostřednictvím kategorie práce a specifitěji také kategorie vzhledu. Rurálnímu respondenti přikládají význam produktivní činnosti uskutečňované manuální fyzicky náročnou prací, město je v představách respondentů charakteristické spíše konzumem. Venkov a město odlišují dále na základě distinkce mezi komunitou (Gemeinschaft) a společností (Gesellschaft), jak je vymezil Tönnies (2002). Rurálnímu respondenti připisují znaky tradiční komunity, což se dále odráží v představách o rurálním jako poklidnějším a zdravějším životě v přírodě ve srovnání s rušným životem ve městě. Odlišnost mezi venkovem a městem respondenti utvářejí také na základě představy neomezenosti rurálního (volnosti spojené s otevřenou krajinou a pocitem nižší sociální kontroly) a uzavřenosti urbánního (spojené s omezeným prostorem bytů a větší sociální kontrolou). V představách o rurálním je obsažena tzv. „rurální idyla“, respondenti vnímají rurální jako naplněné přátelskými vazbami, solidaritou, jako zdravější, bezpečnější a klidnější, neomezené, vymaněné z konzumu. Každodennost v rurálním prostředí je však utvářena částečně odlišně od těchto představ.

Základním dojmem, který vesničané v interakcích vytvářejí a udržují, je pracovitost. Norma „být pracovitý“ funguje jako „praktický vtělený kód“ („vtělená práce“), který je do značné míry nereflexivní povahy. Dojem pracovitosti je podpořen také osobní fasádou aktérů, prostřednictvím které vesničané předvádějí svou připravenost k práci a zapojení v produktivní

činnosti. Vytvářením a udržováním dojmu pracovitosti vesničané obecněji předvádějí odstup od konzumu. Dojem odstupu od konzumu je utvářen dále v předvádění skromnosti nebo finančně nenáročného a produktivního trávení volného času. V každodenních interakcích vesničané utvářejí také dojem osobních vztahů, a to naplňováním požadavku orientace na skupinu (ve srovnání s individualistickou orientací) a difúzním přístupem k aktérům ve smyslu neohrazených požadavků na ně. Dojem osobních vztahů odpovídá konceptu komunity podle Parsonse (1959), jeho vymezení osobních vztahů prostřednictvím tzv. proměnných vzorců jednání. Kromě představení s výsledným dojmem osobních vztahů vesničané vytvářejí také interakce, které způsobují ambivalentní charakter rurálních představení. Vstupují do interakcí, v jejichž důsledku část vesničanů pociťuje izolaci, odloučenost od komunity, což kontrastuje s rurální idylou, která je součástí představ o rurálním. Součástí těchto představení je také nízká tolerance k odlišnostem, které vesničané konstruují prostřednictvím různých atributů.

Disertační práce podává zprávu o výseku možných jednání v rámci zvoleného rurálního jeviště. Zaměřila jsem se na perspektivu obyvatel dvou venkovských obcí na Valašsku, jejich percepce rurality a každodenní představení v rurálním prostředí. Tito obyvatelé jsou však jen jedněmi z možných aktérů rurálního jeviště. Dalšími možnými aktéry jsou například návštěvníci vesnice – turisté, chataři nebo chalupáři. Původně jsem zamýšlela studii koncipovat širěji, zaměřit se na představení různých aktérů ve stejném geografickém prostoru a zjišťovat podoby rurality vytvářené těmito aktéry. Podle Edensora (2006) totiž různí aktéři vytvářejí ve stejném geografickém prostoru odlišné podoby rurality. Tento směr v bádání o ruralitě v českém odborném diskurzu chybí. Jako vhodné pokračování studia procesů sociální konstrukce české rurality tedy vnímám detailní studium jednání dalších aktérů rurálního prostoru, například turistů (v návaznosti na studii Edensora o britském venkově) nebo chatařů a chalupářů. Zajímavé by také bylo prozkoumat perspektivu obyvatel, kteří se rozhodli venkovské obce opustit a odešli žít do města, velmi pravděpodobně by jejich verze rurality mohly být částečně odlišné od rurální idyly. Celkově tedy považuji za vhodné prozkoumat, jaké verze rurality ve stejném geografickém prostoru různí aktéři utvářejí, ale také jak se podoby rurality liší v závislosti na různých rurálních jevištích.

Venkovské obce, které jsou součástí šetření, respektive ruralita utvářená jejich obyvateli nemůže reprezentovat celkový obraz české rurality. Typické pro tyto obce je, že v nich žijí převážně starousedlíci, přistěhovalých obyvatel je jen menší poměr a většinou přicházejí z okolních venkovských obcí spíše než z města. Tyto venkovské obce jsou také vzdálené

větším městům (krajské město je vzdálené více než 40 km). Tyto a další faktory mohou vstupovat jak do charakteru představ o rurálním, tak do každodenních jednání v rurálním prostředí různých českých rurálních jevišť. Lze odhadovat například, že obyvatelé příměstských venkovských obcí v interakcích utvářejí a udržují částečně odlišné rurality. Blízkost k městu (a pravděpodobně odlišný životní styl tamních obyvatel) může vstupovat do charakteru rurálních představení, do výsledných dojmů, které v nich vesničané utvářejí a udržují. Například Little a Austin (1996) v závěru své studie odkazují na vhodnost dalšího výzkumu, který by objasnil právě vztah mezi rurální idylou a rurálním životním stylem.

S využitím Halfacreeho modelu rurálního prostoru jsem se ve své studii zabývala jeho dvěma dimenzemi, sociálními reprezentacemi a každodenním jednáním. Další studie sociálních reprezentací rurálního prostoru jsou také vhodným pokračováním studia rurality, a to například takové, které by objasnily, jakým způsobem populární kultura nebo i jiné diskursy konstruují rurální idylu venkova (v návaznosti na studie Hortona 2008, 2008a).

Ve své studii přistupuji k ruralitě jako k procesu sociální konstrukce, čímž tato studie v českém odborném prostředí zastupuje nový pohled ke studiu rurality vycházející z kulturního obratu v rural studies. Studie nově v českém odborném diskurzu ukazuje, jakým způsobem je v představách o rurálním zastoupena rurální idyla, která je kontrastní ke každodenním představením obyvatel venkovských obcí. Respondenti představují rurální jako idylické, ale v jejich interakcích jsou doložitelné procesy stigmatizace, jejímž zdrojem jsou různé atributy konstruované obyvateli jako diskreditující. Téma odlišnosti (jinakosti) na venkově posuzují jako jednu z nezajímavějších a nejdůležitějších možností v bádání o české ruralitě. Zahraniční studie se v tomto kontextu zajímají o témata odlišností v rurálním prostředí spojená s genderem, sexualitou nebo etnicitou. Etnicita jako potenciálně diskreditující atribut by mohla být zajímavým tématem ve studii české rurality ve venkovských obcích, kde se rozšiřuje sociální vyloučení specificky spojené s romským etnikem.

Anotace

Jméno a příjmení:	Vladislava Závorská
Název fakulty:	Filozofická fakulta
Název katedry:	Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
Název disertační práce:	Představy o rurální a představení v rurálním. Sociální konstrukce rurality české vesnice
Název disertační práce anglicky:	Ideas of rural and performances in rural. The social construction processes of Czech villages' rurality

Počet znaků: 208 366

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 115

Disertační práce je kvalitativní studií rurality české vesnice. Jejím východiskem je chápání venkova jako mnohosti sociálních prostorů. Rozmanitost venkova lze zkoumat zaměřením na každodennost, ve své studii se na každodennost zaměřuji prostřednictvím dramaturgického přístupu Ervinga Goffmana a konceptu „performing rurality“ Tima Edensora. Venkov tak interpretuji jako různorodá představení aktérů odehrávající se na různých rurálních jevištích. Hlavním záměrem studie bylo zjistit, jakými procesy sociální konstrukce utvářejí ruralitu české vesnice její obyvatelé. Pro svou studii jsem zvolila dvě sousední valašské venkovské obce. V první části analýzy dat vysvětlují, jak ruralitu konstruují prostřednictvím představ o rurálním obyvatelů zvolených venkovských obcí a jak je v těchto představách zastoupen koncept odlišnosti venkova a města, ale také koncept tzv. rurální idyly. V druhé části interpretace dat ukazují, jakým způsobem vesničané ruralitu utvářejí svým každodenním jednáním v rurálním prostředí. Data dobře dokládají, jak jsou představy o rurálním částečně kontrastní vzhledem ke každodennímu jednání v rurálním prostředí.

Klíčová slova: ruralita, sociální konstrukce, každodennost, česká vesnice

Abstract

This dissertation is a qualitative study of Czech villages' rurality. Its starting point is the understanding of the countryside as a multiplicity of social spaces. Rural diversity can be studied by focusing on everyday life. In my study I focus on the everyday life through dramaturgical approach by Goffman and the concept of "rurality performing" by Edensor. In my interpretation the countryside is diverse actors' performances taking place at various stages of rural. The main purpose of this study was to determine what the social construction processes of Czech villages' rurality are. In my research I choose Wallachian rural villages. In the first part of interpretation I explain, how the villagers construct the rurality through their images of rural. I show that there are the concept of difference of the countryside and cities and the concept of rural idyll in these images. In the second part of interpretation I show how the villagers create the rurality through their everyday interactions. My study demonstrates the differences between these images of rural and the everyday life in rural areas.

Keywords: rurality, social construction, everyday life, Czech village

Seznam zdrojů

1. Abramuszkinová Pavlíková, Eva, Kučerová, Eva, Šmídová, Michaela. 2008. *Periferie zblízka. Studie tří periferních obcí a jejich sousedů*. Praha: CESES FSV UK.
2. Bartky, Sandra L. 1997. „Foucault, Femininity, and the Modernization of Patriarchal Power.“ Pp. 93–111 in Meyers, Diana T. (Ed.). *Feminist social thought: a reader*. New York: Routledge.
3. Bates, Jessica A. 2004. „Use of narrative interviewing in everyday information behavior research.“ *Library & Information Science Research* 26 (1), pp. 15–28.
4. Bell, David. 2006. „Variations on the rural idyll.“ Pp. 148–160 in Cloke, Paul, Marsden, Terry, Mooney, Patrick (Eds.). *The handbook of rural studies*. London: SAGE Publications.
5. Bell, Michael M. 1992. „The fruit of difference: the rural-urban continuum as a system of identity.“ *Rural Sociology* 57, pp. 65–82.
6. Berger, Peter L., Luckmann, Thomas. 1999 (1966). *Sociální konstrukce reality*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
7. Binek, Jan, Svobodová, Hana, Holeček, Jan, Galvasová, Iva, Chabičovská, Kateřina. 2009. *Synergie ve venkovském prostoru. Aktéři a nástroje rozvoje venkova*. Brno: GaREP Publishing.
8. Binek, Jan a kol. 2010. *Synergie ve venkovském prostoru. Přístupy k řešení problémů rozvoje venkovských obcí*. Brno: GaREP Publishing.
9. Binek, Jan, Svobodová, Hana, Holeček, Jan, Galvasová, Iva, Chabičovská, Kateřina, Martének, Jaroslav. 2011. *Synergie ve venkovském prostoru. Paradoxy rozvoje venkova – Kritické zhodnocení bariér, nástrojů a šancí rozvoje venkova*. Brno: GaREP Publishing.
10. Bláha, Inocenc A. 1925. *Sociologie sedláka a dělníka. Příspěvek k sociologii společenských vrstev*. Praha: Masarykova sociologická společnost.
11. Blažek, Bohuslav. 1997. *Problémy a výhledy českého venkova*. Praha: Škola obnovy venkova.
12. Blažek, Bohuslav. 1998. *Venkov, města, média*. Praha: SLON.
13. Blažek, Bohuslav. 2004. *Venkovy: anamnéza, diagnóza, terapie*. Brno: ERA.
14. Bourdieu, Pierre. 1984. *Distinction*. London: Routledge.
15. Bourdieu, Pierre. 1986. *The Forms of Capital*. New York: Greenwood.

16. Bourdieu, Pierre. 1998 (1994). *Teorie jednání*. Praha: Karolinum.
17. Cloke, Paul. 2003. „Knowing ruralities?“ Pp 1–13 in Cloke, Paul (Ed.). *Country Visions*. Prentice Hall, London.
18. Cloke, Paul, Marsden, Terry, Mooney, Patrick (Eds.). 2006. *The handbook of rural studies*. London: SAGE Publications.
19. Cloke, Paul. 2006a. „Conceptualizing rurality.“ Pp 18–28 in Cloke, Paul, Marsden, Terry, Mooney, Patrick (Eds.). *The handbook of rural studies*. London: SAGE Publications.
20. Cloke, Paul. 2006b. „Rurality and racialized others: out of place in the countryside.“ Pp. 379–387 in Cloke, Paul, Marsden, Terry, Mooney, Patrick (Eds.). *The handbook of rural studies*. London: SAGE Publications.
21. Český statistický úřad. 2008. *Varianty vymezení venkova a jejich zobrazení ve statistických ukazatelích v letech 2000 až 2006*. Praha: Český statistický úřad.
22. Český statistický úřad. 2009. *Postavení venkova v krajích ČR*. [cit. 18. 5. 2012]. Dostupné z: http://notes2.czso.cz/csu/tz.nsf/i/postaveni_venkova_v_krajich_cr.
23. Edensor, Tim. 2000. „Walking in the British Countryside: Reflexivity, Embodied Practices and Ways to Escape.“ *Body & Society* 6 (3–4), pp. 81–106.
24. Edensor, Tim. 2001. „Performing tourism, staging tourism: (Re)producing tourist space and practice.“ *Tourist Studies* 1, pp. 59–81.
25. Edensor, Tim. 2006. „Performing rurality.“ Pp. 484–495 in Cloke, Paul, Marsden, Terry, Mooney, Patrick (Eds.). *The handbook of rural studies*. London: SAGE Publications.
26. Gibbs, Graham. 2007. *Analyzing Qualitative Data*. London: SAGE.
27. Gobo, Giampietro. 2008. *Doing Ethnography*. London: SAGE.
28. Goffman, Erving. 1966. *Behavior in Public Place*. New York: Free Press.
29. Goffman, Erving. 1999 (1956). *Všichni hrajeme divadlo: Sebe prezentace v každodenním životě*. Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon.
30. Goffman, Erving. 2003 (1963). *Stigma: Poznámky o způsobech zvládnání narušené identity*. Praha: SLON.
31. Gusfield, Joseph R. 1975. *Community : A Critical Response*. New York: Barnes & Noble.
32. Halfacree, Keith H. 1993. „Locality and social representation: space, discourse and alternative definitions of the rural.“ *Journal of Rural Studies* 9 (1), pp. 23–37.

33. Halfacree, Keith H. 1995. „Talking About Rurality: Social Representations of the Rural as Expressed by Residents of Six English Parishes.“ *Journal of Rural Studies* 11 (1), pp. 1–20.
34. Halfacree, Keith H. 2006. „Rural Space: Constructing a Three-Fold Architecture.“ Pp. 44–62 in Cloke, Paul, Marsden, Terry, Mooney, Patrick (Eds.). *The handbook of rural studies*. London: SAGE Publications.
35. Halfacree, Keith H. 2007. „Trial by space for a ‘radical rural’: Introducing alternative localities, representations and lives.“ *Journal of Rural Studies* 23, pp. 125–141.
36. Haukanes, Haldis. 2004. *Velká dramata – obyčejné životy. Postkomunistická zkušenost na českém venkově*. Praha: SLON.
37. Horton, John. 2008. „Postman Pat and me: Everyday encounters with an icon of idyllic rurality.“ *Journal of Rural Studies* 24 (4), pp. 399–408.
38. Horton, John. 2008a. „Producing Postman Pat: The popular cultural construction of idyllic rurality.“ *Journal of Rural Studies* 24 (4), pp. 389–398.
39. Hudečková, Helena. 1995. „Privatizace v zemědělství a obnova venkova.“ *Sociologický časopis* 31 (4), s. 449–462.
40. Hudečková, Helena. 2000. *Globalita, ruralita a neovenkovanství*. [cit. 18. 7. 2015]. Dostupné z: <http://www.agris.cz/clanek/102083>.
41. Hudečková, Helena, Lošťák, Michal. 2002. „O rurální sociologii ve výuce a výzkumu na České zemědělské univerzitě v Praze.“ *Sociologický časopis* 38 (1–2), s. 89–99.
42. Hudečková, Helena, Lošťák, Michal. 2003. „Stabilita a flexibilita v představách o venkově a projekce do venkovského rozvoje.“ *Agrární perspektivy XII (II)*. Praha.
43. Hudečková, Helena 2005. „Agricultural research: traditions and innovations in sociological monographic study of countryside.“ *AGRIC. ECON. – CZECH* 51 (6), pp. 241–249.
44. Charmaz, Kathy. 2006. *Constructing Grounded Theory. A Practical Guide through Qualitative Analysis*. London: Sage Publication.
45. Chromý, Pavel, Jančák, Vít, Marada, Miroslav, Havlíček, Tomáš. 2011. „Venkov – žitý prostor: regionální diferenciacce percepce venkova představiteli venkovských obcí v Česku.“ *Geografie* 116 (1), s. 23–45.
46. Kandert, Josef. 2004a. *Jihomoravský venkov po socialismu: Filipovsko na konci devadesátých let 20. století*. Praha: Matfyzpress.
47. Kandert, Josef. 2004b. *Každodenní život vesničanů středního Slovenska v šedesátých letech až osmdesátých letech 20. století*. Praha: Karolinum.

48. Kaufmann, Jean-Claude. 2010 (2007). *Chápající rozhovor*. Praha: SLON.
49. Kvale, Steinar. 2009. *Doing Interviews*. London: SAGE.
50. Kubeš, Jan (Ed.). 2000. *Problémy stabilizace venkovského osídlení ČR*. České Budějovice: Jihočeská univerzita.
51. Librová, Hana. 1994. *Pestří a zelení: Kapitoly o dobrovolné skromnosti*. Brno: Hnutí Duha.
52. Librová, Hana. 1996. „Decentralizace osídlení – vize a realita. Část první: vize, postoje k venkovu a potenciální migrace v ČR.“ *Sociologický časopis* 32 (3), s. 285–296.
53. Librová, Hana. 1997. „Decentralizace osídlení – vize a realita. Část druhá: decentralizace v realitě České republiky.“ *Sociologický časopis* 33 (1), s. 27–40.
54. Librová, Hana. 2004. *Vlažní a váhaví. Kapitoly o ekologickém luxusu*. Brno: Doplněk.
55. Little, Jo, Austin, Patricia. 1996. „Women and the rural idyll.“ *Journal of Rural Studies* 12, pp. 101–111.
56. Little, Jo. 2003. „‘Riding the Rural Love Train’: Heterosexuality and the Rural Community.“ *Sociologia Ruralis* 43 (4), pp. 401–417.
57. Little, Jo. 2006. „Gender and sexuality in rural communities.“ Pp. 365–378 in Cloke, P., Marsden, T., Mooney, P. (Eds.). *The handbook of rural studies*. London: SAGE Publications.
58. Loučková, Ivana. 2001. „Směrem k integrovaným strategiím nejen ve výzkumu v sociální práci.“ *Sociologický časopis* 37, s. 313–328.
59. Majerová, Věra. 1986. *Aktuální sociologické otázky stabilizace pracovníků v zemědělství z hlediska motivačních a hodnotových faktorů*. Praha: Československá sociologická společnost.
60. Majerová, Věra. 2000. „Four Milestones in the Social and Economic Development of Czech Agriculture.“ *Czech Sociological Review*, 8 (2), pp. 157–176.
61. Majerová, Věra. 2000a. *Trendy sociálních změn v zemědělství a na venkově*. Praha: ČZU.
62. Majerová Věra a kol. 2001. *Český venkov 2001 – Instituce (Část I.)*. Praha: Česká zemědělská univerzita.
63. Majerová Věra a kol. 2001a. *Český venkov 2001 – Instituce (Část II.)*. Praha: Česká zemědělská univerzita.
64. Majerová, Věra a kol. 2001b. *Tři české vesnice: srovnání*. Praha: Česká zemědělská univerzita.

65. Majerová, Věra a kol. 2002. *Český venkov 2000 – Základní údaje*. Praha: Česká zemědělská univerzita.
66. Majerová, Věra a kol. 2003. *Český venkov 2003 – Situace před vstupem do EU*. Praha: Česká zemědělská univerzita.
67. Majerová, Věra a kol. 2005. *Český venkov 2004 – Život mladých a starých lidí*. Praha: Česká zemědělská univerzita.
68. Majerová, Věra a kol. 2005b. *Český venkov 2005 – Rozvoj venkovské společnosti*. Praha: Česká zemědělská univerzita.
69. Majerová, Věra a kol. 2007. *Český venkov 2006 – Sociální mobilita a kvalita života venkovské populace*. Praha: Česká zemědělská univerzita.
70. Majerová, Věra a kol. 2008. *Český venkov 2007 – Studie Jihočeského a Ústeckého kraje*. Praha: Česká zemědělská univerzita.
71. Majerová, Věra a kol. 2009. *Český venkov 2008 – Proměny venkova*. Praha: Česká zemědělská univerzita.
72. Majerová, Věra, Kostelecký, Tomáš, Sýkora, Luděk a kol. 2011. *Sociální kapitál a rozvoj regionu. Příklad kraje Vysočina*. Praha: Grada Publishing.
73. Maříková, Pavlína. 2005. „Venkov v České republice – teoretické vymezení.“ S. 37–57 in Majerová, Věra a kol. *Český venkov 2005 – Rozvoj venkovské společnosti*. Praha: Česká zemědělská univerzita.
74. Maříková, Pavlína. 2007. „Obrazy venkova.“ S. 103–126 in Majerová, Věra a kol. *Český venkov 2006 – Sociální mobilita a kvalita života venkovské populace*. Praha: Česká zemědělská univerzita.
75. Matthews, Hugh, Taylor, Mark, Sherwood, Kenneth, Tucker, Faith, Limb, Melanie. 2000. „Growing-up in the countryside: children and the rural idyll.“ *Journal of Rural Studies* 16, pp. 141–153.
76. McDonagh, John. 1998. „Rurality and Development in Ireland.“ *Irish geography* 31(1), pp. 44–54.
77. Mulíček, Ondřej, Osman, Robert, Seidenglanz, Daniel. 2013. „Imaginace a reprezentace prostoru v každodenní zkušenosti.“ *Sociologický časopis* 49 (5), s. 781–810.
78. Murdoch, Jonathan, Pratt, Andy. 1993. „Rural studies: Modernism, postmodernism and the ‘post-rural’.“ *Journal of Rural Studies* 9 (4), pp. 411–427.
79. OECD. 2010. *OECD REGIONAL TYPOLOGY*. [cit. 10. 5. 2012]. Dostupné z: <http://www.oecd.org/gov/regionaldevelopment/42392595.pdf>.

80. Panelli, Ruth. 2006. „Rural Society.“ Pp. 63–90 in Cloke, P., Marsden, T., Mooney, P. (Eds.). *The handbook of rural studies*. London: SAGE Publications.
81. Parsons, Talcott, Shils, Edward A. (with Olds, James). 1959 (1951). „Values, Motives, and Systems of Action“ Pp. 47–275 in Parsons, T., Shils, E. (Eds.). *Toward a General Theory of Action*. Cambridge: Harvard University Press.
82. Pátek, Zdeněk. 2004. „Rurální sociologie v období totality.“ *Sociologický časopis* 40 (5), s. 665–671.
83. Perlín, Radim. 2003. „Typologie venkova.“ S. 113–120 in Majerová, Věra a kol. *Český venkov 2003 – Situace před vstupem do EU*. Praha: Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta.
84. Perlín, Radim. 2008. *Venkov, typologie venkovského prostoru*. [cit. 8. 4. 2012]. Dostupné z: <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/odbor/reforma/perlin.pdf>.
85. Perlín, Radim, Kučerová, Silvie, Kučera, Zdeněk. 2010. „Typologie venkovského prostoru Česka.“ *Geografie* 2 (115), s. 161–187.
86. Pospěch, Pavel. 2013. „Městský veřejný prostor: interpretativní přístup.“ *Sociologický časopis* 49 (1), s. 75–100.
87. Pratt, Andy. 1996. „Discourses of rurality: loose talk or social struggle?“ *Journal of Rural Studies* 12, pp. 69–78.
88. Rubin, Herbert J., Irene Rubin S. 2005. *Qualitative Interviewing. The Art of Hearing Data*. London: SAGE.
89. Rye, Johan F. 2006. „Rural youths' images of the rural.“ *Journal of Rural Studies* 22, pp. 409–421.
90. Short, Brian. 2006. „Idyllic ruralities.“ Pp. 133–148 in Cloke, Paul, Marsden, Terry, Mooney, Patrick (Eds.). *The handbook of rural studies*. London: SAGE Publications.
91. Schimmerling, Hanuš, Majerová, Věra. 2002. „Rural sociology in the Czech Republic – a Review and Future Prospects.“ *Eastern European Countryside* 8, s. 145–147.
92. Schütz, Alfred (Ed. Natanson M.). 1962. *Collected Papers, vol. I: The Problem of Social Reality*. The Hague: Nijhoff.
93. Schütze, Fritz. 1999. „Narativní interview ve studiích interakčního pole.“ *Biograf* 20, s. 33–51.
94. Simmel, George. 1969 (1903). „The metropolis and Mental life“ Pp. 47–60 in Sennet, Richard (Ed.). *Classic Essays on the Culture of Cities*. New Jersey: Prentice-Hall.
95. Skalník, Petr (Ed.). 2004. *Dolní Roveň: poločas výzkumu*. Pardubice: Univerzita Pardubice.

96. Skalník, Petr (Ed.). 2005. *Sociální antropologie obce Dolní Roveň*. Pardubice: Univerzita Pardubice.
97. Slepíčka, Alois. 1981. *Venkov a město*. Praha: Svoboda.
98. Slepíčka, Alois. 1989. *Přeměny venkova (venkov našeho věku)*. Praha: Svoboda.
99. Sorokin, Pitirim A., Zimmerman, Carle C. 1929. *Principles of Rural-Urban Sociology*. New York: Holt.
100. Spradley, James. 1979. *The Ethnographic Interview*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
101. Svobodová, Hana a kol. 2011. *Synergie ve venkovském prostoru*. Brno: GaREP.
102. Šalanda, Bohuslav. 2008. *Česká vesnice Široký Důl*. Kolín: Academia Rerum Civilium – Vysoká škola politických a společenských věd.
103. Šíma, Jiří. 1970. *Názory zemědělského a venkovského obyvatelstva na vybrané otázky pracovního a životního prostředí na vesnici*. Praha: Institut sociologie venkova a historie zemědělství při Výzkumném ústavu ekonomiky zemědělství a výživy.
104. Šubrt, Jiří. 2001. „Dramaturgický přístup Ervinga Goffmana. K českému vydání Goffmanovy knihy Všichni hrajeme divadlo.“ *Sociologický časopis* 37 (2), s. 241–249.
105. Tauber, Jan. 1965. *Kdo žije na vesnici. Sociologická rozprava*. České Budějovice: Krajské nakladatelství.
106. Tauber, Jan. 1968. „Příspěvek k historii československé sociologie venkova.“ *Sociologický časopis* 4 (3), s. 372–385.
107. Tönnies, Ferdinand. 2002 (1887). *Community and Society*. Devon: Dover Publications.
108. Tovey, Hilary. 1998. „Jaký je vztah mezi rodinou a ruralitou?“ *Biograf* 15–19, s. 39–56.
109. Trell, Elen-Maarja, van Hoven, Bettina, Huigen, Paulus P. 2014. „Youth negotiation and performance of masculine identities in rural Estonia.“ *Journal of Rural Studies* 34, pp. 15–25.
110. Valentine, Gill. 1997. „A Safe Place to Grow Up? Parenting, Perceptions of Children's Safety and the Rural Idyll.“ *Journal of Rural Studies* 13, pp. 137–148.
111. Válka, Miroslav. 2011. *Sociokulturní proměny vesnice: moravský venkov na prahu třetího tisíciletí*. Brno: Masarykova univerzita.
112. Veblen, Thorstein. 1999 (1899). *Teorie zahálčivé třídy*. Praha: SLON.

113. Votrubec, Ctibor. 1980. *Lidská sídla, jejich typy a rozmístění ve světě*. Praha: Academia.
114. Woods, Michael. 2005. *Rural Geography: Processes, Responses and Experiences in Rural Restructuring*. London: Sage Publication.
115. Woods, Michael. 2006. „Redefining the ‘rural Question’: the New ‘politics of the rural’ and social policy.“ *Social Policy and Administration* 40 (6), pp. 579–595.

Doložení postupu získávání a analýzy dat

(Předloženo autorkou disertační práce u obhajoby dne 28. června 2016. Viz požadavek oponentů disertační práce.)

1. Příprava k rozhovoru

Jak se Ti/ Vám žije na vesnici?

Jakou část života jsi/jste prožil/a na vesnici?

Jak bys/te popsal/a život na vesnici? Kdybys/te měla popsat, jaký je život na vesnici... ve Světlici/ Valašské Lhotě/ Zafúkané?

Co pro Tebe/ Vás osobně znamená život na vesnici? Jak bereš/vnímáš život na vesnici?

Je pro Vás důležité, že žijete na vesnici?

Podle Tvého/ Vašeho názoru... pozná se člověk z vesnice? Je něco typického pro člověka z vesnice?

Jak spolu vycházíte? Jaké máte mezi sebou vztahy?

Vnímáš/vnímáte něco na vesnici jako problematické nebo omezující?

Pokud byste se rozhodoval/a, jestli žít ve městě nebo na venkově, jak byste se rozhodl/a?

Kdybychom to měli shrnout... kdybys/te měl/a celkově zhodnotit život na vesnici...?

Příklady otázek, které se interaktivně utvářely během rozhovoru a navazovaly na dílčí témata, která participantí ve výzkumu zvýznamňovali:

- *Vymezení života na venkově ve vztahu k městu:*

Kdybys/te měl/a srovnat, jak vnímáš/vnímáte život ve městě a na vesnici? Liší se nějak?

- *Vztahy mezi lidmi (kritika neotevřenosti):*

Mě docela zaujalo, jak si říkáš/říkala ohledně těch předsudků... jaké jsou vztahy mezi lidmi?

- *Zdůraznění práce jako znaku života na venkově:*

Cítíte teda, že musíte něco dělat, když žijete na vesnici?

V rámci intenzivního rozhovoru jsem pokládala také otázky rozvíjející hlubší porozumění a explanaci:

Umíš/umíte si to vysvětlit?

Jak je to pro Vás důležité?

Proč to takto cítíš/cítíte?

Z jakého důvodu?

2. Konstrukce vzorku a sociální charakteristiky respondentů (pro 22 respondentů, 20 hloubkových rozhovorů)

Respondenty jsem do šetření zvolila na základě záměrného výběru. Do vzorku jsem volila respondenty podle toho, zda svůj život prožili na venkově (a zda v jedné nebo ve více venkovských obcích) nebo částečně také ve městě. Do souboru jsem proto zařadila starousedlíky - ve zvolené venkovské obci žijí celý život (7), dále respondenty přistěhovalé z jiné venkovské obce nebo města (5 z okolních vesnic, 3 z města) a respondenty, kteří se ve sledovaných obcích narodili, ale část života prožili ve městě (7). Zvolila jsem 9 respondentů žijících v obci Světlice a 13 respondentů z Valašské Lhoty, přičemž z místní části Zafúkaná bylo 6 respondentů. V souboru je 14 žen a 8 mužů různých věkových (od období plné dospělosti) a vzdělanostních skupin. V reprodukčním věku je 8 respondentů (ve věku 15–49 let), ekonomicky aktivních je 11 respondentů. V souboru jsou 3 respondenti se základním vzděláním, 10 respondentů se středoškolským vzděláním bez maturity, 1 respondent se středoškolským vzděláním s maturitou a 8 vysokoškolsky vzdělaných respondentů. Mezi účastníky výzkumu, se kterými jsem provedla intenzivní rozhovory, jsou 3 nekvalifikovaní dělníci, 6 kvalifikovaných dělníků, 3 respondenti pracující rutinně nemanuálně, 2 zemědělci, 3 podnikatelé a 5 odborníků.

3. Socio-demografická a socio-ekonomická charakteristika zkoumaných obcí

Mezi obcemi Světlice a Valašská Lhota nejsou výraznější socio-demografické rozdíly. Ve Světlici žije 49 % mužů, děti tvoří 16 % populace a obyvatelé nad 65 let 15 % populace. Ve Valašské Lhotě žije 52 % procent mužů, děti tvoří 14 % populace a obyvatelstvo nad 65 let tvoří 13 %. V místní části Zafúkaná žije 54 % procent mužů. Děti tvoří 12 % populace, obyvatelstvo nad 65 let téměř třetinu, čímž se místní část odlišuje. Ekonomicky aktivních obyvatel ve Světlici je 44 %, asi čtvrtina ze zaměstnaných pracuje u místních podnikatelů. Za prací dojíždí 40 % ze zaměstnaných obyvatel. Ve službách pracuje třetina, v zemědělství pod 5 %. Míra nezaměstnanosti se pohybuje okolo 10 %. Podobně ve Valašské Lhotě je 50 % ekonomicky aktivních obyvatel. Za prací dojíždí 27 % ze zaměstnaných obyvatel. Ve službách pracuje třetina obyvatel, v zemědělství pod 5 %. Míra nezaměstnanosti se pohybuje okolo 10 %. V místní části Zafúkaná je 40 % ekonomicky aktivních obyvatel. Za prací dojíždí 16 % ze zaměstnaných. Ve službách pracuje asi 30 %, v zemědělství 12%. Míra nezaměstnanosti je vyšší, téměř 20 %. Vzdělanostní struktura mikroregionu, jehož jsou zvolené obce součástí, je tato: 23 % se základním vzděláním, 42 % středoškolské vzdělání bez maturity, 23 % středoškolské s maturitou a 12 % vysokoškolské.

4. Ukázky kódování

Nezáleží na tom, co si člověk obleče Uvolněnější ve vztahu k oblékání Oblečení ve městě určují trendy Móda do vesnice přichází se zpožděním Módní trendy nejsou na vesnici masové, Na vesnici se nechodí trendově oblečeně Nezáleží na trendu, důležité je dobře se cítit Nezáleží na tom, co si myslí ostatní (ve vztahu k oblečení) Následování módních trendů upoutává pozornost (negativně), Móda jako zdroj	L: tady to není ani tak napjaté jak ve městě... tady je úplně jedno co si oblečeš, jestli jdeš do hospody v montérkách nebo v teplákách nebo v riflách... ve městě, když přijdeš v montérkách, tak se na tebe docela dívají... město jde nějakým trendem... město to má hned, než to dojde na vesnici, tak to má jeden z dvě stě lidí, tam v tom městě je to úplně jiné, tady hlavně nehledím na ty trendy, je mi to úplně jedno, mne záleží na tom, abych já v tom vypadal dobře, cítil se v tom dobře a je mi jedno co říkají druzí T: to je fakt šílené, když je nějaký nový trend, třeba retro, někdo z té vesnice se toho chytne, obleče se tak a celá vesnice na něho čumí, co to má na sobě, spíš se pozastaví nad těmahle věcmi než nad tím, že je v montérkách... kluk v uplejších kalhotách, v košili, ten vypadá nějak důležité...
---	--

<p>posměchu</p> <p>Uplé kalhoty jako symbol důležitosti</p> <p>Odlišný vztah ke zvířatům</p> <p>Nejde nemít psa</p> <p>Přátelskost</p> <p>Nebojí se práce</p> <p>Zahrádka a pole na dosah</p> <p>Ovoce je možné posbírat, nemusí se kupovat</p> <p>Stříhání stromků, sečení trávy</p> <p>Ve městě není co dělat</p>	<p>T: byt vesničan? z moji strany je to to, že já mam úplně jiný vztah ke zvířatům, protože jsem od malička mezi zvířatama, ke všem zvířatům, třeba neumím si představit nemít psa..možná....na povaze se to projeví podle mě, že jsem třeba taková přátelská víc..asi..jsem zvyklá celý život se se všema bavit, tak se snažím, aby to tak bylo...</p> <p>L: se nebojím práce, jestli mam jít někde porýt záhon, pokopat zahrádku, tak mně je to jedno, prostě půjdu... nemosím jet dva kilometru na nějakou velkou zahradu, kde má tisíc lidí to svoje poličko, udělám deset kroků a mam za sebou zahrádku nebo pole, kdybych měl jabloně, trnky, tak idu, posbírám, ve městě, člověk musí kupovat, tady si postříháš stromy, posečeš zahradu, co v tom městě...</p>
---	--

<p>VYMEZENÍ K MĚSTU</p> <p>VOLNOST, NEOMEZENÍ</p>	<p>L: tady to není ani tak napjaté jak ve městě... tady je úplně jedno co si oblečeš, jestli jdeš do hospody v montérkách nebo v teplákách nebo v riflách... ve městě, když přijdeš v montérkách, tak se na tebe docela dívají...</p> <p>město jde nějakým trendem... město to má hned, než to dojde na vesnici, tak to má jeden z dvě stě lidí, tam v tom městě je to úplně jiné, tady hlavně nehledím na ty trendy, je mi to</p>
--	--

5. Ukázky z programu MAXQDA

The screenshot shows the MAXQDA 12.0.2 interface. The main window displays a document titled "PERCEPCE ŽIVOTA NA VESNICI: BÝT VESNÍČÁK". The left sidebar shows a hierarchical structure of codes, including "Soustava dokumentů" (Document System) with sub-items like "rozhovor s Katkou", "Lenka S.", and "rozhovor s Petou", and "Soustava kódů" (Code System) with various thematic codes such as "VYMEZENÍ VŮČI 'MĚSTSKÉMU ŽIVOTU'", "ODLIŠENÍ PROSTŘEDNICTVÍM PRÁCE A VOLN...", "PRÁCE jako znak venkovanství", "ODLIŠENÍ prostřednictvím VZHLEDU", "VOLNOST/NEOMEZENÍ", "představa KOMUNTNÍCH vztahů", "ZNÁMÝ SOCIÁLNÍ PROSTOR - VZÁJEMNÁ ZN...", "POKLIDNĚJŠÍ STYL ŽIVOTA", "BEZPEČÍ", "PŘÍRODA A ZDRAVĚJŠÍ ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ", "KRITICKÁ reflexe života na venkově", "KRITIKA ODLIŠENÉHO ŽIVOTNÍHO STYLU MLA...", "představa odlišného užívání jazyka - vyjadřování", "BÝT VESNÍČÁK", "dodržovat tradice", "byť buran", "samostatnost", "byť více kamarádský", "byť skromný a slušný, opravdový", "odlišný vztah ke zvířatům", "mít kids", and "byť v přírodě". The main text area shows a snippet of text with red vertical lines indicating code assignments. A tooltip is visible over the text, showing "Datum vytvoření: 12.11.2015", "Autor: Vladka", and "Počet okódovaných segmentů: 5". The bottom status bar shows "17:11 27.6.2016".

The screenshot shows the MAXQDA 12.0.2 interface with a document titled "PERCEPCE ŽIVOTA NA VESNICI: VYMEZENÍ VŮ". The left sidebar shows a hierarchical structure of codes, including "Soustava dokumentů" (Document System) with sub-items like "rozhovor s Katkou", "Lenka S.", and "rozhovor s Petou", and "Soustava kódů" (Code System) with various thematic codes such as "VYMEZENÍ VŮČI 'MĚSTSKÉMU ŽIVOTU'", "ODLIŠENÍ PROSTŘEDNICTVÍM PRÁCE A VOLN...", "PRÁCE jako znak venkovanství", "ODLIŠENÍ prostřednictvím VZHLEDU", "VOLNOST/NEOMEZENÍ", "představa KOMUNTNÍCH vztahů", "ZNÁMÝ SOCIÁLNÍ PROSTOR - VZÁJEMNÁ ZN...", "POKLIDNĚJŠÍ STYL ŽIVOTA", "BEZPEČÍ", "PŘÍRODA A ZDRAVĚJŠÍ ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ", "KRITICKÁ reflexe života na venkově", "KRITIKA ODLIŠENÉHO ŽIVOTNÍHO STYLU MLA...", "představa odlišného užívání jazyka - vyjadřování", "BÝT VESNÍČÁK", "dodržovat tradice", "byť buran", "samostatnost", "byť více kamarádský", "byť skromný a slušný, opravdový", "odlišný vztah ke zvířatům", "mít kids", and "byť v přírodě". The main text area shows a snippet of text with red vertical lines indicating code assignments. A tooltip is visible over the text, showing "Datum vytvoření: 12.11.2015", "Autor: Vladka", and "Počet okódovaných segmentů: 5". The bottom status bar shows "17:39 27.6.2016".

6. Příklady analytického postupu

- *Agregování a srovnávání dat, včleňování konkrétního do obecného (vytváření kategorií a subkategorií)*

Kategorie **PRÁCE**

Nebojí se práce, zastane ji

Nezbytnost práce – starost o dům

Více než ve městě

Kategorie **VZHLED**

Subkategorie Odívání

Oblečení není módní, ale pohodlné

Subkategorie Tělo

Zničené/špinavé ruce jako výsledek práce

Drsné ruce

- *Vytváření spojitostí mezi kategoriemi (metoda vyhledávání a vyznačování vztahů)*

Spojení kategorie **Práce** a kategorie **Vzhledu**

Důsledky života spojeného s prací jsou podle respondentů viditelné na těle. Projevují se například v odlišné konstituci těla nebo ve vzhledu rukou aktéra. Podobně je podle respondentů možné na odlišnost rurálního a urbánního usuzovat podle oděvu a upravenosti zevnějšku, který je důsledkem určité podoby a míry péče o tělo. Fyzická (manuální) práce na vzhledu musí být snadno rozpoznatelná. Schopnost a ochota pracovat mají v představách o rurálním podobu pohodlného oděvu umožňujícího fyzickou práci a trénovaného, příliš nezdobeného těla připraveného k činnosti.

- *Tvorba konceptuální a teoretické spojitosti*

Představu respondentů o životě na venkově a ve městě je možné interpretovat na základě konceptu odlišení mezi pracující a tzv. zahálčivou třídou, která se „zdržuje od produktivní činnosti“, který popisuje Thorstein Veblen (1999: 35). Obyvatelé města jsou v představách obyvatel venkovských obcí obdobou zahálčivé třídy, která svou zahálku vystavuje na odív. Zahálkou má Veblen na mysli neproduktivní trávení času (1999:40).

